

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลความรู้ต่าง ๆ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในงานวิจัยเรื่องวาทศาสตร์แนวพุทธ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบในการศึกษาค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในการวิจัยดังนี้ คือ ๑) พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ๒) หลักการพูด ๓) คัมภีร์พระไตรปิฎก โดยจำแนกหัวข้อและสาระเนื้อหาที่ได้จากการค้นคว้าออกเป็น ๔ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา
 ๒. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพูดสื่อสาร
 ๓. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
 ๔. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- รายละเอียดจะนำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา สาระสำคัญที่ควรทราบควรเข้าใจโดยสังเขป มีดังนี้

๑. ความหมายของพระพุทธศาสนา

สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเรียกคำสั่งสอนของพระองค์ว่าพระพุทธศาสนา (คำนี้มาใช้ทีหลัง แต่ทรงใช้คำว่า พรหมจริยา (พรหมจรรย์) บ้าง ธรรมวินัย (ธรรมวินัย) บ้าง เฉพาะคำว่า “ธรรมวินัย” จะใช้กันอย่างแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก ๒๕๒๘ : ๑)

ท่านพุทธทาสภิกขุ (๒๕๒๗ : ๓๑) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาว่า พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น พุทธศาสนา แปลว่า ศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ส่วน พุทธศาสนิกชน แปลว่า ผู้ปฏิบัติตามหลักศาสนาของผู้รู้ คือ รู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงนั่นเอง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ๒๕๔๒ : ๔) ได้อธิบาย และขยายความเพื่อให้เข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

พระพุทธศาสนา ก็คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า การที่เรานับถือพระพุทธศาสนา ก็คือนับถือคำสอนของพระพุทธเจ้า

ขอให้นึกย้อนหลังไปถึงสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าออกประกาศพระศาสนา ยังไม่มีพระพุทธศาสนา ท่านทั้งหลายที่มาเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ก็คือ ต้องการมาฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่ต้องการฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็จึงเป็นผู้ฟังที่เรียกว่าเป็นสาวก คำว่าสาวก แปลว่าผู้ฟัง

เมื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ไปปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ การฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามนั้น ก็เป็นพระพุทธศาสนาอีก พระพุทธศาสนาจึงมีความหมาย ทั้งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น

ต่อมามีการตั้งเป็นชุมชน เป็นสถาบัน เป็นองค์กร คนมารวมกันเรียน มาฟังคำสั่งสอน ขยายออกไป เรียกว่าเล่าเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วก็ปฏิบัติ ทำกันอย่างจริงจังเป็นจัง เป็นจำนวนมาก มีการจัดสรรดูแลเพื่อให้คนทั้งหลายที่มาอยู่รวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างนี้ อย่างได้ผล ก็เรียกว่า เป็นพระพุทธศาสนาด้วย ความหมายของพระพุทธศาสนาก็เลยกว้างออกไป

พอถึงขั้นจัดตั้ง การดูแลให้มีการเล่าเรียนและปฏิบัติ ก็เลยรวมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาเป็นชุมชน เป็นองค์กร เป็นสถาบันหรืออะไร ๆ ที่กว้างขวางออกไป ความหมายของพระพุทธศาสนาก็ขยายออกไป เป็นอย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบันนี้ จนกระทั่งลืมนึกไป ไม่รู้ว่าตัวพระพุทธศาสนาคืออะไร อยู่ตรงไหน ถ้าไม่ทบทวนกันไว้ให้ดี ต่อไปก็จับไม่ถูกว่าที่แท้นั้นพระพุทธศาสนาก็อยู่ที่จุดเริ่ม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นจะต้องจับพระพุทธศาสนาไว้ให้อยู่ที่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ได้ ไม่ว่าจะอะไรก็ตาม ถ้ามีการปฏิบัติ มีการเชื่อถือกันไปมากมายใหญ่โต แต่เสร็จแล้วไม่ใช่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาพอจะสรุปความหมายของคำพุทธศาสนาได้ว่า พุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนในศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น เดิมคำนี้ เรียกว่า “พรหมจริยา” และ “ธรรมวินัย”

๒. พระประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาในพระพุทธศาสนา

คณะอนุกรรมการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และจริยธรรม สำนักนายกรัฐมนตรี พุทธศักราช ๒๕๓๖ ได้กล่าวบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติมีรายละเอียดดังนี้ (พระพุทธประวัติ (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเกิดจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาองค์สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งของโลก พระพุทธเจ้านั้นเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางมหายา มีประวัติความเป็นมาปรากฏตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน พระประวัติของพระพุทธองค์พึงทราบโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ชาติภูมิ ทางภาคเหนือของชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) มีรัฐที่อุดมสมบูรณ์รัฐหนึ่งชื่อ “สักกะ” หรือ “สักกชนบท” ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำโรหิณี ซึ่งปัจจุบันนี้อยู่ในประเทศเนปาล กรุงกบิลพัสดุ์เป็นเมืองหลวงของรัฐนี้ กษัตริย์ศากยวงศ์ทรงปกครองรัฐนี้สืบต่อกันมาโดยลำดับจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าสิหนุ ซึ่งมีพระนางกัญญาเป็นพระอัครมเหสี ต่อมา พระเจ้าสิหนุได้ทรงจัดให้พระราชโอรสองค์ใหญ่พระนามว่า สุทโธทนะ ได้อภิเษกสมรสกับพระนางมหายา พระราชธิดาของพระเจ้าอัญชนะ และพระนางยโสธราอัครมเหสีแห่งกรุงเทวะทหะ โดยทรงประกอบพระราชพิธีขึ้น ณ อโศกอุทยาน กรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระเจ้าสิหนุสวรรคตแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะก็ได้เสวยราชสมบัติสืบพระวงศ์ต่อมา

ประสูติ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๘๑ ปี พระนางมหายาอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงพระสุบินว่า ลูกข้างเฝือกเชือกหนึ่ง เข้าสู่พระครรภ์ของพระนาง หลังจากนั้นไม่นานนัก พระนางก็ทรงพระครรภ์ เมื่อพระครรภ์แก่จวนครบไตรมาสแล้ว พระนางมหายาทรงมีพระประสงค์เสด็จกลับไปประทับที่กรุงเทวะทหะเป็นการชั่วคราว

ประสูติพระโอรสในราชตระกูลของพระนางตามประเพณี ถึงวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี) พระนางก็เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยราชบริพาร แต่เวลาเช้าพอใกล้เที่ยงวันก็เสด็จถึงลุมพินีวันราชอุทยานอันตั้งอยู่กึ่งทางระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวะทหะ จึงเสด็จแวะเข้าไปพักผ่อนที่ใต้ต้นสาละ ทันทีนั้นพระนางก็ประสูติพระครรรภ์และประสูติพระโอรส (พระพุทธเจ้า) ความทราบถึงพระเจ้าสุทโธทนะ ก็โปรดให้รับพระนางพร้อมด้วยพระโอรสเสด็จกลับสู่กรุงกบิลพัสดุ์ หลังจากประสูติแล้ว ๕ วัน ได้มีการประกอบพระราชพิธีมงคลเฉลิมพระนามพระราชาโอรสว่า “สิทธัตถกุมาร” ในพระราชพิธีนี้ได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน เข้ามาฉันอาหารในพระราชวัง และให้มีการทำนายพระลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะตามธรรมเนียมด้วย คณะพราหมณ์เหล่านั้น เมื่อตรวจดูพระลักษณะถี่ถ้วนแล้ว ส่วนมากได้ร่วมกันทำนายพระลักษณะว่ามีคติเป็น ๒ อย่าง คือ ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะนี้อยู่ครองราชสมบัติก็จักได้เป็นจักรพรรดิ แต่ถ้าเสด็จออกทรงผนวช ก็จักได้เป็นพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาเอกของโลก แต่มีพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง ในคณะพราหมณ์เหล่านั้นชื่อ “โกณฑัญญะ” ได้ทำนายพระลักษณะยืนยันว่ามีคติเพียงอย่างเดียว โดยทำนายว่า เจ้าชายสิทธัตถะนี้จะต้องเสด็จออกผนวช และจะต้องได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน ครั้นถึงวันที่ ๗ นับแต่วันประสูติ พระนางมหามายาพระราชชนนีก็เสด็จสวรรคต เจ้าชายสิทธัตถะจึงอยู่ในความอภิบาลของพระนางปชาบดีโคตมี ผู้เป็นพระมาตุจฉา (พระน้านาง) ของพระองค์ ซึ่งได้ทรงเป็นพระนมเลี้ยงของพระเจ้าสุทโธทนะสืบต่อมา

ทรงศึกษาและอภิเษกสมรส เมื่อ เจ้าชายสิทธัตถะทรงเจริญวัยแล้ว ก็ทรงได้รับการศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตามแบบกษัตริย์ในสมัยนั้น โดยพระราชบิดาได้ทรงมอบให้ครูวิศวามิตร ผู้มีชื่อเสียงที่สุดในเวลานั้น เป็นผู้รับภาระถวายการศึกษาอบรม เจ้าชายสิทธัตถะทรงมีพระปรีชาเฉลียวฉลาดยิ่ง สามารถจบการศึกษาอบรม แต่เมื่อมีพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา นำความปรีดาปราโมทย์มาสู่พระราชบิดา พระประยูรญาติ พระอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา ได้ทรงอภิเษกสมรสกับ เจ้าหญิงพิมพา หรือยโสธรา พระราชธิดาพระเจ้าสุปพุทธะ กษัตริย์โกถิยวงศ์แห่งกรุงเทวะทหะ พระราชพิธีได้จัดขึ้น ณ กรุงกบิลพัสดุ์ท่ามกลางพระประยูรญาติทั้ง ๒ ฝ่าย ภายหลังจากการอภิเษกสมรส ได้ทรงดำรงพระยศเป็นรัชทายาท แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ พระราชบิดาทรงสร้างปราสาทใหม่ให้ประทับ ๓ หลัง เพื่อทรงสำราญตลอด ๓ ฤดูกาล ทรงเที่ยวพร้อมด้วยโลกียสุขอยู่จนพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา และพระนางพิมพาพระวรชายาก็ทรงพระครรภ์ในปีนั้น

ทรงผนวช ในปีที่พระชนมายุได้ ๒๕ พรรชานั้นเอง เจ้าชายสิทธัตถะผู้เป็นรัชทายาทได้เสด็จประพาสพระราชอุทยาน ๔ ครั้ง ได้ทอดพระเนตรเห็น คนแก่ คนเจ็บไข้ คนตาย และสมณะ ตามลำดับ ในการเสด็จประพาส ๓ ครั้ง พระองค์ทรงสลดพระทัยในความทุกข์ยาก และความไม่เที่ยงแท้ ความผันแปรของชีวิต ในครั้งที่ ๔ อันเป็นครั้งสุดท้ายนั้นเอง พระองค์ทรงทราบว่าพระนางพิมพาพระวรชายาของพระองค์ ได้ประสูติพระโอรส และทรงตัดสินพระทัยเสด็จออกทรงผนวชในคืนวันนั้น โดยทรงมำกัณฐกะ มีนายฉันทะเป็นผู้ตามเสด็จ บ่ายพระพักตร์สู่แคว้นมคธตอนใต้ พอเวลาใกล้รุ่งก็เสด็จถึงแม่น้ำอโนมาเข้าสู่ฝั่งของแคว้นมัลละพระมณเฑาะว์แห่งสักกะกับแคว้นมัลละ เสด็จข้ามแม่น้ำอโนมาเข้าสู่ฝั่งของแคว้นมัลละประทับยับยั้งอยู่ที่แม่น้ำนั้น ทรงตัดพระเมาลีของพระองค์ด้วยพระขรรค์ แล้วทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตทรงผนวชเป็นสมณะ ณ ฝั่งแม่น้ำนั้น แล้วครัสถ์ตั้งนายฉันทะให้นำมำกัณฐกะ และเครื่องทรงกลับกบิลพัสดุ์ นับแต่รุ่งอรุณวันนั้นเป็นต้นมา พระสิทธัตถะก็เสด็จพักแรมอยู่ที่อนุปิยัมพวัน แคว้นมัลละ แต่พระองค์เดียวชั่วเวลาราว ๗ วัน

ทรงแสวงหาโมกขธรรมและทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ต่อมาพระสิทธัตถะได้เสด็จออกจากอนุปิยัมพวัน แคว้นมัลละ แล้วไปยังที่ต่าง ๆ จนถึงเขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธเพื่อแสวงหาโมกขธรรม (ความพ้นทุกข์) ครั้งเสด็จเข้าไปอบรมศึกษาในสำนักอาฬารดาบสกาลามโคตร และสำนักอุทกดาบสรามบุตร ทรงเห็นว่าลัทธิของ ๒ สำนักนั้นไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ได้ จึงทรงอำลาจากสำนักดาบสทั้งสองนั้น เสด็จจาริกแสวงหาโมกขธรรมต่อไป จนถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม อันมีแม่น้ำเนรัญชราไหลผ่าน ได้ประทับอยู่ในป่า ณ ตำบลนี้ ทรงเริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยา โดยประการต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด แต่ก็ไม่ทรงพบทางพ้นทุกข์ได้ ในเวลานั้น พวกปญจวัคคีย์ คือ ภิกษุ ๕ รูป อันได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และ อัสสชิ มีความเลื่อมใสในพระสิทธัตถะด้วยเชื่อว่าพระองค์จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า จึงได้พากันมาเฝ้าปฏิบัติพระองค์ด้วยความเคารพ

ครัสถ์ นับแต่ปีที่ทรงผนวชถึงปีที่ได้ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างเคร่งครัดนั้น เป็นเวลา ๖ ปีแล้ว พระสิทธัตถะทรงแนพระทัยว่า การบำเพ็ญทุกรกิริยานั้นไม่ใช่ทางพ้นทุกข์แน่ และประกอบกับเวลานั้น ท้าวสักกะได้เสด็จมาเฝ้า ทรงคิดพิณ ๓ สายถวาย คือ สายหนึ่งตั้งกินไปมักขาด สายหนึ่งหย่อนกินไปเสียงไม่เพราะ สายหนึ่งพอดีเสียงไพเราะยิ่ง ทำให้พระ-

สิทธิธิดะแม่พระทัยยิ่งขึ้นว่า การทำความเพียรเคร่งครัดเกินไปนั้นไม่ใช่ทางพ้นทุกข์อย่างแน่
 แท้ พระองค์จึงทรงเลิกระบ้ำเพ็ญทุกรกิริยา ทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางใจอันได้แก่ สมถะ
 (ความสงบ) วิปัสสนา (ปัญญา) โดยทรงเริ่มเสวยพระกระยาหารตามปกติ พวกภิกษุปัญญา
 วัคคีย์ทั้ง ๕ เห็นดังนั้น จึงกลายศรัทธาเลิกเฝ้าปฏิบัติ แล้วพากันไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
 แขวงเมืองพาราณสี เป็นเหตุให้พระองค์ประทับอยู่แต่พระองค์เดียว ทำให้ได้รับความวิเวกยิ่ง
 ขึ้น ทรงเริ่มบำเพ็ญทางใจ ภายใต้น้ำหนักอันหนึ่ง ครั้นอยู่ต่อมาถึงวันเพ็ญเดือนวิสาขะ
 เวลาเช้าพระองค์เสด็จไปประทับที่โคนต้นไทรต้นหนึ่ง ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา เวลานั้นนาง
 สุชาดา ธิดาสาวของกณฺฐพินายบ้านเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา ได้จัดข้าวมธุปายาสใส่ถาดทองคำ
 นำไปบวงสรวงเทวดาที่ต้นไทรนั้นตามลัทธินิยมของตน ครั้นเห็นพระสิทธิธิดะประทับนั่งอยู่ก็
 เข้าใจว่าเป็นเทวดาจึงน้อมถวายข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดทองคำ แล้วหลีกไป พระสิทธิธิดะ
 ทรงรับข้าวมธุปายาสแล้วเสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา ทรงสรองसनพระวรกาย แล้วเสวยข้าว
 มธุปายาสแล้วทรงลอยถาดลงในกระแสน้ำเนรัญชรา ครั้นแล้วเสด็จไปประทับในคง
 ไม้สาละใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรานั้น ครั้นย่างเข้ายามเย็น พระสิทธิธิดะก็เสด็จจากป่าสาละไปยัง
 ต้นอัสสตัดพฤกษ์ (มหาโพธิ) ต้นหนึ่ง ซึ่งอยู่ริมฝั่งที่โค้งแม่น้ำเนรัญชราฝั่งตะวันตก ระหว่าง
 ทางทรงรับพ่อนหงส์าคาที่คนหาบหงส์ชายชื่อ ไสดถิยะน้อมถวาย ๘ พ่อน ทรงนำไปปลูถาดเป็น
 บัลลังก์ที่คองไม้มหาโพธิ์นั้น แล้วประทับลงบนบัลลังก์นั้น ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก
 ทางแม่น้ำเนรัญชรา ทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ คือ ทรงเจริญสมถะและวิปัสสนาได้บรรลुพระ
 อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในยามสุดท้ายแห่งวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ก่อน
 พุทธศักราช ๔๕ ปี ครั้นครุ์รู้แล้ว พระพุทธองค์ได้ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ๗ สัปดาห์ ใน
 สถานที่ทั้ง ๗ แห่ง แห่งละสัปดาห์ คือ ที่ต้นมหาโพธิ์ ที่อนิมิสเจดีย์ ที่รัตนจงกรมเจดีย์ ที่
 รัตนฆรเจดีย์ ที่ต้นอชปาลนิโครธ ที่ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) และที่ต้นราชาชยคณนะ (ต้นเกด) ตาม
 ลำดับ ในสัปดาห์ที่ ๕ ระหว่างเวลาที่ประทับอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธนั้น พระพุทธองค์ทรงแก้
 ปัญหาพราหมณ์ผู้หนึ่ง ซึ่งทูลถามปัญหาเรื่องความเป็นพราหมณ์ และมีพระธิดาพญามารทั้ง ๓
 คือ นางคันทมา นางราคา และนางจรติ ได้มาทำการขั้วชวนพระองค์ให้ทรงหันไปลุ่มหลงใน
 ทางโลก แต่ไม่เป็นผล ในสัปดาห์ที่ ๖ ระหว่างแะประทับอยู่ที่ต้นมุจลินท์นั้น มีฝนตก
 ตลอดสัปดาห์ พญานาคชื่อ มุจลินท์ ได้มาถวายอารักขา ป้องกันพระองค์มิให้เปียกฝน และมี
 ให้กระหนาบมหนาว ในสัปดาห์ที่ ๗ ระหว่างเวลาที่ประทับอยู่ที่ต้นราชาชยคณนะนั้น มีพ่อค้า ๒
 คน คือ ตูปุตสะ กับภักถิกะ ได้ถวายข้าวสัตถุก้อนและสัตถุผงแก่พระพุทธองค์ และมีความ

เลื่อมใสได้ประกาศตนเป็นอุบาสกถือพระพุทธกับพระธรรมเป็นสรณะ นับเป็นอุบาสกผู้แรก
ในพระพุทธศาสนา

ทรงแสดงปฐมเทศนา และได้เป็นปฐมสาวก ครั้นต่อมาถึงตอนเย็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ
เดือนอาสาฬหะ (เดือน ๘) พระพุทธองค์ได้เสด็จจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคมถึงป่าอิสิปตนะ
มฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ในวันรุ่งขึ้นอันเป็นวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ได้ทรงแสดงพระ
ปฐมเทศนา คือ พระธรรมจักรกัปปวัตตนะสูตร โปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ อันเป็นเทศนา
กัณฑ์แรกในพระพุทธศาสนา เมื่อจบเทศนาแล้ว ท่านโกณฑัญญะ (อัญญาโกณฑัญญะ) ได้
ธรรมจักขุ คือ ได้ดวงตาเห็นธรรม อันได้แก่ การได้บรรลุพระโสดาปัตติผล และได้ขอ
อุปสัมปทา นับเป็นพระสงฆ์สาวกองค์แรกในพระพุทธศาสนา ต่อแต่นั้นมาก็ทรงสั่งสอนท่าน
ทั้ง ๔ จนได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้อุปสมบทเป็นพระสงฆ์ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทุกองค์
ต่อมาถึงวันแรม ๘ ค่ำเดือนสาม (เดือน ๙) พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร โปรด
ท่านทั้ง ๕ ในวันนั้น จึงนับเป็นพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วยเป็น ๖
องค์

ทรงโปรดเมืองพาราณสี เมื่อประทับจำพรรษาอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันอันเป็น
พรรษาแรกนั่นเอง พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงอนุปทาพิภวาโปรดกุลบุตรชื่อ “ยสะ” ซึ่งเป็น
บุตรเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีให้ได้บรรลุ พระอรหันต์ผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ได้อุปสมบท
ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา นับเป็นพระอรหันต์องค์ที่ ๗ ในโลก ทั้งได้ทรงแสดงโปรดเศรษฐี
บิดาพระยสะ ให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ๑) ได้ประกาศตนเป็นอุบาสก และนับเป็นอุบาสก
คนแรกในพระพุทธศาสนาที่ถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ๒) ทั้งได้โปรดมารดา และภรรยา
ของท่านยสะให้เลื่อมใสได้ประกาศตนเป็นอุบาสิกา ซึ่งเป็นอุบาสิกาผู้แรกในพระพุทธศาสนา
ที่ถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ต่อแต่นั้นมา ๒-๓ วัน พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรด
บุตรเศรษฐีเมืองพาราณสี ผู้เป็นสหายของท่านยสะทั้ง ๔ คน ชื่อ วิมลละ สุพาหุ ปณณชิ และ
ควัมปติ ให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา นับเป็นพระอรหันต์ใน
โลกจำนวน ๑๑ องค์ ต่อมาอีกไม่นานนัก สหายของท่านยสะซึ่งเป็นชาวชนบทจำนวน ๕๐ คน
ก็ได้บวชตามท่านยสะ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้
อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั่วทุกองค์นับจำนวนพระอรหันต์ในโลกเพิ่มขึ้นเป็น ๖๑ องค์

ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนา เมื่อมีพระอรหันต์สาวกจำนวนมาก ถึง ๖๐ องค์ และเวลานั้นก็ได้สิ้นฤดูฝนแล้ว พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเป็นโอกาสดี สมควรส่งพระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาแล้วจึงมีพระพุทธดำรัสสั่งพระอรหันต์สาวก ให้ไปจาริกในที่ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน โดยให้แยกย้ายกันไป มิให้ไปรวมกัน ให้ไปแสดงธรรมประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลาย ส่วนพระองค์เองก็จะเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา กรุงราชคฤห์ เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

ทรงโปรดภททวัคคีย์และชฎิล เมื่อทรงส่งพระสาวกออกจาริกไปแล้ว พระพุทธองค์จึงเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาแต่เพียงพระองค์เดียว ระหว่างทางได้เสด็จแวะเข้าไปพักผ่อนที่ไร้ฝ่ายหนึ่ง ณ ที่นี้ พระองค์ได้ทรงพบชายหนุ่มจำนวน ๓๐ คน เป็นสหายนับเรียกว่า ภททวัคคีย์ ซึ่งได้พากันออกติดตามหาภรรยาของหนุ่มคนหนึ่งที่ได้ขโมยของหนีไป พระพุทธองค์จึงตรัสเตือนว่า จะตามหาหญิงหรือตนเองดี แล้วทรงแสดงธรรมโปรดให้บรรลุมรรคผล ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา (คือ การบวชให้ด้วยพระองค์เอง ด้วยการตรัสว่า จงมาเป็นภิกษุเถิด) แล้วทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาทั้ง ๓๐ องค์ หลังจากที่ทรงโปรดภททวัคคีย์แล้ว ตอนบ่ายวันนั้นพระพุทธองค์ก็เสด็จจากไร้ฝ่าย พอเวลาพลบค่ำก็เสด็จถึงตำบลอุรุเวลาริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ ตำบลนี้พระองค์ได้ทรงโปรดชฎิล ๓ พี่น้องที่ตั้งอาศรมบำเพ็ญพรตอยู่ที่ตำบลนี้ คือ ชฎิลผู้พี่ใหญ่ ชื่อ อุรุเวลกัสสป น้องคนกลางชื่อ นทิกัสสป น้องคนเล็กชื่อ คยา กัสสป कुम्ภริวาร (รวมทั้งตัวเองด้วย) คนละ ๕๐๐, ๓๐๐ และ ๒๐๐ โดยตั้งอาศรมอยู่ตอนเหนือแม่น้ำเนรัญชราที่กึ่งแม่น้ำตอนกลาง และที่กึ่งตอนใต้สุดโดยลำดับ โดยทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร โปรดชฎิลเหล่านั้นให้ได้บรรลุมรรคผลสำเร็จในพระอรหันต์ทั้ง ๑,๐๐๐ รูป ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั่วทุกรูป

ทรงโปรดพระเจ้าพิมพิสารและทรงได้พระอัครสาวก เมื่อทรงโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารและทรงพักอยู่ที่ตำบลคยาสี่สะพานสมควรแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงพาพระอรหันต์ผู้เป็นชฎิลจำนวน ๑,๐๐๐ รูปนั้นเสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ นครหลวงแห่งแคว้นมคธ เสด็จเข้าประทับอยู่ที่สวนลัญจิวัน ใกล้พระราชวังพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบข่าวนี้ ก็ได้เสด็จไปเฝ้า พร้อมด้วยข้าราชการและประชาชนจำนวนมาก พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดให้ได้บรรลุมรรคผล ประคและมีชื่อเสียงในพระพุทธศาสนา พระเจ้าพิมพิสารทรงมีพระราชศรัทธาถวายพระเวฬุวัน (สวนไผ่) เพื่อเป็นวิหาร (วัด) แก่พระสงฆ์ มีพระ

พุทธองค์เป็นประมุข ซึ่งนับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระอรหันต์จำนวน ๑,๐๐๐ องค์นั้น ได้ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร ต่อมาถึงวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือนมาฆะ (เดือน ๓) เวลานั้น ปริพาชกมีชื่อ ๒ คน คือ อุปลิสสะ และโกลิตะ เป็นสหายกันได้พาบริวาร (รวมทั้งตัวเองด้วย) จำนวน ๒๕๐ คน เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเวฬุวันวิหาร พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดประทานเอหิภิกขุสัมปทาถ้วนทุกคน ปริพาชกที่เป็นบริวารได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั่วทุกคน ส่วนอุปลิสสะและโกลิตะผู้เป็นหัวหน้ายังมีได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น ครั้นต่อมาอีก ๗ วัน พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดท่านโกลิตะให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ครั้นต่อมาถึงวันเพ็ญเดือนมาฆะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓) พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ที่ฆนชปะปริพาชกที่ถ้ำสุกรขตา (ถ้ำที่สุกรขุด) ข้างเขาคิชฌกูฏ ท่านอุปลิสสะนั่งถวายงานพัดพระพุทธองค์อยู่ ได้ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ต่อมาพระพุทธองค์ทรงยกย่องพระอุปลิสสะ เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ปรากฏพระนามว่า พระสารีบุตรอัครสาวก ยกย่องพระโกลิตะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย ปรากฏพระนามว่าพระมหาโมคคัลลานะอัครสาวก ทรงเปิดประชุมจาตุรงคสันนิบาตในตอนบ่ายแห่งวันเพ็ญเดือนมาฆะ วันนั้นขณะที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากถ้ำสุกรขตาข้างเขาคิชฌกูฏ มาถึงพระเวฬุวันวิหาร พระสงฆ์อรหันต์สาวกจำนวน ๑,๒๕๐ องค์ ก็ได้มาชุมนุม พร้อมกันเฉพาะพระพักตร์ต่างองค์ต่างมุ่งมาเฝ้าพระพุทธองค์ในเวลาเดียวกัน ซึ่งการประชุมสงฆ์ครั้งนี้ประกอบด้วยองค์ ๔ จึงเรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือ

- ๑.) วันนั้นเป็นวันมาฆปุณณมี วันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน มาฆะ
- ๒.) พระอริยสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมกันโดยมิได้มีการนัดหมาย
- ๓.) พระอริยสงฆ์ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖
- ๔.) พระอริยสงฆ์ทั้งนั้น ล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือ ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธองค์เอง

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการประชุมประกอบด้วยองค์ ๔ ดังกล่าวนี้ เป็นโอกาสดียิ่งที่จะได้ทรงแสดงหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนา จึงทรงเปิดการประชุมและทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมนั้น

ทรงโปรดพระพุทธบิดา พระนางพิมพาและราหุล ต่อจากวันเพ็ญเดือนมาฆะนั้นมา พระพุทธองค์ได้ทรงส่งพระอริยสาวกจำนวน ๑,๒๕๐ องค์นั้น ออกไปประกาศพระพุทธศาสนา กิตติศัพท์ได้เลื่องลือไปถึงกรุงกบิลพัสดุ์ว่า พระพุทธองค์เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จ

จาริกไปรดเวโนยชนให้เลื่อมใสออกบวชเป็นพระสงฆ์ และเป็นอุบาสก อุบาสิกา ได้สำเร็จมรรคผลเป็นจำนวนมาก ขณะนี้กำลังประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาทรงทราบกิตติศัพท์นั้นแล้ว จึงทรงส่งชุตมาอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ แต่ส่งชุตมาอย่างนี้ถึง ๔ ครั้ง พระพุทธองค์ยังมิได้เสด็จออกมาพอเข้าปีที่ ๒ นับแต่ตรัสรู้ พระเจ้าสุทโธทนะ จึงทรงส่งชุตมาอาราธนาอีก โดยทรงมอบให้กาพุทธาธิอำมาตย์เป็นหัวหน้า คณะชุตที่มากคราวนี้ก็ได้บวชเป็นพระสงฆ์ และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งคณะ ครั้นอย่างเข้าฤดูร้อนพระกาพุทธาธิจึงทูลอาราธนา พระพุทธองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ตามคำอาราธนาของพระพุทธบิดา พระพุทธองค์พร้อมพระอริยสงฆ์จำนวน ๒ หมื่นรูป จึงได้เสด็จไปโดยมีพระกาพุทธาธิเป็นผู้นำทาง เสด็จดำเนินเป็นเวลา ๖๐ วัน ก็ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ที่นิโครธารามใกล้ป่ามหารวัน ซึ่งพระญาติจัดไว้ถวาย ซึ่งได้ทรงแสดงเวสสันดรชาดกโปรดพระประยูรญาติให้เลื่อมใส วันรุ่งขึ้นได้เสด็จออกบิณฑบาตโปรดประชาชนในกรุงกบิลพัสดุ์ ในการเสด็จเยือนกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ นอกจากได้ทรงแสดงเวสสันดรชาดกโปรดพระประยูรญาติให้เลื่อมใสดังกล่าวแล้ว ยังทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา ให้สำเร็จเป็นพระสกทาคามี โปรดพระนางปชาบดีโคตมี และพระนางพิมพาให้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน และโปรดให้พระราหุลกุมารบรรพชาเป็นสามเณรองค์แรกในพระพุทธศาสนา โดยทรงมอบให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ อยู่จำเนียรกาลต่อมาพระราหุลได้อุปสมบทและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

เสด็จแคว้นโกศล เมื่อประทับอยู่ที่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นเวลานานพอสมควรแล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์กลับยังกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ที่สีสป่าวัน (ป่าสีเสียดหรือป่ากะทุมเล็ก) ครั้งนั้นเศรษฐีชาวเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล คือ อนาถปิณฑิกะ (เดิมชื่อสุทัตตะ) ได้ไปทำธุรกิจที่กรุงราชคฤห์ และเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์แล้วได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ได้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์เสด็จไปกรุงสาวัตถีแล้วตนเองได้กลับไปเมืองสาวัตถีก่อน เพื่อเตรียมการรับเสด็จพระพุทธองค์และได้สร้างพระเชตวันมหาวิหาร เตรียมถวาย

ต่อมา พระพุทธองค์ได้เสด็จไปเมืองสาวัตถี ตามคำทูลอาราธนาของท่านเศรษฐีนั้น เมื่อเสด็จถึงแล้ว ท่านเศรษฐีก็ถวายการต้อนรับอย่างดีด้วยความเคารพเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง และได้ถวายพระเชตวันมหาวิหารแก่พระสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประมุข พระพุทธองค์ทรงรับพระวิหารไว้ในพระพุทธศาสนา ทรงอนุโมทนาแสดงธรรมกถาโปรดตามควรแก่อัชฌาศัย

ระหว่างที่ประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหารนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าปเสนทิโกศล ให้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และทรงโปรดพระนางมัลลิกาอัคมรเหสีให้ได้ดวงตาเห็นธรรม ครั้งนั้น เหตุการณ์ภายในเมืองสาวัตถีกำลังปั่นป่วน เพราะมีโจรใจเหี้ยมคนหนึ่ง คือ “องคุลิมาล” ได้ออกอาละวาดฆ่าคนเป็นจำนวนมาก โดยตัดนิ้วมือของคนที่ถูกฆ่าคนละนิ้วต้องเป็นพวกมาดัย ๕๕๕ นิ้ว ยังเหลือเพียงนิ้วเดียวก็จะครบ ๑,๐๐๐ นิ้วตามต้องการเวลานั้นมารดาขององคุลิมาลคิดถึงลูกมากประสงค์จะไปเยี่ยมลูก พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าองคุลิมาลได้พบมารดา ก็จะฆ่ามารดาของตนเสียจะเป็นบาปหนัก จึงเสด็จไปโปรดองคุลิมาลให้มีความเลื่อมใสให้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

พระประยูรญาติทรงผนวชตามเสด็จ ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่อนุปิยัมพวันแห่งแคว้นมัลละ เวลานั้นกษัตริย์ศากยราชผู้เป็นประยูรญาติ ๖ พระองค์ คือพระภัททิยะ พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภักคุ พระกิมพิละ และพระเทวทัต ทรงเลื่อมใสในพระพุทธจริยา ประสงค์จะผนวชตามเสด็จพระพุทธองค์ จึงพร้อมกันชวนนายช่างกลบกซื้อ อุบาสิพากันไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ ทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ก็ประทานอุปสมบทให้ตามประสงค์ โดยให้นายช่างกลบกอุปสมบทก่อน กษัตริย์ศากยราชทั้ง ๖ องค์นั้นอุปสมบทในภายหลัง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดตามควรแก่อัธยาศัย ต่อมาท่านเหล่านั้น นอกจากพระเทวทัต และพระอานนท์ ได้ปฏิบัติวิปัสสนาจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนพระอานนท์ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระเทวทัตนั้นได้บรรลุมหาบัตติ มีอิทธิฤทธิ์ตามวิสัยปุถุชน

ทรงห้ามประยูรญาติวิวาทเรื่องน้ำ ครั้งหนึ่ง พระประยูรญาติทั้งสองฝ่ายคือ ฝ่ายกรุงกบิลพัสดุ์ และฝ่ายโกถลินคร ได้วิวาทกันด้วยแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีเพื่อระบายน้ำไปสู่พื้นที่ทำนาในเขตของตน เริ่มด้วยพวกคนงานทะเลาะกัน และลามไปถึงกษัตริย์ ทั้งสองฝ่ายได้เตรียมอาวุธยกกำลังเข้าประจันหน้ากัน จวนจะเกิดศึกอยู่รอมร่อแล้ว ครั้งนั้นขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่แคว้นสักกะ ทรงเห็นเหตุการณ์เช่นนั้น จึงเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติทั้งสองฝ่ายให้ระงับการวิวาทบาดหมางกัน โดยทรงชี้ให้เห็นว่าชีวิตกษัตริย์ ชีวิตคนนั้นแพงกว่าน้ำมากนัก ไม่ควรเห็นน้ำดีกว่าคน พระญาติทั้งสองฝ่ายจึงเลิกวิวาทกันและมีความสามัคคีกัน

ทรงโปรดช่างนาพาสีรี ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ เช้าวันหนึ่งที่พระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตศิษย์ทรยศของพระพุทธองค์ได้คิดสินบนควาญช้าง ให้ปล่อยช่างนาพาสีรีเพื่อทำร้ายพระพุทธองค์ตาม

แผนการ แต่ด้วยเมตตาจิตของพระพุทธองค์ ช้างตกมันก็หายพยศ กลับคุกเข่าลงหมอบลงตรง พระพักตร์พระพุทธองค์

ถวายเป็นเครื่องบูชาพระบรมศพพระพุทธบิดา ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ทรงจำพรรษา ณ ที่นี้ เป็นพรรษาที่ ๕ ครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงทราบว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ทรงประชวรหนักจึงเสด็จเยี่ยมพระพุทธ บิดาที่กรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยพระอรชยสงฆ์พุทธสาวก ครั้นเสด็จถึงแล้วได้ทรงแสดงธรรม โปรดพระพุทธบิดาให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ หลังจากนั้น ๗ วัน พระพุทธบิดาก็สวรรคต พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์และพระประยูรญาติจึงพร้อมกันจัดถวายพระเพลิงพระบรม ศพพระพุทธบิดา

พระมหาโมคคัลลานะ อัครสาวกอุฎฐบุรุษร้าย การที่พระพุทธองค์ได้ประดิษฐาน พระพุทธศาสนาลงมั่นคง ในมัธยมประเทศ (ภาคกลางชมพูทวีป) และแพร่หลายไปในที่ต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว นั้น ก็ด้วยการร่วมกำลังกันเผยแผ่ของพุทธบริษัท ที่สำคัญคือ พระสงฆ์พุทธสาวก และบรรดาพระสงฆ์สาวกนั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือ พระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระสารีบุตรเถระ และพระมหาโมคคัลลานะเถระ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ จึงเป็นที่อิจฉา ริษยาของมิถิลาทมิฬเป็นอย่งยิ่ง โดยเฉพาะพระมหาโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์มากนั้นมีผู้ปองร้าย อยู่ตลอดเวลา ครั้งหนึ่งเมื่อท่านจำพรรษาอยู่ที่กาฬศิลา แคว้นมคธ ก็ได้ถูกกลุ่มอาชญากร ประทุษร้ายด้วยการว่าจ้างของกลุ่มมิถิลาทมิฬ

แม้พระพุทธศาสนาจะได้เจริญแพร่หลายแล้ว จำนวนพุทธสาวกได้เพิ่มขึ้น มีพุทธ บริษัทมากมายจนนับไม่ถ้วน ถึงกระนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงหยุดยั้งในการทรงบำเพ็ญ พุทธกิจ คงเสด็จจาริกไปแสดงธรรมโปรดประชาชนทั่วไปตลอดเวลา ๔๕ พรรษา นับแต่ พรรษาแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี จนพรรษาสุดท้ายที่หมู่บ้านเวฬุคาม แขวงเมืองเวสาลี ณ ที่นี้ และพรรษาสุดท้ายนี้ พระพุทธองค์ก็ทรงประชวรหนักแต่ทรงข่มเสีย ด้วยพระสติสัมปชัญญะ ครั้นออกพรรษาแล้วล่วงวันเพ็ญเดือนมาฆะ พระพุทธองค์จึงทรงปลง พระชนมายุสังขาร คือ ทรงกำหนดพระทัยเรื่องพระชนมายุว่าต่อแต่นี้อีก ๓ เดือน พระองค์จัก ปรีณิพพาน

เสด็จปรีณิพพาน ต่อแต่นั้นมา พระพุทธองค์ก็เสด็จจาริกโปรดเวไนยไปในที่ต่าง ๆ จนเสด็จถึงเมืองปาวา เข้าประทับที่สวนมะม่วงของนายจุนทะ บุตรนายช่างทอง ได้เสวยพระ

กระษاتหารมือสุดท้ายที่นายจุนทะถวาย ทรงแสดงธรรมโปรดนายจุนทะให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แล้วทรงอำลานายจุนทะ เสด็จดำเนินต่อไป ผ่านสถานที่ต่าง ๆ ไปโดยลำดับจนถึงป่าสาละวัน เขตเมืองกุสินารา รับสั่งพระอานนท์ให้ปูลาดที่บรรทมระหว่างต้นสาละคู่หนึ่ง ให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดร แล้วประทับสำเร็จไสยา คือ การบรรทมตะแคงขวาเป็นอนุฐานไสยา คือ การบรรทมโดยมิได้ทรงกำหนดว่าจะทรงลุกขึ้นเมื่อนั้น เมื่อนี้ ณ ตอนบ่ายวันเสด็จถึงนั้นและในคืนวันนั้นสุกัททะปริพาชก ได้มาเฝ้าขออุปสมบทเป็นพระสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธองค์ ต่อจากนั้นพระองค์ก็ได้ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ ครั้นถึงยามสุดท้ายแห่งวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ครั้นรุ่งเช้า เมื่อข่าวการเสด็จปรินิพพานของพระพุทธองค์ทราบถึงพวกมัลลกษัตริย์และชาวเมืองกุสินาราแล้ว กษัตริย์และประชาชนก็ได้พากันมานมัสการพระบรมพุทธรูปและแสดงความโศกเศร้าอาลัยโดยทั่วหน้า ครั้นล่วงไป ๗ วันแล้วจึงเชิญพระบรมศพไปประดิษฐาน ณ มกุฏพันธเจดีย์ เพื่อถวายพระเพลิง เมื่อพระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยบริวารมาถึง และที่ประชุมพร้อมแล้ว จึงได้พร้อมกันถวายพระเพลิง ครั้นถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว พวกมัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา ก็ได้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุที่เหลืออัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ สันฐาคารศาลาภายในพระนคร เพื่อเป็นที่สักการบูชาสืบไป ต่อมากษัตริย์และพราหมณ์ตามเมืองต่าง ๆ ได้มาขอพระบรมธาตุ กล่าวคือ กษัตริย์เมืองราชคฤห์ เมืองเวสาลี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองอัลลกะปะ เมืองรามคาม พราหมณ์เมืองเวणฐทีปกะ และเมืองปาวา มัลลกษัตริย์ก็แจกจ่ายถวายโดยทั่วกัน ส่วนโทณพราหมณ์ เมืองกุสินารา ผู้ทำหน้าที่แบ่งพระบรมธาตุ ได้ทะนุถนอมดวงพระธาตุไว้เป็นสักการบูชา

๓. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา มีคุณลักษณะพิเศษนานาประการ คือ (สุชีพ ปุญญานุภาพ ๒๕๒๘ : ๑๐ - ๑๑)

๑.) แม้จะตัดความเชื่อในเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออก ก็ไม่ทำให้พระพุทธศาสนากระทบกระเทือนอะไรแม้แต่น้อย เพราะพุทธศาสนามีได้มีรากฐานอยู่บนฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์หากอยู่ที่เหตุผลและคุณงามความดีที่พิจารณาเห็นได้จริง ๆ

๒.) พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและวิธีการอันทันสมัยอยู่จนทุกวันนี้

๓.) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนโดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามไม่ให้พระภิกษุมีทาสไว้ใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือ ไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลง

๔.) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน เพราะเรื่องถือชั้นวรรณะ เพราะเหตุชาติและวงศ์สกุล โดยได้ตั้งจุดนัดพบกันไว้ที่ศีลธรรม ใครจะเกิดในสกุลสูงต่ำยากคิมิจนอย่างไร ไม่เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ถือว่าเป็นคนดีควรยกย่องสรรเสริญ ถ้าตรงกันข้ามคือ ล่วงละเมิดศีลธรรมแล้ว แม้จะเกิดในสกุลสูงก็ นับได้ว่าเป็นคนพาลอันควรตำหนิ

๕.) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนปฎิวัติเรื่อง การทำบุญ โดยวิธีฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากสอนให้ทำงานด้านสังคม สงเคราะห์ แทนการเบียดเบียน และสอนให้หาทางชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดว่าเป็นบุญ

๖.) พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาสอนลัดตัดตรงเข้าหาความจริง ให้กล้าสู้หน้ากับความจริง เช่น ในเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วให้หาประโยชน์จากความจริงนั้นให้ได้ รวมทั้งสอนอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องฤกษ์ยาม, นำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น และการสอนให้เป็นเทวดาได้ในชีวิตนี้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อน โดยชี้ไปให้เห็นความประพฤติปฏิบัติว่าทำคนให้เป็นเทวดาได้

๗.) พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้แก้ความเสื่อมทางศีลธรรม โดยไม่มองข้ามปัญหาทางเศรษฐกิจ สอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี และสอนให้แก้ที่ตัวเราก่อน โดยไม่คอยเกี่ยงให้คนทั้งโลกดีหมดแล้ว เราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย แม้ในการสอนให้มีเมตตาจิต ก็ให้หัดแผ่เมตตาในตนเองก่อน เพื่อจะได้เป็นพยานว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักความสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น

๘.) พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้ถือธรรม คือ ความถูกต้องตามเหตุผล เป็นประมาณที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ไม่สอนให้ถือตนเองเป็นใหญ่ หรือสอนให้ถือคนอื่นเป็นใหญ่ หลักคำสอนเรื่องผู้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า, ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า, คำสอนเรื่องอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา และการตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นพระศาสนา แทนพระองค์ของพระพุทธเจ้า ก็เป็นการสอนแบบธรรมาธิปไตยนี้

๕.) พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญา ในการดำเนินชีวิตให้รู้จักกำจัดความทุกข์ความเดือดร้อนด้วยพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วแก้ไขให้ถูกต้องทาง ไม่ให้เชื่อถืออย่างงมงายไร้เหตุผล

๑๐.) พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้รู้จักพึ่งตนเอง ในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการฮั่นวอน บวงสรวง คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วที่เรียกว่า กฎแห่งกรรม (Law of Karma) อันทำให้ชาวต่างประเทศหันมานับถือมากขึ้น

๑๑.) พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาเดียวในโลกที่กล่าวปฏิเสธตรรกวิทยา (Logic) ซึ่งชาวโลกถือกันว่าเป็นศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย (Science of Science) โดยได้เสนอหลักการอย่างอื่นที่สูงกว่า แน่นอนกว่า พร้อมทั้งให้เหตุผลไว้อย่างชัดเจน

๑๒.) พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์และวิธีการในการสั่งสอน ตลอดจนตัวคำสอน อันเป็นวิทยาศาสตร์มาก่อนที่วิชาวิทยาศาสตร์ของโลกจะเกิดเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้น

๔. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ประสิทธิ์ บุตรศรี (๒๕๔๒ : ๒๕-๒๖) ได้อธิบายเนื้อความเรื่องนี้ โดยสังเขปไว้ดังนี้

หากย้อนศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยในอดีต ก็จะพบหลักฐานว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๐๑ ชนชาติไทยได้รู้จักกับพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก โดยพระเจ้าเม็งไถ้จักรพรรดิของจีนได้ส่งศาสนทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่อาณาจักรอัยลาวแห่งนครเพงาย ส่งผลให้ขุนหลวงมา ประมุขแห่งอาณาจักรอัยลาวและชนชาติไทยหันมานับถือพระพุทธศาสนา ตั้งแต่บัดนั้นมา และเมื่อชนชาติไทยได้มาจัดตั้งอาณาจักรไทยล้านนาและล้านช้างขึ้นทางตอนเหนือของสุวรรณภูมิ ก็ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากพม่าและมอญ ซึ่งพระเจ้าอโนรธาแห่งพุกาม เผยแพร่เข้ามาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ครั้นต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชนชาติไทยก็ได้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น โดยในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งกรุงสุโขทัย พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด เป็นที่นิยมนับถือของชาวสุโขทัยทั่วไป กอปรกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงบำเพ็ญพระราชจริยวัตรไฝพระทัยในพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนทั้งปวง ทำให้ประชาชนพลเมืองในกรุงสุโขทัยมีศรัทธายึดมั่นในศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง

๑

๘๐๘.๕
๙/๗๑

163810

๔ ๐.๑๐ ๒๕๖๑

ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า อธิติพระบรมมหาราชวังราชธานีเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยสืบมาตามลำดับจวบจนปัจจุบัน และแม้ที่สุดโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๕ ก็ได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่า “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก” และในมาตรา ๗๕ บัญญัติไว้ว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต”

๕. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติไทย

เกษม บุญศรี (๒๕๓๑ : ๒-๓) กล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ ไว้ดังนี้

พระพุทธศาสนานั้น เราถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ การที่ถืออย่างนี้เป็นประเพณีสืบต่อกันมา นับว่าถูกต้องตามสมควรแก่เหตุ โดยพิจารณาได้จากการที่พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ในทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติไทย เนื่องมาด้วยกันกับความ เป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจน ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดมา จนกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา

ในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากัน และสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสมกลมกลืนกับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติ สบายอื่น ๆ ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ อันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของตนเองที่เน้นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษ แยกออกได้จากพระพุทธศาสนาอย่างทั่ว ๆ ไป ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นพระพุทธศาสนาแบบไทย หรือพระพุทธศาสนาของชาวไทย

วัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพระพุทธศาสนา ถ้อยคำมากมายในภาษาไทย มีต้นกำเนิดมาจากภาษาบาลี และมีความหมายที่สืบเนื่อง ปรับ แปร หรือเพี้ยนมาจากคติในพระพุทธศาสนา แบบแผนและครรลองตามหลักการของพระพุทธศาสนา ได้รับการยึดถือเป็นแนวทางและเป็นมาตรฐาน สำหรับความประพฤติ การบำเพ็ญกิจหน้าที่ และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทุกระดับ ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปกครองประเทศและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินคนไทยทั่วทั้งหมด ตั้งแต่องค์พระเจ้าแผ่นดินลงมา จนถึงผู้ชายชาวบ้านสามัญแทบทุกคน ได้บวชเรียนรับการศึกษาจากสถาบันพระพุทธศาสนา ดังมีประเพณีบวชเรียนเป็นหลักฐานสืบมา

วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทย เป็นแหล่งคำสั่งสอนการฝึกอบรมและอำนวยความสะดวก ทั้งโดยตรงแก่ผู้เข้าไปบวชเรียนอยู่ในวัด และโดยอ้อมแก่ทุกคนในชุมชนที่อยู่แวดล้อมวัด ชุมชนทุกแห่ง แม้แต่หมู่บ้านในชนบทห่างไกล ต่างก็มีวัดประจำเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน

กิจกรรมใหญ่ที่มีความสำคัญของรัฐก็ดี ของชุมชนก็ดี จะมีส่วนประกอบด้านพระพุทธศาสนาเป็นพิธีการ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ แม้แต่กิจกรรมเล็กน้อยจนถึงการประกอบกิจส่วนตัวของบุคคลในชีวิตประจำวัน เช่น ตื่นนอน ล้างหน้า ออกเดินทางไปทำงาน จนถึงเข้านอน ก็อาจเคร่งครัดถึงกับนำคำสอนและข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาเข้าแทรกเป็นส่วนนำสำหรับเตือนสติ กระตุ้นเร้าในทางกุศล หรือเพื่อความเป็นสิริมงคล

เหตุการณ์ทั้งหลาย ในช่วงเวลาและวัยต่าง ๆ ของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน และการตาย ก็ทำให้มีความสำคัญและดีงาม ด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าชีวิตของคนไทยผูกพันอิงอาศัยกันกับพระพุทธศาสนาเต็มตลอด ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

สภาพที่กล่าวมานี้ ได้เป็นมาช้านาน จนฝังลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทย กลายเป็นเครื่องหล่อหลอมกลั่นกรองนิสัยใจคอพื้นจิตใจของคนไทย ให้มีลักษณะเฉพาะคนที่เรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย และทำให้พูดได้อย่างถูกต้องมั่นใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย

๖. ความหมายของพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

เกี่ยวกับนิยามความหมายของคำว่า “พระธรรม” นั้น มีท่านผู้รู้ทั้งทางโลกและทางธรรมให้นิยามไว้จำนวนมาก อาทิ

แสง จันทรงาม (๒๕๑๒ : ๘๓-๘๔) กล่าวว่า **ธรรม** ตามความหมายทั่วไปในพระพุทธศาสนา มีความหมาย ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

๑) ธรรม หมายถึง บัญญัติ หลักการ ระเบียบ แบบแผน ธรรมเนียม ประเพณี ต่าง ๆ ที่คนเชื่อถือ และปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน

๒) ธรรม หมายถึง หน้าที่ที่คนประเภทต่าง ๆ จะพึงปฏิบัติด้วยตนเองและปฏิบัติต่อกันและกัน

๓) ธรรม หมายถึง คุณธรรมฝ่ายดีที่ควรทำให้เกิดมีในตน เช่น ไฉริจิต ความสงสาร ความรู้จักในบุคคล เป็นต้น

๔) ธรรม หมายถึง กฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความทนอยู่ไม่ได้ นาน อนัตตตา ความไม่มีสาระแก่นสาร เป็นต้น

๕) ธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างบรรดาที่มีอยู่ในจักรวาล

หลักธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นความจริงที่มีอยู่แล้ว พระพุทธองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบแล้วนำมาเผยแพร่แก่มวลมนุษย์ หลักธรรมนั้นเป็นอกาลิโก แปลว่า ไม่เนื่องด้วยเวลา คือ เป็นความจริงเสมอ ไม่มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต แม้ไม่มีการค้นพบ หลักธรรมก็ยังเป็นจริงอยู่นั่นเอง (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก ๒๕๓๓ ก : ๑๕)

ธรรม หรือธรรมะ มีความหมายมากมาย แต่โดยทั่วไปมักจะใช้สื่อความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง จาก ๔ ความหมาย ดังต่อไปนี้ (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก ๒๕๓๓ ข : ๗๗)

๑.) หมายถึง สภาวะที่เป็นไปอย่างนั้นเอง เช่น ธรรมชาติ ธรรมดา กฎธรรมชาติ

๒.) หมายถึง ความถูกต้องดีงาม เช่น ความชอบธรรม ความยุติธรรม ธรรมในที่นี้มีความหมายตรงกันข้ามกับ อธรรม

๓.) หมายถึง สิ่งหรือปรากฏการณ์ แบ่งเป็นสังขตธรรม หมายถึง สิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นจากสิ่งอื่น ๆ หลายสิ่ง กับอสังขตธรรม หมายถึง สิ่งที่ไม่ปราศจากการปรุงแต่ง เป็นต้น

ขึ้นจากสิ่งอื่น ๆ หลายสิ่ง กับอสังขตธรรม หมายถึง สิ่งที่ปราศจากการปรุงแต่ง เป็นต้น

๔.) หมายถึง หลักคำสอนของศาสนา เช่น พุทธธรรม คือ หลักคำสอนของศาสนาพุทธ

พระธรรม คือ **สังขธรรม** (ธรรม คือ ความจริง) ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และได้ทรงประกาศสั่งสอนเป็นพระศาสนาขึ้น (รวมธรรม ๒๕๓๕ : ๒๐)

พระธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นสังขธรรมอันวางแก่ผู้ปฏิบัติธรรมทุกคน (พระธรรม (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

พระโสภณคณาภรณ์ (๒๕๓๐ : ๒๖) อธิบายความหมายว่า **พระธรรม** หมายถึง คำสอนที่มุ่งขัดเกลารจิต อธิษาศัยของบุคคลให้มีความประณีตขึ้นไป คือคนออกไปจากความทุกข์ ความเดือดร้อนจากอำนาจกิเลสต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลประสบความสุข ความสงบตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติของตน คือ คำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค เป็นข้อธรรม เป็นองค์รวมที่ทรงแสดงชี้แจง สั่งสอนไว้ในลักษณะที่เรียกว่า

ชี้ทางบรรเทาทุกข์

ชี้สุขเกษมสอาด

ชี้ทางพระนฤพาน

อันพ้น โศกวิโยคภัย

ธรรม แปลว่า ทรงไว้ หมายถึง ทรง คือ รักษาคนที่มิธรรมไว้ให้เป็นไปตามธรรม ฉะนั้นธรรมจึงเป็นกฎธรรมคานอยู่นั้นเองตลอดไป เทียบกับกฎธรรมชาติต่าง ๆ ที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบ กฎธรรมชาติเหล่านี้คงอยู่คู่กับโลก ใครจะค้นพบหรือไม่ก็อยู่อย่างนั้นเอง (สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฒโน) ๒๕๒๖ : ๗)

กล่าวโดยสรุป พระธรรม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับหลักความจริง หรือสังขธรรมที่มีอยู่ในจักรวาล เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้นำไปประพฤติปฏิบัติ อันจะช่วยให้ได้หลุดพ้นไปจากทุกข์

๗. ลักษณะพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๒ : ๗ - ๑๔) ได้อธิบายถึงลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนาว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าทรงแบ่งไว้เป็น ๒ ส่วน เรียกว่า ธรรมส่วนหนึ่ง และวินัยส่วนหนึ่ง

ธรรม คือ หลักคำสอนว่าด้วยความจริงของสิ่งทั้งหลาย พร้อมทั้งข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าแนะนำตรัสแสดงไว้ โดยสอดคล้องกับความจริงนั้น

วินัย คือ ประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการเป็นอยู่ หรือกฎระเบียบต่าง ๆ ของสงฆ์ ที่จะดำรงไว้ซึ่งภาวะอันเกื้อหนุน ให้ภิกษุและภิกษุณีประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นอย่างได้ผลดี และรักษาพระศาสนาไว้ได้

ด้วยเหตุนี้จึงเรียกพระพุทธศาสนาด้วยคำสั้น ๆ ว่า **ธรรมวินัย** เนื่องจาก **ธรรม** มีมากมาย จึงมีการแบ่งหมวดหมู่ แยกเป็น

๑) **ธรรม** ที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไปตามกาลเทศะ ตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น คือ เสด็จไปพบคนโน้น เขาทูลถามเรื่องนี้ พระองค์ก็ตรัสตอบไป เสด็จไปพบชาวนา ทรงสนทนาได้ตอบกับเขา จนจบไป ก็เป็นเรื่องหนึ่ง เสด็จไปเจอกับพราหมณ์ได้สนทนากับเขา หรือตอบคำถามเขา ก็เป็นเรื่องหนึ่ง ไปเจอกับครีษหรือเจ้าชาย ก็สนทนากันอีกเรื่องหนึ่ง **ธรรมที่ตรัสรู้** แสดงแก่บุคคลต่าง ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ แต่ละเรื่องจนจบไปเรื่องหนึ่ง ๆ ธรรมในรูปนี้มีมากมาย เรื่องหนึ่ง ๆ ก็มีสาระไปอย่างหนึ่ง ตามแต่ว่าพระองค์ได้ตรัสแก่บุคคลประเภทใด เพื่อทรงชี้แจงอธิบายหรือตอบปัญหาเรื่องไหน ตรงกับพื้นเพภูมิหลังความสนใจ และระดับความรู้ความเข้าใจ หรือระดับสติปัญญาของเขา ฉะนั้นธรรมแบบนี้จึงเห็นได้ว่ามีเนื้อหาแตกต่างกันมาก พอจบเรื่องนี้ที่ตรัสแก่ชาวนาจึงเป็นธรรมระดับหนึ่ง เพียงเปลี่ยนไปอีกเรื่องหนึ่งเท่านั้น ก็เป็นธรรมคนละด้านคนละระดับกัน ตัวอย่างเช่น ตรัสกับชาวนาเป็นเรื่องการทำมาหากิน หรือเรื่องการหว่านพืช ก็อาจจะตรัสเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร หรืออาจจะเทียบกับการปฏิบัติของพระภิกษุที่สุดแต่ แต่พอไปอีกเรื่องหนึ่ง พระองค์สนทนากับพราหมณ์ก็อาจจะตรัสเรื่องวรรณะ หรือเรื่องไศรยของพราหมณ์ หรือเรื่องการบูชาญู ดังนี้เป็นต้น

ธรรมที่ตรัสแบบนี้ พอเปลี่ยนเรื่องไป เนื้อหาที่เปลี่ยนไป ห่างกันมาก ฉะนั้นเนื้อหาสาระจึงไม่เป็นไปตามลำดับ แต่ละเรื่อง ๆ นั้นก็เรียกว่าสูตรหนึ่ง ๆ ธรรมที่ตรัสแสดงแบบนี้ คือ ตรัสแสดงแก่บุคคล โดยปรารภเรื่องราว เหตุการณ์ สถานการณ์คนละอย่าง ๆ นี้ รวมไว้ด้วยกัน จัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า **พระสูตร**

อนึ่ง ในพระไตรปิฎกไม่ใช่มีเฉพาะคำตรัสของพระพุทธเจ้าอย่างเดียว คำของพระสาวกก็มี เช่น คำของพระสารีบุตรที่ได้แสดงวิธีสังคายนาเป็นตัวอย่างไว้ นั่น ก็เป็นพระสูตรอยู่ในพระไตรปิฎก ชื่อ **สังคิติสูตร** แต่ธรรมที่พระสารีบุตรนำมาสังคายนาไว้ นั่น ก็คือ คำ

ตรัสของพระพุทธเจ้า หรือธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้นเอง นอกจากนั้นก็มีการสนทนากับผู้อื่น ซึ่งมีคำของผู้อื่นอยู่ด้วยในนั้น นอกจากนี้คำสอนอะไรเก่า ๆ ก่อนพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับ ทรงนำมาเล่าให้นับถือปฏิบัติกันต่อไป ก็อยู่ในพระไตรปิฎกด้วยอย่างเรื่องชาดก

๒) ธรรม อีกประเภทหนึ่ง คือ ธรรมที่แสดงไปตามเนื้อหาไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่คำนึงว่าใครจะฟังทั้งสิ้น เอาแต่เนื้อหาเป็นหลัก อย่างที่เรียกกันในปัจจุบันว่าเป็นวิชาการล้วน ๆ คือ ยกหัวข้อธรรมอะไรขึ้นมา ก็อธิบายจนชัดเจน เช่น ยกเรื่องขันธ ๕ มาก็อธิบายไปว่า ขันธ ๕ นั้น คืออะไร แบ่งออกเป็นอะไรบ้าง แต่ละอย่างนั้นเป็นอย่างไร อธิบายไปจนจบเรื่องขันธ ๕ หรือว่าเรื่องปฏิจลสมุปบาทก็อธิบายไปในแง่ต่าง ๆ จนกระทั่งจบเรื่องปฏิจลสมุปบาทนั้น ธรรมที่แสดงเอาเนื้อหาเป็นหลักอย่างนี้ ก็จัดเป็นประเภทหนึ่ง เรียกว่า พระอภิธรรม

จะเห็นว่า เมื่อแยกธรรมเป็น ๒ ส่วน คือ เป็นพระสูตรกับพระอภิธรรมแล้ว มีวินัยเดิมอีกหนึ่ง ธรรมเป็น ๒ วินัย ๑ รวมกันก็เป็น ๓ ถึงตอนนี้ก็เกิดเป็นการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัย อีกแบบหนึ่งเป็นปิฎก ๓ ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระธรรมวินัยหรือ พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ตามที่กล่าวข้างต้นมีองค์ ๘ ประการ (นวัคคัตตสุตฺตํ) คือ (พระราชวรมุณี ประยูรย์ ปยุตฺโต) ๒๕๒๘ : ๑๑๖-๑๑๗)

๑) สุตตะ คือ หลักคำสอนที่แสดงไว้ในรูปของร้อยแก้วหรือความเรียง หมายถึงพระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิกาย

๒) เถยยะ คือ พุทธพจน์ที่แสดงไว้ในรูปร้อยแก้วผสมร้อยกรอง (ความเรียงที่มีคาถาแทรก) หมายถึง พระสูตรที่มีคาถา โดยเฉพาะสคาถาวรรค ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกายนั้น

๓) เวยยาकरणะ คือ พุทธพจน์ที่แสดงไว้ในรูปร้อยแก้วล้วน ๆ ไม่มีคาถาแทรกเหมือนเถยยะข้างต้น หมายถึงพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรทั้งหลายที่ไม่มีคาถาแทรกรวมทั้งพุทธพจน์อื่น ๆ ที่อยู่ในรูปของร้อยแก้วล้วน และไม่สามารถจัดลงในประเภทอื่นได้

๔) **คาถา** คือ พุทธพจน์ที่แสดงไว้ในรูปของคาถา (ร้อยกรอง) ถ้วน ๆ หมายถึง คาถาธรรมบท, เถรคาถา, เถรีคาถา, และคาถาล้วน ๆ ที่แทรกอยู่ในพระสูตรคัมภีร์ เช่น ใน สูตรนิบาต เป็นต้น

๕) **อุทาน** คือ พุทธพจน์พิเศษอีกประเภทหนึ่ง อยู่ในรูปของคาถา (ร้อยกรอง) เกิดขึ้นจากการเปล่งพระอุทานของพระพุทธเจ้า (พุทธอุทาน) ด้วยทรงโสมนัสอย่างหนึ่ง และ ด้วยญาณอีกอย่างหนึ่ง

๖) **อิติวุตตกะ** คือ พุทธพจน์ที่เรียกว่า อิติวุตตกะ ในพระสูตรคัมภีร์

๗) **ชาดก** คือ พุทธพจน์ที่กล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต หรือเรื่องอดีตชาติ ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตั้งแต่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีจนเสด็จ อุบัติขึ้นในพระชาติที่ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๘) **อัฏฐกรรม** คือ พุทธพจน์ที่ว่าด้วยเรื่องอัศจรรย์ เป็นเรื่องที่ไม่เคยมีมาก่อน พุทธพจน์ส่วนนี้จะอยู่ในรูปร้อยแก้ว

๙) **เวทลละ** คือ พุทธพจน์ที่แปลกไปจากที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงโดยลักษณะ ของคำถาม คำตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจ ทำให้อยากถามต่อ ๆ ไปอีก เช่น ในจูฬเวทลสูตร, หรือมหาวทลสูตร ในพระสูตรคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปัญญาสกั เป็นต้น

๘. ถ้อยคำภาษาที่ใช้ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน

ภาษาที่ใช้ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน ในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรง ใช้ภาษาป्राกฤต หรือภาษาถิ่นของแต่ละท้องถิ่น ต่อมาได้ใช้ภาษาถิ่นที่ปรุงแต่งแล้วเป็นส่วน หนึ่งในการเผยแผ่พระธรรมฝ่ายปริยัติ อันจะต้องเล่าเรียน คือ “ภาษาสันสกฤต” และภาษา มาคธีของแคว้นมคธที่ปรุงแต่งแล้ว เรียกว่า “ภาษาบาลี” ส่วนวิธีการใช้ภาษาจะจำแนกใช้ตาม หลัก นวังกส์ตฤตศาสน์ ...พุทธวิธีสอนส่วนใหญ่จะใช้ถ้อยคำที่เป็นบุคลาธิษฐาน มี ๒ ประการ ประการแรกคือ การใช้บุคคลหรือสิ่งที่เป็นรูปธรรมอื่น ๆ ขึ้นเป็นที่ตั้ง เพื่อการ อธิบายในสิ่งที่เป็นนามธรรม ลักษณะประการที่สองคือ ถ้อยคำหรือบุคลาธิษฐานนั้นจะมีความหมายเชิงแปรค่า สามารถแทนค่าได้หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับกาละ เทศะ ภาวะ และกลุ่มชนที่เป็นองค์ประกอบในสถานการณ์นั้น ๆ ความไม่บังจำเพาะเหมือนอย่างถ้อยคำที่

สื่อความหมายได้ตามตัวอักษรเท่านั้น จึงเป็นคุณูปการในเชิงปัญญา (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ ๒๕๔๒ : ๑๖-๑๗)

๕. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาหลักคำสอนสำคัญ หรือที่เรียกว่า หัวใจพุทธศาสนา คือ ธรรมข้อใดนั้น ปรากฏว่า มีผู้ยึดถือแตกต่างกัน ดังจะนำมาแสดงต่อไปนี้

สุมน อมรวิวัฒน์ (๒๕๓๐ : ๓) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง นานาทศนะต่อหัวใจพระพุทธศาสนา โดยรวบรวมสำนวนต่าง ๆ จากการประกวดการแต่งหนังสือธรรมเรื่อง หัวใจพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยปรากฏว่าในบรรดาเรื่อง หัวใจพระพุทธศาสนา ที่ส่งเข้าประกวดทั้งสิ้น ๒๒๗ สำนวนนั้น ทศนะของผู้แต่งต่อหัวใจพระพุทธศาสนา มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ผู้แต่งเรื่องหนึ่ง ๆ ได้เสนอสาระที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้หลายประเด็น ข้อธรรมที่มีความถี่สูงสุดว่า เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ข้อธรรมที่มีความถี่รองลงมา คือ โอวาทปาฏิโมกข์ ตอนที่ว่าด้วย การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำแต่ความดี และการทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ ต่อจากนั้น คือข้อธรรมที่ว่าด้วย ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) พระนิพานและการดับทุกข์ ปฏิจจนุปบาท พระรัตนตรัย กุณแห่งกรรม คทาพระอัสสชิ มงคล ๓๘ ประการ และปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวช

ท่านพุทธทาสภิกขุ (อรุณ เวชสุวรรณ. (บรรณาธิการ) ๒๕๒๐ : ๑๐๒-๑๐๕) ได้กล่าวถึง ทศนะเกี่ยวกับหลักคำสอนสำคัญหรือที่เรียกว่า หัวใจของพระพุทธศาสนาของท่านผู้รู้ในทางศาสนา และทศนะในเรื่องนี้ของท่าน ไว้ดังนี้

โดยทั่วไปในวงพุทธบริษัท ถ้าถามว่า อะไรเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ส่วนมากตอบกันว่า พระโอวาทปาฏิโมกข์ ที่สอนว่า อย่าทำชั่วทุกอย่าง จงทำความดีทุกอย่าง และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สิ้นเชิง

บางคนก็ว่า คำของพระอัสสชิ ที่ถูกจารึกในแผ่นอิฐทั้งในอินเดียและในเมืองไทยมากที่สุด เช่น ในนครปฐม เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาใหม่ ๆ มีคนถามพระอัสสชิว่า ธรรมะ ของสมณโคดมนี้ว่าอย่างไร พระอัสสชิท่านตอบว่า “สิ่งเหล่าใดเกิดมา เพราะมีเหตุทำให้เกิด พระตถาคตเจ้าแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งแสดงความดับสิ้นเชิงของสิ่งเหล่านั้น เพราะหมดเหตุ”

บางคนก็บอกว่า **อริยสังคีติ**ประการ เป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา คือ เรื่อง ทugend เรื่องที่มาของความทugend สภาพที่ไม่มีความทugend และวิธีปฏิบัติที่จะให้ถึงสภาพที่จะไม่มี ความทugend

ส่วนท่านพุทธทาสนั้น ขอเอาพุทธภาษิตอันหนึ่ง จากความตอนที่มีผู้ไปถามพระ พุทธเจ้าว่า คำสอนทั้งหมดทั้งสิ้นสรุปให้เป็นประโยคสั้น ๆ ประโยคเดียวจะได้หรือไม่ พระ พุทธเจ้าตรัสว่าได้ คือ “**สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**” ท่านพุทธทาสกล่าวว่า นี่คือ คำสอนทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ถ้าได้ยินข้อนี้ก็คือได้ยินทั้งหมด ถ้าได้ปฏิบัติข้อนี้ก็คือ ปฏิบัติได้ทั้งหมด ถ้าได้รับผลจากข้อนี้ก็คือได้รับผลทั้งหมด

ทั้งนี้ท่านพุทธทาส ได้แสดงเหตุผล ประกอบการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหัวใจ พระพุทธศาสนา ตามที่กล่าวมาข้างต้น ไว้ดังนี้

ที่ว่าอย่าทำชั่ว ให้ทำแต่ความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์นั้น ก็ถูกเหมือนกัน แต่ยังมีได้ บอกว่าการกระทำจิตใจให้บริสุทธิ์นั้นทำอย่างไร

ส่วนคาถาพระอัสสชิที่ว่า สิ่งเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตท่านชี้เหตุที่ เป็นแดนเกิดของสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งความดับและวิธีทำความดับให้แก่สิ่งเหล่านั้นที่หมายถึง ทugend ทugend นี้ย่อมมีเหตุแล้วความดับของมันก็มีอยู่ นี้ก็ยังไม่ปรากฏชัดว่าแสดงอย่างไร จึงเป็น เพียงแง่หนึ่งที่บอกว่าเราจะต้องดับเหตุ หรือจะต้องถือเหตุผลกันแล้วจะต้องดับที่เหตุจึงจะดับ ผลได้ทำนองนี้

ส่วนเรื่อง อริยสังคีตินั้น ต้องศึกษาถึง ๔ เรื่อง แต่ละเรื่องก็กว้างขวาง ท่านพุทธ ทาสจึงไม่ชอบที่จะถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เพราะว่าเป็นเรื่องที่มีเนื้อความมาก

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า ท่านคิดใจอย่างยิ่งในพระพุทธานุชาตที่พระองค์ตรัสว่า “**สิ่ง ทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**” และเห็นว่านี่แหละเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา โดย เหตุที่ว่า เมื่อเราพิจารณาอยู่จนเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นเท่านั้นก็พอแล้ว การไม่ยึด มั่นถือมั่นก็คือการไม่ไปหลงสำคัญผิดว่า นั่นเป็นตัวเราหรือของเรา เมื่อเราไม่ยึดมั่นว่าอะไร เป็นตัวเราหรือของเราแล้ว อะไร ๆ ก็จะมีหมดเอง อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า คือ สัตถจะมีเอง สมาริจะมีเอง ปัญญาจะมีเอง ด้วยการไม่มีการยึดมั่นถือมั่น คนเราขาดศีลเพราะไปยึดมั่นถือ มั่นอะไรเข้า ไม่มีสมาริก็เพราะไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเข้า ไม่มีปัญญาเิ่งที่สุดก็นั่นแหละ คือ ตัวยึดมั่นอย่างยิ่ง... จิตที่ไม่ยึดมั่นนี้จะเป็นจิตที่สมบูรณด้วยสติปัญญา และสมบูรณด้วย สติสัมปชัญญะ ในขณะที่จิตว่างเท่านั้นแหละคนเราจะมีปัญญาและสติสัมปชัญญะ ในขณะที่

จิตวุ่นเรามีตัณหาอุปาทาน นี่เป็นของตรงข้ามเสมอ จิตว่างก็หมายถึงจิตไม่มีอุปาทานไม่มี
ความเห็นแก่ตัว แต่แจ่มใสเยือกเย็นอยู่ด้วยสติปัญญา และสติสัมปชัญญะ

ฉะนั้นจึงถือว่า หัวใจข้อเดียวสั้น ๆ ของพระพุทธศาสนาก็คือ การทำจิตให้ว่างจาก
ความยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นตัวเราหรือของเรา นี่คือใจความที่พระพุทธองค์ทรงสรุปว่าเป็นคำ
สอนทั้งหมดของพระองค์ ซึ่งเรียกกันว่า หมดพระไตรปิฎก ท่านพุทธทาสสรุปว่า ที่กล่าวมา
ทั้งหมดก็เพื่อจะชี้ว่าอะไรเป็นหัวใจของธรรมะในคำสั้น ๆ หรือประโยคสั้น ๆ ที่จะเข้าใจได้
ทันทีแก่มหาชนทั่วไป ที่ไม่ต้องการศึกษามาก ๆ ว่าจะได้มรรคผลนิพพาน ก็เพราะไม่มีความ
ยึดมั่นในสิ่งใด

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพูดสื่อสาร

ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการพูดสื่อสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร
หนังสือวาทวิทยาหรือวิชาการพูด จำนวน ๑๐๒ เล่ม (ดังแสดงในภาคผนวก รายการที่ ๑) ผล
จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาสาระในหนังสือทั้ง ๑๐๒ เล่ม ส่วนใหญ่จะนำเสนอตรงกัน ผู้วิจัยจึง
ได้รวบรวมประเด็นหัวข้อเนื้อหาสาระสำคัญต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในหนังสือแต่ละเล่มแล้วนำมา
ประมวลแจกแจงความถี่โดยประมาณ ผลการประมวลพบว่าจำนวนหัวข้อเนื้อหาสาระสำคัญที่
ปรากฏในหนังสือดังกล่าวเรียงลำดับตามความถี่ จากมากไปน้อย ได้ดังนี้

หัวข้อเนื้อหาสาระสำคัญที่ประมวลได้	จำนวนเล่มที่ปรากฏ
๑) ความสำคัญของการพูด	๖๔ เล่ม
๒) การใช้ภาษาหรือถ้อยคำในการพูด	๖๔ เล่ม
๓) การใช้ส่ายตา	๕๕ เล่ม
๔) การแสดงสีหน้า กิริยา ท่าทาง	๕๗ เล่ม
๕) ความหมายของการพูด	๕๖ เล่ม
๖) การวิเคราะห์ผู้ฟัง	๕๖ เล่ม
๗) ลักษณะของเสียงพูดที่ดี	๕๕ เล่ม
๘) การพูดแบบต่าง ๆ	๕๔ เล่ม
๙) จุดประสงค์ของการพูด	๔๗ เล่ม
๑๐) องค์ประกอบของการพูด	๔๖ เล่ม
๑๑) การเตรียมตัวพูด	๔๖ เล่ม

๑๒) บุคลิกภาพของผู้พูด	๔๕	เล่ม
๑๓) สารหรือเนื้อหาที่นำมาพูด	๔๒	เล่ม
๑๔) การกล่าวคำทักทายหรือคำปฏิสันถาร	๔๑	เล่ม
๑๕) ประเภทของการพูด	๓๗	เล่ม
๑๖) จรรยา มารยาท และคุณธรรมในการพูด	๓๐	เล่ม
๑๗) คุณสมบัติของนักพูดที่ดี	๒๒	เล่ม
๑๘) ลักษณะการพูดที่ดี	๑๘	เล่ม
๑๙) การวิจารณ์หรือการประเมินผลการพูด	๑๕	เล่ม
๒๐) ลักษณะผู้ฟังที่ดี	๑๓	เล่ม
๒๑) หลักการพูด	๑๑	เล่ม
๒๒) อุปสรรคหรือข้อบกพร่องในการพูด	๑๐	เล่ม
๒๓) ทฤษฎีการพูด	๘	เล่ม
๒๔) ผลของการพูด	๘	เล่ม
๒๕) วัตถุประสงค์ของการฟัง	๘	เล่ม
๒๖) ประโยชน์ของการฟัง	๘	เล่ม
๒๗) จรรยามารยาทในการฟัง	๗	เล่ม
๒๘) การตั้งคำถามการตอบคำถาม	๗	เล่ม
๒๙) วิชาการพูด และการเรียนการสอน	๗	เล่ม
๓๐) กระบวนการฟัง	๖	เล่ม
๓๑) วิชาการพูดในประเทศไทย	๖	เล่ม
๓๒) เสรีภาพในการพูดในระบอบประชาธิปไตย	๖	เล่ม
๓๓) ความหมายของการฟัง	๕	เล่ม
๓๔) ประเภทของการฟัง	๕	เล่ม
๓๕) คุณสมบัติพื้นฐานของผู้พูด	๕	เล่ม
๓๖) ปัจจัยแห่งความสนใจในการพูด	๕	เล่ม
๓๗) การประเมินผลการฟัง	๕	เล่ม
๓๘) ข้อควรคำนึงในการพูด	๔	เล่ม
๓๙) การฟังที่มีประสิทธิภาพ ลักษณะการฟังที่ดี	๔	เล่ม

๔๐) การวิเคราะห์ปฏิกริยาของผู้ฟัง	๔	เล่ม
๔๑) ธรรมชาติของการฟัง	๓	เล่ม
๔๒) การวิเคราะห์ผู้พูด	๓	เล่ม
๔๓) ปัญหาอุปสรรคในการฟัง	๒	เล่ม
๔๔) ทักษะคืดของผู้ฟัง	๒	เล่ม
๔๕) การใช้วิจารณ์ญาณในการฟัง	๑	เล่ม
๔๖) ลักษณะสำคัญบางประการของการพูด	๑	เล่ม
๔๗) การปรับปรุงการพูด	๑	เล่ม
๔๘) คำคมเกี่ยวกับการพูด	๑	เล่ม
๔๙) ลักษณะสำคัญบางประการเกี่ยวกับการฟัง	๑	เล่ม
๕๐) ความสัมพันธ์ระหว่างการพูดและการฟัง	๑	เล่ม
๕๑) การพูดของคนในประเทศไทย	๑	เล่ม
๕๒) การพูดใกล้เกลี่ยระยะจับข้อทะเลาะวิวาท	๑	เล่ม

จากผลการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องการพูดตามหัวข้อเนื้อหาสาระที่ปรากฏในหนังสือวาทวิทยา จำนวน ๑๐๒ เล่ม ตามที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้เลือกมานำเสนอเฉพาะบางหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น โดยกำหนดกรอบประเด็นในการศึกษาค้นคว้าเป็น ๘ ประเด็น คือ ๑) ความหมายของการพูด ๒) แนวคิดเกี่ยวกับแบบจำลองการสื่อสาร ๓) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้พูด ๔) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสารที่นำมาพูด ๕) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในการพูดสื่อสาร ๖) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟัง ๗) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผลของการพูด และ ๘) การเรียนการสอนวิชาการพูดในประเทศไทย สำหรับสาระสำคัญที่จะนำเสนอในแต่ละประเด็น ผู้วิจัยได้พิจารณาคัดสรรมาจากหนังสือเล่มที่อธิบายหัวข้อดังกล่าวได้ชัดเจนสมบูรณ์เป็นสำคัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ความหมายของการพูด (Speech)

โดยความหมายของคำว่า Speech นั้น แปลได้หลายอย่าง เช่น วาทศิลป์ วาทศาสตร์ วาทกร วาทวิทยา หรือแม้กระทั่งการพูด ถึงจะมีผู้ให้ความหมายคำว่า Speech มากมายกว้างขวาง แต่ก็สามารถเก็บมารวบรวมและสรุปอย่างย่อได้ว่า Speech คือ พฤติกรรม (Behavior) ในการสื่อความหมายของมนุษย์ด้วยการพูด (Oral Communication) โดยการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ

เช่น เสียง ภาษา อากัปกิริยาท่าทาง เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็น และความรู้สึกรู้จากผู้พูดไปสู่ผู้ฟัง (อุดม บัวเพียร ๒๕๓๓ : ๘)

วิกิรณ รักษ์ปวงชน (๒๕๔๒ : ๑๐) ให้ความหมายของการพูดว่า การพูดเป็นการสื่อความหมายระหว่างกัน กล่าวคือ เป็นการสื่อความหมายโดยใช้ภาษาและกิริยาท่าทาง ตลอดจนน้ำเสียง สีหน้าแววตา เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก ความรู้และความคิด เพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างกัน โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ๕ ประการ คือ ๑) ผู้สื่อ คือ ผู้พูด ซึ่งทำหน้าที่ในการถ่ายทอดข้อความต่าง ๆ ๒) การสื่อ คือ เนื้อหาสาระ หรือเรื่องราวที่ต้องการถ่ายทอดให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง ๓) เครื่องมือในการสื่อ คือ คำพูดหรือภาษาตลอดจนกิริยาท่าทาง เพื่อใช้ในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ๔) ผู้รับสื่อ คือ ผู้ฟัง ซึ่งเป็นผู้รับรู้เนื้อหาสาระในการถ่ายทอดดังกล่าว ๕) วัตถุประสงค์ในการสื่อ คือ จุดมุ่งหมายในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระนั้น ๆ เช่น เพื่อให้ความรู้ เพื่อผลในการปฏิบัติ หรือเพื่อความบันเทิง เป็นต้น

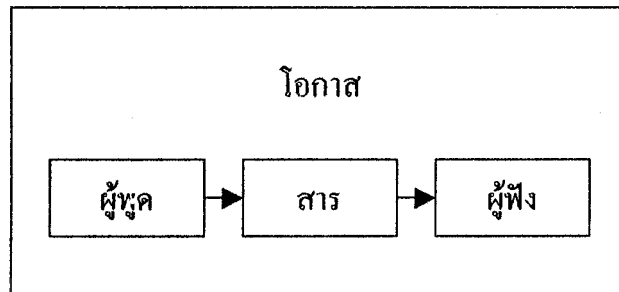
สรุป การพูด คือ พฤติกรรมการสื่อความหมายระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง โดยใช้เสียง ภาษา สีหน้า แววตา อากัปกิริยาท่าทาง เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระต่าง ๆ อาทิ ความรู้ ความคิด อารมณ์ ความรู้สึกให้อีกฝ่ายได้รู้ได้เข้าใจถึงเจตนารมณ์ตน

๒. แนวคิดเกี่ยวกับแบบจำลองการสื่อสาร

เกี่ยวกับแนวคิดของแบบจำลองการสื่อสาร หรือองค์ประกอบของกระบวนการคิดต่อสื่อสารนั้น มีผู้กล่าวไว้หลากหลายแนวคิดในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะแบบจำลองพื้นฐานสำคัญอันเป็นประโยชน์ต่อการนำมาศึกษาพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์โดยเฉพาะ ซึ่งมี ๖ แบบด้วยกัน คือ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ๒๕๓๗ : ๘๑-๘๗)

๑.) แบบจำลองตามแนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle)

แบบจำลองของกระบวนการสื่อสาร เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอริสโตเติล โดยอริสโตเติลได้ระบุถึงองค์ประกอบขั้นพื้นฐานของกระบวนการสื่อสารไว้ ๔ ประการ ได้แก่ ผู้พูด คำพูด ผู้ฟังและโอกาส ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

อริสโตเติล ได้อธิบายว่าการสื่อสารที่ให้ผลสัมฤทธิ์สูงนั้นจะเป็นไปก็ต่อเมื่อผู้พูดเข้าใจธรรมชาติของผู้ฟังตามที่เป็นจริงว่าผู้ฟังมีพื้นฐานทางอารมณ์ ความเชื่อ อุดมคติและเจตคติต่อโลก ต่อชีวิตอย่างไร เมื่อเข้าใจแล้ว ผู้พูดสามารถสร้างสารที่ไม่ขัดแย้งกับพื้นฐานดังกล่าว และเร้าให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาในตัวผู้พูดได้ว่าเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือไว้วางใจ เป็นผู้ที่รู้จริงในสิ่งที่พูด และเป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีและมีความจริงใจต่อผู้ฟัง เมื่อผู้พูดสามารถกระทำได้เช่นนี้แล้ว ย่อมมีทางที่จะโน้มน้าวให้ผู้ฟังคล้อยตามความประสงค์ของผู้พูด นอกจากนี้ อริสโตเติลยังชี้ให้เห็นว่าสารที่จะทำให้พฤติกรรมสื่อสารมีผลสัมฤทธิ์สูง จะต้องเป็นสารที่เหมาะสม สอดคล้องกับโอกาส ซึ่งอริสโตเติลสรุปว่ามีอยู่ 3 ประการด้วยกัน คือ

๑.๑) โอกาสที่ผู้ฟังจะต้องตัดสินใจว่าอะไรเป็นเท็จ อะไรเป็นจริง

๑.๒) โอกาสที่ผู้ฟังจะต้องขังใจว่าหลักการ หรือข้อเสนอใดเป็นสิ่งที่เหมาะสม น่าจะรับไว้ใช้ต่อไป

๑.๓) โอกาสที่ผู้ฟังจะได้รับความสะดวกใจให้ชำระไว้ซึ่งความเชื่อมั่นอันฝังใจมาแต่เดิม

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ อริสโตเติลนี้ จัดได้ว่าเป็นแบบจำลองพื้นฐานเบื้องต้น ถึงแม้ว่านักวิชาการสื่อสารรุ่นหลังจะได้พยายามสร้างแบบจำลองการสื่อสารของมนุษย์ขึ้นอีกหลายแบบด้วยกัน แต่มิได้แตกต่างไปจากแบบของ อริสโตเติล อย่างเห็นได้ชัด

๒.) แบบจำลองตามแนวคิดของลาสเวลล์ (Lasswell)

ฮาโรลด์ ดี.ลาสเวลล์ ซึ่งเป็นนักรัฐศาสตร์ได้เสนอแนวคิดที่ใช้อธิบายการกระทำการสื่อสาร โดยการตั้งเป็นคำถามดังต่อไปนี้

ใคร

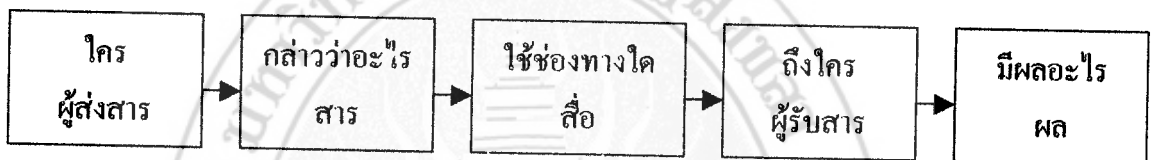
กล่าวว่าจะไร

ใช้ช่องทางการสื่อสารใด

ถึงใคร

มีผลอะไร

องค์ประกอบที่อยู่ในลักษณะคำถามดังกล่าวนี้ ถ้าจะนำมาเขียนเป็นแบบจำลอง สามารถแสดงได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ลาสเวลล์ ได้กำหนดองค์ประกอบสำคัญเพิ่มขึ้นอีก 2 ตัว คือ ช่องทางการสื่อสาร และผลสะท้อน สำหรับช่องทางการสื่อสารถูกกำหนดขึ้น เพื่อสนองความเจริญก้าวหน้าในการประดิษฐ์สื่อแบบใหม่ในยุคนั้น ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ โทรเลข วิทยุ เป็นต้น ส่วนผลกระทบเป็นปัจจัยสำคัญในการวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของการสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ แบบจำลองนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ส่งสารมีเจตนาบางอย่างไม่มากก็น้อยในอันที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร ดังนั้น ตามทัศนะของลาสเวลล์จึงถือว่าการสื่อสาร โดยส่วนใหญ่เป็นกระบวนการในด้านการโน้มน้าวใจ

๓.) แบบจำลองตามแนวคิดของแชนนอนและวีเวอร์ (Shannon & Weaver)

แบบจำลองของแชนนอนและวีเวอร์นั้น เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในวงการสื่อสารยุคเริ่มต้นภายใต้ชื่อ **แบบจำลองการสื่อสารทางทฤษฎีคณิตศาสตร์ (The Mathematical Theory of Communication)** วัตถุประสงค์เบื้องต้นของแบบจำลองนี้มุ่งประโยชน์เพื่อการศึกษาด้านวิศวกรรมไฟฟ้า เพราะโดยอาชีพแล้วแชนนอนและวีเวอร์ เป็นนักคำนวณด้านวิศวกรรมไฟฟ้า ประจำบริษัทโทรศัพท์เบลล์ในสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม แบบจำลองของเขาทั้งสองนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้เกิดความสนใจในการค้นคิดแบบจำลองการสื่อสารระหว่างมนุษย์มากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากหลักฐานข้อเท็จจริงที่ว่า แบบจำลองของเขาทั้งสองได้ถูกนำไปใช้อย่างยิ่งในการสร้างแบบจำลองการสื่อสารของมนุษย์ในระยะต่อมา ภายหลังเป็นจำนวนมากมาย

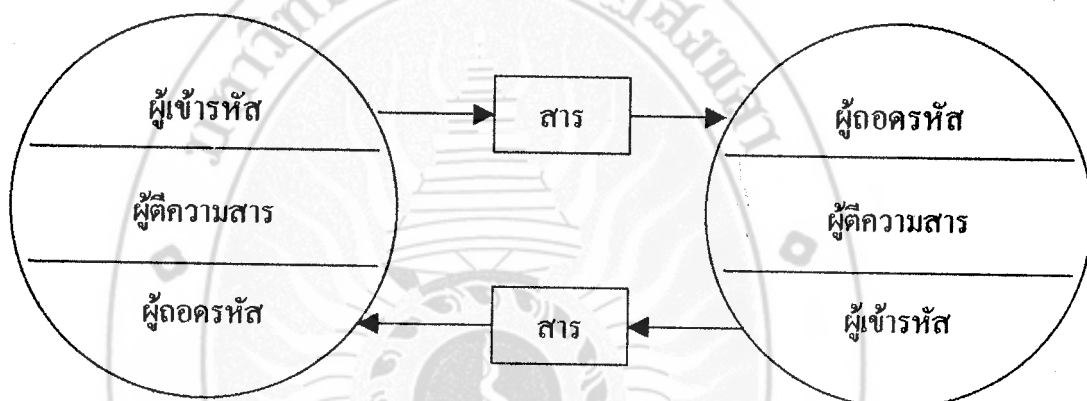
การสื่อสารตามแนวคิดของแซนนอนและวีเวอร์นี้ จัดเป็นกระบวนการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรง โดยมีทัศนะว่าพฤติกรรมการสื่อสารเกิดขึ้น จากการกระทำของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารเพียงฝ่ายเดียว องค์ประกอบสำคัญทั้ง 5 ประการของแบบจำลองนี้ สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ ดังรูปต่อไปนี้

กระบวนการสื่อสารตามแบบจำลองนี้ แสดงให้เห็นว่าแหล่งข่าวสารทำหน้าที่ส่งสารออกไป ต่อจากนั้นตัวถ่ายทอดสัญญาณจะเปลี่ยนสารที่ถูกส่งเข้ามาให้มีสภาพเป็นสัญญาณ แล้วส่งต่อไปยังตัวรับสัญญาณ ซึ่งจะทำหน้าที่เปลี่ยนสัญญาณที่ได้รับมาให้อยู่ในสภาพของสารที่พร้อมจะส่งไปยังจุดปลายทาง คือ ผู้รับสารนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ในขณะที่มีการส่งสัญญาณ อาจจะมีบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งเกิดจากแหล่งเสียงรบกวนเข้ามาแทรกหรือขัดขวาง เป็นผลให้สัญญาณที่ถ่ายทอดไป กับสัญญาณที่ได้รับมีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้สารที่ส่งออกไป กับสารที่ผู้รับจุดปลายทางได้รับ อยู่ในสภาพที่มีความหมายไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้พฤติกรรมการสื่อสารของมนุษย์ประสบความล้มเหลวหรือผิดพลาด ในระยะหลังเขาทั้งสองได้พยายามค้นหากลไกในการจัดแหล่งเสียงรบกวน ซึ่งต่อมาเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ในฐานะที่เทียบเท่ากับองค์ประกอบสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง คือ ผลย้อนกลับ

๔.) แบบจำลองตามแนวคิดของออสกู๊ด (Osgood)

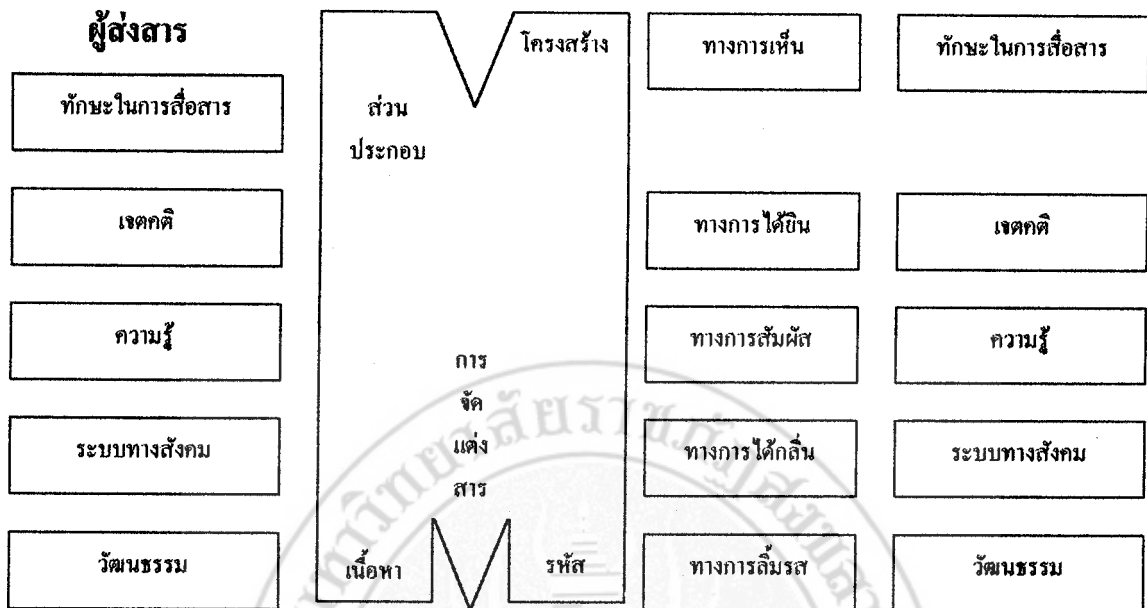
แบบจำลองของออสกู๊ด แตกต่างจากแบบจำลองที่กล่าวมาข้างต้น ตรงที่มุ่งพิจารณาเฉพาะเจาะจงที่พฤติกรรมของผู้มีส่วนสำคัญในกระบวนการสื่อสาร กล่าวคือ พยายามเน้นให้เห็นว่าผู้ร่วมทำการสื่อสารทั้งสองฝ่าย ต่างทำหน้าที่เป็นผู้ส่งและผู้รับสาร พร้อมกับเป็นผู้เข้ารหัสและถอดรหัส รวมทั้งเป็นผู้ตีความสารไปในขณะเดียวกันด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นเป็นแผนภูมิดังนี้

แบบจำลองของออสกู๊ด ใช้คำว่า “ผู้ตีความสาร” แทน “ผู้ส่งสารและผู้รับสาร” การกระทำของทั้งสองฝ่ายจึงมีลักษณะเท่าเทียมกัน กล่าวคือ ตลอดระยะเวลาที่มีการติดต่อสื่อสารกัน ต่างฝ่ายต่างผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่ในด้านการเข้ารหัส การถอดรหัส และการตีความสารสลับกันไป สำหรับการตีความสารจะแตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกันขึ้นอยู่กับกรอบแห่งการอ้างอิง (frame of reference) ของผู้ทำการสื่อสารทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ

๕.) แบบจำลองตามแนวคิดของเบอร์โล (Berlo)

เบอร์โลได้เสนอองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการสื่อสารไว้ ๖ ประการ คือ (๑) แหล่งกำเนิดสาร (๒) ผู้เข้ารหัส (๓) สาร (๔) ช่องทางการสื่อสาร (๕) ผู้ถอดรหัส และ (๖) ผู้รับสาร แนวคิดดังกล่าวนี้ใกล้เคียงกับแนวคิดของออสกู๊ดมาก ในแง่ที่ว่าแหล่งกำเนิดสารทำหน้าที่ในการเข้ารหัสไปด้วยในตัว เช่นเดียวกับผู้รับสารที่ทำหน้าที่ในการถอดรหัสไปด้วยเหมือนกัน เบอร์โลได้ขยายความคิดโดยการอธิบายเพิ่มเติมว่า การที่ผู้ส่งสารและผู้รับสาร จะมีความเข้าใจในความหมายของสารตรงกันได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ในองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารแต่ละตัว ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภูมิดังรูปต่อไปนี้

ตามทักษะของเบอร์โลนีน แสดงให้เห็นว่าประสิทธิภาพของการสื่อสารจะเป็นไปตามเจตนาารมณ์ของผู้ส่งสารหรือไม่ ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัจจัยย่อยในแต่ละองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

๕.๑) ปัจจัยย่อยของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ (๑) ทักษะในการสื่อสาร (communication skills) (๒) เจตคติ (attitudes) (๓) ความรู้ (knowledge) (๔) ระบบสังคม และวัฒนธรรม (social and cultural system)

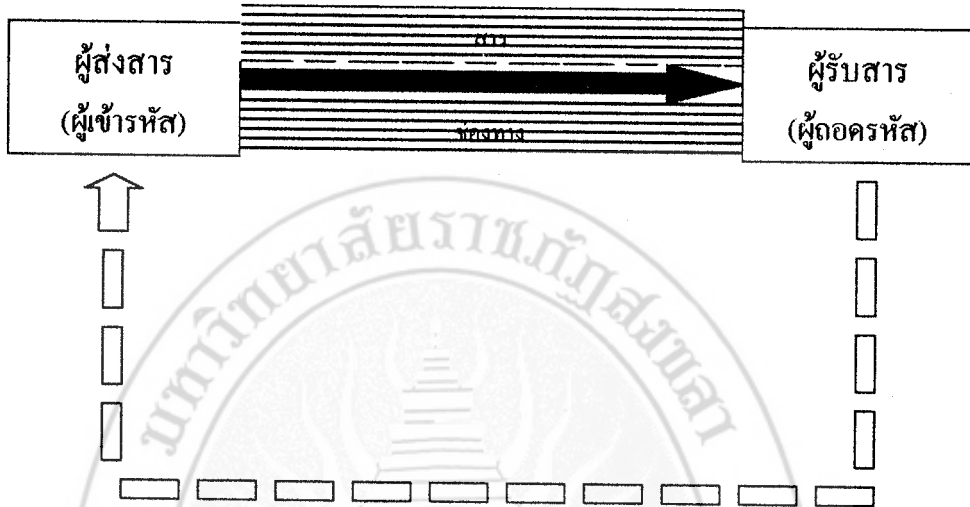
๕.๒) ปัจจัยย่อยของสาร คือ ส่วนประกอบ (elements) และโครงสร้างของสาร (structure) ซึ่งอยู่ในรูปของ (๑) รหัส (code) (๒) เนื้อหา (content) (๓) การจัดแต่งสาร (treatment)

๕.๓) ปัจจัยย่อยของสื่อ คือ ช่องทางต่าง ๆ ที่นำสารไปสู่ประสาทรับความรู้สึกทั้ง ๕ ได้แก่ (๑) ทางการเห็น (๒) ทางการได้ยิน (๓) ทางการสัมผัส (๔) ทางการได้กลิ่น (๕) ทางการลิ้มรส

๖.) แบบจำลองตามแนวคิดของโรเจอร์ (Rogers)

โรเจอร์ มีแนวคิดคล้ายคลึงกับลาสเวลล์ คือ เน้นความสำคัญที่ผลสะท้อนที่เกิดจากการกระทำการสื่อสาร นอกจากนี้ยังเน้นที่ผลย้อนกลับอีกด้วยในขณะเดียวกันโรเจอร์ได้เสนอปัจจัยหลักเพิ่มขึ้นอีก ๒ ประการ คือ สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ในขณะที่เกิดการสื่อสาร ปัจจัยทั้ง ๒ นี้มีส่วนกำหนดลักษณะของผลสะท้อน และผลย้อนกลับของการสื่อสารในแต่ละครั้ง ซึ่งความสัมพันธ์ของปัจจัยดังกล่าวนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากแผนภูมิในรูปต่อไปนี้

สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์
ในขณะที่เกิดการสื่อสาร

โรเจอร์ได้อธิบายว่า ผลสะท้อนที่เกิดจากกระบวนการสื่อสารที่เขามุ่งหวังมี 3 ประการ คือ

(๑) การเปลี่ยนแปลงความรู้ของผู้รับสาร ทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้ ความเข้าใจ บางประการว่า นวัตกรรมหรือแนวคิดใหม่ที่ได้เสนอไปนั้น จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร

(๒) การเปลี่ยนแปลงเจตคติ เป็นการโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารมีเจตคติที่เห็นชอบ กับนวัตกรรมและจากเจตคติดังกล่าวนี้ ทำให้สามารถทำนายถึงแนวโน้มของพฤติกรรมว่าจะ เป็นไปตามความประสงค์ของผู้ส่งสารหรือไม่ แต่มิได้หมายความว่าเจตคติจะเป็นตัวชี้บ่งถึงพฤติ กรรมของผู้รับสารได้เสมอไปทุกกรณี

(๓) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ (overt behavior) เช่น การ ร่วมมือในการวางแผนครอบครัว การปลูกพืชไร่ทดแทนการปลูกฝิ่น เป็นต้น

องค์ประกอบที่สำคัญในแบบจำลองของโรเจอร์มีทั้งหมด ๖ องค์- ประกอบ คือ (๑) ผู้ส่งสาร (๒) ช่องทางการสื่อสาร (๓) สาร (๔) ผู้รับสาร (๕) ผล สะท้อน และ (๖) ผลย้อนกลับ แนวคิดของโรเจอร์มุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและเจต คติของผู้รับสาร แบบจำลองของโรเจอร์มักถูกนำไปใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับการแพร่กระจาย นวัตกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงการพัฒนาด้านการเกษตร สุขภาพอนามัย และคุณภาพ ชีวิตของผู้ที่อยู่ในสังคมชนบท

จากการศึกษาโครงสร้างขององค์ประกอบแห่งกระบวนการสื่อสารจากแบบจำลองทั้ง ๖ แบบข้างต้น จะเห็นได้ว่าแบบจำลองแต่ละแบบจะเน้นประเด็นสำคัญของกระบวนการสื่อสารแตกต่างกันไป กล่าวคือ แบบจำลองของ อริสโตเติล และลาสเวลล์ ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของแบบจำลองอื่น ๆ ในระยะต่อมา เน้นที่ประสิทธิผลการโน้มน้าวในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นสำคัญ แบบจำลองของแซนนอนและวีเวอร์ เน้นหนักด้านเทคนิคการส่งสารที่พยายามลดอุปสรรคที่เกิดจากแหล่งรบกวนต่าง ๆ สำหรับแบบจำลองของออสกูด เบอร์โล และโรเจอร์ เน้นที่ตัวเร้า (ซึ่งหมายถึงสาร) ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ตลอดจนสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่การสื่อสารเกิดขึ้น ซึ่งปัจจัยทั้งหมดนี้มีส่วนกำหนดพฤติกรรมสื่อสารให้เป็นผลอย่างใดอย่างหนึ่งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ดังนั้นแบบจำลองแต่ละแบบไม่สามารถนำมาอธิบายครอบคลุมให้เข้าใจถึงพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมสื่อสารทั้งปวงได้ ผู้ที่จะนำแบบจำลองไปวิเคราะห์ปรากฏการณ์แห่งพฤติกรรมสื่อสารได้ถูกต้องแม่นยำหรือไม่ จำเป็นจะต้องรู้จักเลือกแบบที่จะนำไปใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละกรณีและแต่ละโอกาส

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวสรุปได้ว่า องค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการสื่อสารนั้นมี ๔ ประการ คือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ ผู้รับสาร ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของกระบวนการสื่อสาร คือ เพื่อให้ผู้ร่วมกระทำการสื่อสารทั้ง ๒ ฝ่าย ได้รับสารพร้อมกับตีความสารได้อย่างถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะส่งสาร ถ่ายทอดต่อไปหรือปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของสารนั้นได้อย่างถูกต้องเช่นกันด้วย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ๒๕๓๓ : ๘๘)

จากคำอธิบายเกี่ยวกับแบบจำลองพฤติกรรมสื่อสารทั้ง ๖ แบบ ตามที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แบบจำลองของลาสเวลล์ กล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการสื่อสาร สอดคล้องกับพฤติกรรมสื่อสารโดยทั่วไปของบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมมากกว่าแบบจำลองอื่น นอกจากนี้จากการศึกษาเกี่ยวกับคำอธิบายเรื่ององค์ประกอบของการพูดในหนังสือวิชาวาทวิทยา ผลพบว่าส่วนใหญ่จะกล่าวถึงกระบวนการสื่อสารว่า มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ ในลักษณะเดียวกันกับแนวคิดของลาสเวลล์ ดังตัวอย่างคำอธิบายของ ณรงค์ ทองปาน (๒๕๒๑ : ๓ - ๔) ที่กล่าวถึงองค์ประกอบการพูดว่ามี ๕ ประการ คือ

๑) ผู้พูด เป็นผู้แสดงออกซึ่งความสามารถ และถ่ายทอดความรู้ ความคิด ตลอดจนทักษะของตนไปสู่ผู้ฟังโดยการพูด

๒) สารหรือเนื้อเรื่องที่จะพูด สารหรือเนื้อเรื่องเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้พูดได้รับผลสำเร็จในการพูด

๓) สื่อหรือเครื่องมือในการสื่อความหมาย เครื่องมือในการสื่อความหมายที่สำคัญที่สุดก็คือ ภาษา นอกจากนี้ น้ำเสียง อากัปกิริยา ท่าทาง รูปร่างหน้าตา การแต่งกาย ก็เป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะช่วยให้การสื่อความหมายมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๔) ผู้ฟัง ผู้ฟังอาจจะมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้

๕) ผลที่เกิดขึ้น ในการพูดแต่ละครั้ง ผู้พูดจะต้องตั้งจุดมุ่งหมายไว้ ว่ามีจุดมุ่งหมายอย่างไร จะให้อะไรแก่ผู้ฟัง ผลของการพูดจะบรรลุหรือไม่ อาจจะวัดได้จากปฏิกิริยาของผู้ฟัง ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้ตัดสินใจเลือกแนวคิดแบบจำลองการสื่อสารของลาสเวลล์ มาใช้เป็นกรอบในการกำหนดหัวข้อประเด็นที่จะทำการศึกษาในงานวิจัยเรื่องวิทยาศาสตร์แนวพุทธ ในครั้งนี้

๓. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้พูด

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้พูด หัวข้อที่จะนำเสนอ มีดังนี้

๓.๑ ความสำคัญของการพูด

วสันต์ บุญลิขิต (๒๕๔๔ : ๑-๓) กล่าวถึงความสำคัญของการพูดไว้ ดังนี้

๑) การพูดเป็นการสื่อความหมายที่ให้ผลดีที่สุด การพูดทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่าการสื่อความหมายแบบอื่น ไม่ว่าจะเป็นการเขียนหรือการแสดงท่าทาง สามารถรับรู้และเข้าใจได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว และประหยัด เพราะทุกคนมีสิ่งนี้โดยธรรมชาติอยู่แล้ว

๒) การพูดช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพ การพูดมีส่วนช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพทั้งในทางตรง และทางอ้อม เพราะหากกล่าวถึงการพูดเป็นหลัก การพัฒนาบุคลิกภาพก็เป็นส่วนหนึ่งของการพูด ในขณะเดียวกันเมื่อกล่าวถึงการ พัฒนาบุคลิกภาพเป็นหลัก การพัฒนาการพูดก็เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาบุคลิกภาพเช่นกัน การพูดนั้นมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระบบความคิด การหาคำพูดที่เหมาะสม การเปล่งเสียงออกมา และการแสดงออก อันได้แก่ สีหน้า แววตา ท่าทาง และท่วงทำนองการพูด ส่วนเรื่องการพัฒนาบุคลิกภาพนั้น

ประกอบไปด้วยบุคลิกภาพภายใน ได้แก่ ความคิด ความเชื่อมั่น ความรอบรู้ ปฏิภาณไหวพริบ ความจำ ความจริงใจ อารมณ์ขัน ฯลฯ และบุคลิกภาพภายนอก ได้แก่ การแต่งกาย การปรากฏตัว สีหน้า สายตา กิริยาท่าทางต่าง ๆ ฯลฯ จะเห็นได้ว่า การพูดและการพัฒนาบุคลิกภาพมีความเกี่ยวพัน ผสมกลมกลืนกันอย่างแยกไม่ออก จนอาจกล่าวได้ว่า การพูดได้ดี จะมีส่วนเสริมสร้างบุคลิกภาพของบุคคลไปด้วยในตัว

๓) การพูดช่วยเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ การพูดช่วยให้เกิดความเข้าใจกัน และจะเป็นพื้นฐานนำมาซึ่งมิตรภาพที่ดีต่อกัน จะเห็นได้ว่าผู้ที่ “พูดดี” มักจะมีเพื่อนฝูงติดต่อคบหาสมาคมเป็นจำนวนมาก ตรงข้ามกับคนที่ “ไม่พูด” หรือ “พูดไม่เป็น” อาจก่อให้เกิดบรรยากาศที่อึดอัด แก่ผู้ที่อยู่แวดล้อม ขณะที่คนที่ “พูดมาก” หรือ “ปากเสีย” แม้จะเป็นคนรูปร่างหน้าตาดี มีฐานะร่ำรวย ก็ยากที่จะหาคนคบหาสมาคมด้วยความจริงใจได้ การพูดดีจึงเป็นการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้การพูดเป็นการ “ขายความคิด” การพูดมีพลาณภาพมหาศาล สามารถสร้างสรรค์ความรัก ความชอบ ความเข้าใจ ความเครียด ความโกรธ ความอาฆาตแค้น สามารถสร้างมิตรภาพ ความสมานฉันท์ ความร่าเริงแจ่มใส แยก การพูดสามารถสร้างคนให้ประสบความสำเร็จ แต่ขณะเดียวกัน ก็อาจจะทำลายคนให้ล้มเหลวได้ การพูดจึงเปรียบเสมือนการขายความคิดให้แก่คนอื่น หากพูดไม่ดีก็ย่อมจะหาคนซื้อไปบริโภค หรือหาคนฟังไม่ได้

๔) การพูดช่วยเสริมสร้างการเป็นผู้นำ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าผู้นำกับผู้ตามนั้น มีสัดส่วนของการพูดกับการปฏิบัติงานที่แตกต่างกัน ดังคำกล่าว “ผู้นำสั่งงานด้วยปาก ผู้ตามปฏิบัติงานด้วยมือ” ด้วยเหตุนี้คนที่ทำงานเก่งแต่อย่างเดียว โดยพูดไม่เป็นเลย ก็ยากที่จะก้าวไปสู่ความเป็นผู้นำได้

๓.๒ จุดประสงค์ของการพูด

สนธิ ตั้งทวี (๒๕๓๕ : ๔) กล่าวถึงจุดประสงค์ของการพูดโดยทั่วไปไว้ดังนี้
คือ

๑.) เพื่อให้ความรู้ เช่น การสอนหรือการบรรยายในชั้นเรียน การเสนอเรื่องในการประชุมทางวิชาการ การบรรยายหรือปาฐกถาที่มีลักษณะให้ความรู้ การอธิบายให้แนวความคิดต่าง ๆ เป็นต้น

๒.) เพื่อเรียกร้องความสนใจ เช่น การพูดของประธานเพื่อแนะนำผู้มีเกียรติ การพูดก่อนการประชุมหลัก การเล่าเรื่องการท่องเที่ยวที่น่าตื่นเต้น การพูดของผู้ประกาศ เป็นต้น

๓.) เพื่อเร้าใจ เช่น การเชิญชวนให้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ หรือชักชวนให้ช่วยกันซื้อสินค้าไทย ให้รู้จักประหยัด หรือการร่วมบริจาค เป็นต้น

๔.) เพื่อเอาชนะใจ การพูดชนิดนี้คล้ายกับการพูดเพื่อเร้าใจ ต่างกันที่ ต้องการให้ผู้ฟังเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่รวดเร็วกว่า การพูดทำนองนี้มักใช้กับการหาเสียง การเสนอการเปลี่ยนแปลงหลักการที่เห็นว่าไม่ถูกต้อง การพูดของทนายในศาลเพื่อจะให้ผู้พิพากษาเชื่อว่า จำเลยไม่มีความผิด การพูดของกรรมการที่พยายามอธิบายเพื่อให้สภาผ่านกฎหมาย เป็นต้น

๕.) เพื่อมารยาทของสังคม เช่น การพูดเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ การกล่าวอวยพร กล่าวสดุดี ให้โอวาท กล่าวคำปราศรัย กล่าวคำต้อนรับ เป็นต้น

๓.๓ ประเภทของการพูด

การแบ่งประเภทของการพูด แบ่งได้หลายแบบ คือ

๓.๓.๑ แบ่งตามโอกาสที่พูด

การแบ่งการพูดตามโอกาส แบ่งได้ ๒ แบบ ดังนี้ (กรมการฝึกหัดครู ๒๕๑๓ : ๑๒๐)

๑) การพูดแบบไม่เป็นทางการ หมายถึง การพูดในโอกาสธรรมดา หรือในชีวิตประจำวัน มี ๒ อย่าง คือ (๑) การพูดทั่วไป เช่น การพูดระหว่างญาติสนิทมิตรสหาย ครูอาจารย์ ซึ่งพบปะพูดจากกันอยู่เสมอ (๒) การสนทนาปราศรัย เช่น การพบปะสังสรรค์ในสังคม การต้อนรับ การรวมกลุ่มกันแสดงความคิดเห็นปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การประชุมปรึกษาหารือของกลุ่มบุคคล เป็นต้น

๒) การพูดแบบเป็นทางการ หมายถึง การพูดในโอกาสพิเศษนอกเหนือจากการพูดในชีวิตประจำวัน เป็นการพูดในที่ชุมนุมชน การใช้ภาษาและรูปแบบการพูดจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามลักษณะการพูดประเภทนั้น ๆ การพูดแบบนี้ แบ่งตามจำนวนผู้พูดออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้ (๑) การพูดเดี่ยว หมายถึง การพูดที่มีผู้พูดคนเดียว เช่น การแนะนำ การอธิบาย การแสดงปาฐกถา การบรรยาย การกล่าวต้อนรับ ฯลฯ (๒) การพูดกลุ่ม หมายถึง การพูดที่มีผู้พูดหลายคน เช่น การสนทนาอย่างเป็นทางการ การอภิปราย ฯลฯ

๓.๓.๒ แบ่งตามลักษณะวิธีการพูด

การแบ่งประเภทการพูดตามลักษณะวิธีการพูด แบ่งได้ ๔ ประเภท ดังนี้ (นิรัตน์ จรจิตร อ้างจาก Richard E. Whitman and Paul H. Boase ๒๕๓๓ : ๑๐-๑๑)

- ๑) การพูดแบบกะทันหัน (Impromptu) เป็นการพูดที่ผู้พูดไม่ทราบล่วงหน้าว่าตนจะต้องพูด เช่น การพูดในโอกาสพิเศษต่าง ๆ อาทิ ในงานเลี้ยงรับรอง เป็นต้น
- ๒) การพูดจากหัวข้อหรือโน้ตย่อ (Extemporaneous)
- ๓) การพูดจากความจำ (Memorized) คือ ผู้พูดท่องจำเนื้อหาพูด
- ๔) การพูดจากฉบับต้นร่าง (Manuscript) คือ การพูดโดยการอ่านจากต้นร่างที่เขียนไว้แล้วอย่างสมบูรณ์

๓.๓.๓ แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการพูด

ลักษณะการพูดที่แบ่งตามจุดมุ่งหมาย ฉัตรวรุณ ดันนะรัตน์ (๒๕๑๕ : ๕๗-๑๐๑) แบ่งไว้ ๓ ประเภท ดังนี้

- ๑) การพูดเพื่อความบันเทิง (The Entertaining Speech) ได้แก่ การพูดในงานรื่นเริงสังสรรค์ จุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงสนุกสนานแก่แขกที่มาในงาน
- ๒) การพูดเพื่อให้ความรู้หรือเล่าข้อเท็จจริง (The Informative or Instructive Speech) ได้แก่ การพูดเพื่อให้ความรู้ หรือเล่าข้อเท็จจริง เช่น การรายงานต่าง ๆ ด้วยวาจา การบรรยายในมหาวิทยาลัย การแถลงข่าวที่มีการอ่านเอกสารประกอบ การแนะนำแขกผู้มีเกียรติอย่างเป็นทางการ (formal) เป็นต้น การพูดชนิดนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจ
- ๓) การพูดเพื่อชักจูง (The Persuasive or Influence Speech) ได้แก่ การพูดเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ เพื่อให้ผู้ฟังเชื่อและเพื่อให้ผู้ฟังเห็นด้วยทั้งความคิด และการกระทำตามความมุ่งหมายของผู้พูด เช่น การพูดเกี่ยวกับโฆษณาเพื่อขายสินค้า การเทศนา การหาเสียงทางการเมือง ฯลฯ

๓.๔ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ฟังสนใจการพูด

นิพนธ์ ศศิธร (๒๕๒๘ : ๑๐๒-๑๐๓) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ปัจจัยที่สำคัญของความสนใจของผู้ฟังที่จะมีต่อการพูด แบ่งพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

- ๑) ปัจจัยภายนอก แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ก. ส่วนที่เกี่ยวกับเสียงและกิริยาอาการ เสียงที่ชวนให้ตั้งใจฟัง ได้แก่ เสียงที่ดังพอ ชัดเจน สูง ๆ ต่ำ ๆ ซ้ำ ๆ เร็ว ๆ สลับ

กันไป กิริยาอาการที่ชวนให้เกิดความตั้งใจ ได้แก่ การใช้มือไม่ทำทางไม่จำแจ้งซ้ำซาก และ
ปัจจัยประเภทความแปลก ๆ ใหม่ ๆ ความเปลี่ยนแปลงหรืออื่น ๆ ข. ส่วนที่เกี่ยวกับเนื้อหาที่พูด
เนื้อหาหรือถ้อยคำที่ใช้พูดจะก่อให้เกิดความตั้งใจฟังได้ ถ้ามีลักษณะดังต่อไปนี้ (๑) มีความ
เข้มข้น (๒) ความขัดกันหรือความแปลกใหม่ (๓) ความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลง
กล่าวคือ ความตั้งใจฟังจะมีสูงขึ้นในการพูดที่ใช้นิทานสลับกับคำคม คำกลอน ผสมในการ
พูด การใช้ประโยคสั้นบ้าง ยาวบ้าง และ (๔) การกล่าวซ้ำ หรือย้ำความ

๒) ปัจจัยภายใน คนเราสนใจกับเครื่องกระตุ้นที่เกี่ยวกับความคิดของตนเอง
ถ้าพูดตรงใจของผู้ฟังแล้วย่อมได้รับความสนใจสูง ดังหลักสำคัญที่กล่าวว่า “มนุษย์จะเชื่อตาม
ที่ตัวเชื่ออยู่แล้วเท่านั้น” ดังนั้นคำพูดที่จะเรียกความสนใจได้ดี ต้องกระตุ้นให้ตรงใจผู้ฟัง

ทินวัณน์ มฤคพิทักษ์ (๒๕๓๓ : ๑๗-๒๐) กล่าวว่า ถ้ามาลองนับดูว่า
สาเหตุมาจากอะไรกันแน่ ที่ทำให้ผู้ฟังสนใจในการพูด จากผู้พูด ผู้ฟัง เรื่องราวหรือสิ่งแวดล้อม
คำตอบก็คือ มาจาก “ผู้พูด” นั่นเอง ทินวัณน์ได้แยกแยะปัจจัยความสนใจของผู้ฟังที่มีต่อการ
พูดของแต่ละคนตามแนวคิดของ อแลน เอช. มอนโร ไว้ดังนี้ ๑) เนื้อหาสาระในการพูด มี
ประโยชน์น่าสนใจมีคุณค่า ผู้ฟังให้ความสนใจร้อยละ ๕๐ ๒) บุคลิกภาพ รูปร่างหน้าตา
การปรากฏกาย การใช้ท่าทางและเสียงของผู้พูด ผู้ฟังให้ความสนใจ ร้อยละ ๑๐ ๓) ศิลปะใน
การถ่ายทอด ผู้ฟังให้ความสนใจร้อยละ ๒๐ และ ๔) คำนำและการสรุปจบผู้ฟังให้ความสนใจ
ร้อยละ ๒๐%

๓.๕ ลักษณะการพูดที่ดี

ลักษณะการพูดที่ดี มีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือ (นิพนธ์ ศศิธร
๒๕๒๘ : ๑๒ - ๑๖)

๑) มีถ้อยคำดี ได้แก่ ก.ถ้อยคำที่เป็นความจริง พูดจากใจจริง ข.ถ้อยคำที่มี
ประโยชน์ ไม่พูดเพื่อเจ้อ ส่อเสียด นินทา ค. เป็นที่ฟังพอใจแก่ผู้ฟัง เป็นคำพูดที่ไพเราะ
สุภาพ นุ่มนวล สร้างสรรค์ ก่อให้เกิดความเข้าใจและความมีมิตรไมตรีต่อกัน

๒) มีความเหมาะสม คือ ก.เหมาะสมกับกาลสมัย ข.เหมาะสมกับเวลาที่
กำหนดให้ ค.เหมาะสมกับกาลเทศะ สถานที่ โอกาส ง.เหมาะสมกับบุคคล

๓) มีความมุ่งหมายดี ต้องทราบแน่ชัดว่า พูดเพื่ออะไร พูดให้ใครฟัง ต้อง
เตรียมพูดให้ถูกจุดมุ่งหมาย ทั้งจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ

๔) มีศิลปะการแสดงดี ได้แก่ การใช้เสียง สายตา ท่าทาง ปกิริยาท่าทางต่าง ๆ

เป็นต้น

นิรัตน์ จรจิตร (๒๕๓๓ : ๑๓-๑๔) กล่าวถึงการพูดดีว่ามีลักษณะสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) มีถ้อยคำดี ถ้อยคำดีต้องประกอบด้วย (๑) มีความไพเราะ พุดจาสุภาพ อ่อนหวาน มีหางเสียงไม่กระโชกโฮกฮาก และไม่ขู่ตะคอก (๒) เป็นความจริง สิ่งที่ต้องไตร่ตรองแล้วว่าเป็นความจริง จึงพูดออกไป (๓) มีประโยชน์ต้องพิจารณาว่าความจริงนั้นเมื่อพูดไปแล้ว หากไม่มีประโยชน์หรือเป็นผลเสียก็ไม่ควรพูด (๔) ผู้ฟังพอใจ ไม่ควรพูดให้ใครต้องเสียหาย เสียหน้า เสียใจ และเสียความรู้สึก พูดไปแล้วให้เกิดมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน

๒) มีความเหมาะสม คือ (๑) เหมาะสมกับกาล ต้องรู้ว่าเวลานี้ควรพูด หรือไม่ควรพูด ควรพูดอะไรอย่างไร รวมทั้งควรพูดสั้นยาวมากน้อยแค่ไหน (๒) เหมาะสมกับเทศะ เช่น ไม่ควรพูดเรื่องบันเทิงในงานศพ (๓) เหมาะสมกับบุคคล คือ การพูดกับเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้หญิง ผู้ชาย พระภิกษุ ฯลฯ และต้องใช้ภาษาให้เหมาะสม

๓) มีความมุ่งหมาย รู้ว่าจะพูดทำไม พูดเพื่ออะไร

๔) มีศิลปะใช้ศิลปะของการพูด เช่น การใช้สีหน้า ท่าทาง น้ำเสียง และสายตา รวมทั้งจิตวิทยาในการพูด

๕) เว้นวิหจริต คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อแฉ และไม่พูดส่อเสียด

๓.๖ การเตรียมการพูด

ในการพูดแต่ละคราว ผู้พูดจะต้องมีการเตรียมการพูดเป็นอย่างดี ซึ่งมีลำดับขั้นในการเตรียม ดังต่อไปนี้ (กมล การกุศล ๒๕๒๗ : ๕-๑๐)

๑) กำหนดจุดมุ่งหมายของการพูด ว่าพูดเพื่ออะไร ให้ข้อเท็จจริงหรือชักจูงใจให้คล้อยตาม หรือพูดเพื่อความสนุกสนานบันเทิง จะพูดให้ใครฟัง (วิเคราะห์ผู้ฟัง) เพื่อกำหนดจุดมุ่งหมายในการพูดให้ได้ผลตามต้องการ

๒) กำหนดหัวข้อเรื่อง (ถ้าเลือกได้) หรือทราบหัวข้อเรื่องที่ยื่นกำหนดให้พูด เพื่อจะได้กำหนดขอบเขตว่าจะพูดถึงอะไรบ้าง ประเด็นไหนจะพูดมากน้อยเพียงใด

๓) รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่จะใช้ในการพูดจากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ

๔) เตรียมวางโครงเรื่อง วางข้อย่อ ๆ ให้ตรงกับจุดประสงค์ เรียงลำดับหัวข้อว่าจะพูดอะไรก่อนหลัง จะยกตัวอย่างตรงไหน จะใช้อุปกรณ์อะไรประกอบตรงไหน

๕) เรียบเรียงเนื้อความให้เชื่อมโยงกัน คือ แต่ละหัวข้อต้องสัมพันธ์กันโดยตลอดไม่วกกลับไปกลับมา

๖) กำหนดเวลาให้พอเหมาะ ไม่ควรพูดเกินเวลา จัดแบ่งไว้ให้เหมาะว่าจะพูดคำนำเท่าไร เนื้อเรื่องเท่าไร และสรุปเท่าไร

๗) อาจใช้บันทึกย่อเป็นเครื่องช่วยความจำ แต่ไม่ควรก้มดูบ่อยนัก จะทำให้เสียบุคลิกภาพ และไม่ควรท่องจำข้อความที่เขียนมา

๘) ซ้อมพูด เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมแล้ว ก็ควรฝึกซ้อมพูด ถ้าพูดหน้ากระดานใหญ่ ๆ ได้ยิ่งดี จะได้สังเกตอิริยาบถท่วงท่าในการพูดด้วย ฝึกจนคล่องแคล่วและมั่นใจว่าเมื่อถึงคราวพูดจริง ๆ จะพูดได้โดยไม่ติดขัดและได้รับความสำเร็จ

๓.๗ การวิเคราะห์ผู้ฟัง สถานที่ โอกาส และเวลา

ลลิตา โชติรังษียากุล (๒๕๔๒ : ๔๑-๔๓) กล่าวถึงเรื่อง การวิเคราะห์ผู้ฟัง สถานที่ โอกาส และเวลา ไว้ดังนี้

๓.๗.๑ การวิเคราะห์ผู้ฟัง ผู้พูดจะต้องวิเคราะห์และเข้าใจผู้ฟัง รู้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ฟังในเรื่องต่อไปนี้

๑) จำนวน จำนวนผู้ฟังมีความสัมพันธ์กับการใช้ระดับเสียง การเตรียมเนื้อหา และวิธีการพูดของผู้พูด

๒) เพศ ผู้พูดจะต้องคำนึงว่า กลุ่มผู้ฟังเป็นเพศใด ชายล้วน หรือหญิงล้วน หรือมีทั้งหญิงและชายคละกัน เพื่อที่จะได้เตรียมเรื่องให้เหมาะกับผู้ฟัง

๓) วัย ผู้ฟังที่มีวัยแตกต่างกัน ประสบการณ์ ความสนใจ ค่านิยม และทัศนคติย่อมแตกต่างกัน ผู้พูดควรเลือกรื่อง วิธีการพูด และการใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมสอดคล้องกับผู้ฟังในแต่ละวัย ดังนี้ ก.วัยเด็ก เป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็น เชื่อง่ายตั้งใจฟังไม่นาน การพูดต้องมีความสนุกสนานตื่นเต้น ถูกรับฟัง การพูดเสียง ต้องไม่ราบเรียบ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย เรื่องที่พูดควรแฝงด้วยอารมณ์ขัน ไม่ควรเล่าเรื่องสยดสยอง เพราะจะทำให้เด็กกลัว เป็นการทำลายสุขภาพจิตเด็กได้ ข.วัยหนุ่มสาว เป็นวัยที่มีประสบการณ์ชีวิตน้อย มีความคิดคณอง ชอบเหตุการณ์ทันสมัย ต้องการให้ผู้อื่นยอมรับ อยากรับแสดงออก ผู้พูดควรเลือกรื่องพูดที่ทันสมัย สนุกสนาน และเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดเห็น ใช้ภาษาที่สอดคล้อง

เหมาะสมกับผู้ฟัง **ค.วัยผู้ใหญ่** เป็นวัยที่มีประสบการณ์กว้างขวาง มีความรอบรู้เรื่องต่าง ๆ สนุกกับการทำงาน การสร้างฐานะ เกียรติยศและชื่อเสียง สนใจเรื่องการสร้างบุคลิกภาพของ คน การเลี้ยงบุตร เศรษฐกิจ ฯลฯ ผู้พูดควรเลือกเรื่องที่มีสาระมีเหตุผล มีข้อเท็จจริงถูกต้อง ชัดเจน **ง.วัยชรา** เป็นวัยที่เกิดความรู้สึกว่าเหว่ สนใจและกังวลเรื่องสุขภาพ ต้องการให้คนอื่น เห็นความสำคัญของตน สนใจสิ่งที่เป็นที่พึ่งทางใจ เช่น ศาสนา ธรรมะ ผู้พูดควรพูดเรื่อง เกี่ยวกับศาสนา การดูแลสุขภาพ เรื่องอดีตของผู้ฟัง พูดด้วยความสุภาพอ่อนน้อม และต้อง เปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นบ้าง

๔) การศึกษา ระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ย่อมมีผลต่อการรับรู้ และความเข้าใจของผู้ฟัง ผู้มีการศึกษาสูง ควรพูดเน้นหนักทางด้านวิชาการ ส่วนผู้ฟังที่มีการ ศึกษาต่ำ ควรอธิบายด้วยถ้อยคำที่เข้าใจง่าย ยกตัวอย่างที่ใกล้ตัวเห็นได้ชัดเจน และต้องพยายาม สร้างบรรยากาศเป็นกันเองกับผู้ฟัง

๕) อาชีพ ผู้ฟังแต่ละกลุ่มย่อมมีความสนใจแตกต่างกันตามลักษณะ อาชีพ การทราบอาชีพของผู้ฟัง จะช่วยให้ผู้พูดสามารถเตรียมเนื้อหา เตรียมตัวอย่างประกอบ ให้สอดคล้องกับสภาพของผู้ฟัง ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังสนใจเรื่องที่พูดมากขึ้น

๖) ความเชื่อและศาสนา ผู้ฟังแต่ละกลุ่มมีความเชื่อในศาสนาตน หากผู้พูดทราบ ผู้พูดจะได้พูดเรื่องที่ไม่ขัดกับความเชื่อและศาสนาของผู้ฟัง

๓.๗.๒ การวิเคราะห์สถานที่ ผู้พูดต้องทราบว่าในการพูดครั้งนั้น พูดใน สถานที่ใด สถานที่กว้างใหญ่เพียงไร มีอุปกรณ์เครื่องขยายเสียงหรือไม่ อาจจะต้องไปถึงจุด เด่นหรือประวัติของสถานที่ เพื่อจะได้เตรียมตัวเตรียมข้อมูลอุปกรณ์ให้เหมาะสมกับสถานที่ และระยะเวลาเดินทางได้ถูกต้อง

๓.๗.๓ การวิเคราะห์โอกาส ผู้พูดจะต้องทราบว่า พูดในโอกาสใด มีจุดมุ่งหมาย อย่างไร เพื่อจะได้เตรียมตัวให้เหมาะสม หากพูดในโอกาสที่เป็นทางการ เช่น การบรรยาย ทางวิชาการ ผู้พูดจะต้องเตรียมเนื้อหาภาษาที่ใช้และการแต่งกายในลักษณะที่เป็นพิธีการ

๓.๗.๔ การวิเคราะห์เวลา หากผู้พูดทราบถึงระยะเวลาที่กำหนดให้ผู้พูดได้แน นอน ก็จะสามารถจัดทำโครงเรื่อง เหมาะสมตรงตามเวลาที่กำหนด

๓.๘ ลักษณะของผู้พูดที่ดี

นักพูดที่ดีควรมีลักษณะดังนี้ คือ (กัลยา จงประดิษฐ์นนท์ ๒๕๔๔ : ๘๓-๘๘)

- ๑) มีความรับผิดชอบ ต่อคำพูด พูดจริงทำจริง ซึ่งเกิดจากความจริงใจ จึงจะทำได้
- ๒) มีความสำนึกตลอดเวลา ทั้งก่อนที่จะพูด และหลังจากที่พูดแล้ว “ใครได้ใครเสีย” ควรพูดหรือไม่ควร
- ๓) มีจุดมุ่งหมายในการพูดทุกครั้ง มิใช่เสียเวลาทั้งผู้พูดและผู้ฟัง โดยใช่เหตุ เพราะพูดแล้วไม่รู้ว่าผู้พูดต้องการอะไร และผู้ฟังได้อะไร
- ๔) มีการวิเคราะห์ผู้ฟัง พูดภาษาผู้ฟัง มิใช่พูดภาษาผู้พูด จึงจะยังประโยชน์ให้ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง แต่ผู้พูดที่ดีจะนึกถึงประโยชน์ของผู้ฟังเป็นหลัก ก็จะได้รับ การยอมรับมากกว่า
- ๕) มีอุดมการณ์และคุณธรรมประจำใจ เพราะความสามารถในการพูด เป็นทั้งอาวุธและอาภรณ์ อีกทั้งมีคุณอนันต์และโทษมหันต์ ดังนั้นนักพูดที่มีความสามารถ อย่างเดียว แต่ขาดอุดมการณ์ทางสร้างสรรค์ต่อส่วนรวมและขาดคุณธรรมแล้ว จะเป็นอันตราย อย่างยิ่งต่อสังคมและประเทศชาติ ซึ่งผู้ฟังควรพึงระวังเป็นอย่างยิ่ง
- ๖) มีความรู้ในหลักการพูด (ที่ถูกต้อง) ซึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษาหาความรู้ และประสบการณ์ในการพูด เพราะการพูดอยู่ที่ชุมชนชนนั้น มีหลักเกณฑ์ มีกฎเกณฑ์ที่ศึกษา ได้้นอกจากเป็นศิลปะ แล้วก็ยังเป็นศาสตร์ด้วย ดังนั้นจึงมิได้ขึ้นอยู่กับ “พรสวรรค์” อย่างเดียว แต่หากขึ้นอยู่กับ “พรแสวง” เป็นสำคัญด้วย
- ๗) มีความรู้เรื่องที่ถูกเป็นอย่างดี เข้าทำนองรู้แจ้งเห็นจริง และมีความ เชื่อในสิ่งที่ตนเองพูดด้วย เพราะความรู้จริงจะช่วยให้การพูดมีพลัง มีความน่าเชื่อถือมากกว่า
- ๘) มีความเชื่อมั่นในตนเอง และใช้ความเชื่อมั่นในตนเองนี้อย่างเหมาะสม พอเหมาะพอควร
- ๙) มีความอ่อนน้อมถ่อมตน นักพูดที่ดีมีความสามารถจริง จะพบว่าเขามักจะพูดในโอกาสที่ควรพูด และไม่พูดในโอกาสที่ไม่ควรพูด และหากไม่ได้รับการร้องขอ ก็จะไม่พูดก็มี ไม่จำเป็นไม่พูด แต่หากเมื่อใดขึ้นพูด เมื่อนั้นจะสำแดงความสามารถให้ปรากฏทันที เข้าทำนอง “คมในฝัก”
- ๑๐) มีเอกลักษณ์ของตัวเอง นักพูดไม่จำเป็นต้องเลียนแบบการพูดของใคร ควรมีเอกลักษณ์มีลีลาเป็นตัวของตัวเอง

ปริชา ช้างขวัญอิน (๒๕๒๘ : ๓-๕) อธิบายว่า ผู้พูดที่ดีจะต้องรู้ว่าตนจะพูดเรื่องอะไร คือ รู้ความคิดและใจความสำคัญเรื่องนั้นเป็นอย่างดีมาก่อน ต้องจัดระบบความคิดนั้นไว้อย่างดี รู้ว่าอะไรควรพูดก่อน พูดหลัง พูดกว้าง ๆ หรือละเอียด รู้จุดประสงค์ของการพูดในแต่ละตอนว่าต้องการอธิบายหรือชักจูงผู้ฟัง แล้วรู้จักใช้ภาษาแสดงความคิดให้แจ่มแจ้ง เป็นไปตามจุดประสงค์นั้น ต้องควบคุมเสียงให้นุ่มนวลน่าฟัง เสียงไม่ตกหรือขาดตอนนาน ๆ พูดชัดถ้อยชัดคำ และแสดงท่าทางประกอบให้ผู้ฟังแปลความหมายได้ดียิ่งขึ้น

สิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับตัวผู้พูด ก็คือ ผู้พูดต้องฝึกให้มีบุคลิกภาพทางการพูด การมีบุคลิกภาพที่ดีจะช่วยให้ผู้พูดใช้ปัญญาได้เต็มที่ เข้ากับผู้ฟังได้ ในการพัฒนาบุคลิกภาพทางการพูดต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ

๑) แรงจูงใจ ถ้าหาสาเหตุที่ทำให้ผู้พูดหลายคนพูดต่างกัน จะพบว่า ผู้พูดแต่ละคนมีความรู้สึกภายในตัวเองบางอย่างเป็นพื้นฐานที่ทำให้พูดออกมาเช่นนั้น แรงจูงใจดังกล่าวมีอยู่มากมาย เช่น ก. ความอวดดี ความต้องการจะป้องกันตัวเอง เรียกร้องความสนใจ ข. แสดงความรู้สึกส่วนตัว ระบายความอัดอั้น ค. ทำให้ผู้อื่นงง ชักจูงให้ผู้อื่นเบนความสนใจไปจากเรื่องที่เป็นจุดประสงค์ ง. ระบายความรู้สึกให้ผู้ฟังคิดเข้าข้างตัวเอง จ. ต้องการให้เกิดความสนุกสนานเฮฮา ฉ. ต้องการให้ร่วมกันแก้ปัญหา ช. ต้องการให้ข้อเท็จจริง ชี้แจงอธิบายหรือสอน ซ. ต้องการมีอิทธิพล บังคับ ควบคุมผู้อื่น เพื่อประโยชน์ที่สังคมปรารถนา หรือเจตนาอื่น ๆ จะเห็นได้ว่าคนเราพูดเพราะมีพลังบางอย่างผลักดันภายใน บางครั้งผู้พูดก็รู้ว่าพูดเพื่ออะไร แต่บางครั้งก็ไม่รู้ว่าทำไมจึงพูดเช่นนั้น ถ้าสังเกตแรงจูงใจที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่าเรียงลำดับจากเลวไปหาดี จากความต้องการทำลายไปสู่ความต้องการสร้างสรรค์ ถ้าแรงจูงใจโดยปกติเป็นไปในทางทำลาย ต้องพยายามสร้างแรงจูงใจทางสร้างสรรค์ขึ้นทดแทน เพราะผู้ฟังต้องการฟังคนดีพูด ไม่ต้องการฟังคนเลวพูด ต้องแสดงให้เห็นว่า เราพูดด้วยความสุจริตใจ ไม่ใช่พูดเพื่อหลอกลวงผู้ฟัง

๒) ความเป็นกลาง ในการพูดผู้พูดต้องมองหรือวิจารณ์เรื่องที่พูดตามข้อเท็จจริง และเหตุผลของเรื่องนั้น ไม่เอาตนเองเป็นที่ตั้ง ไม่ถือว่าสิ่งที่ตนคิด จำเป็นต้องถูกต้องเสมอไป ผู้พูดบางคนหัวเสียหรือแสดงความไม่พอใจ เมื่อมีผู้วิจารณ์หรือคัดค้านความคิดของตน การไม่ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่น การปล่อยอารมณ์ครอบงำจิตใจไม่ก่อประโยชน์ในการพูด มีแต่จะเสียพลังงานที่จะนำมาคิดมาพูด ความเป็นกลาง จะทำให้การพูดเป็นไปอย่างมีเหตุผล และการโต้ตอบปัญหาเป็นไปอย่างรัดกุม การจะวัดความเป็นกลาง วัดได้จากการฟัง

คำวิจารณ์ของผู้อื่น แต่คำวิจารณ์นั้นต้องกรอปด้วยเหตุผล ไม่ใช่คำวิจารณ์ที่มาจากความหลงผิด หรือขาดหลักเกณฑ์ ผู้พูดต้องพิจารณาว่าตนสามารถรับฟังคำวิจารณ์อย่างสงบได้หรือไม่ ถ้าทนต่อความกดดันของอารมณ์ไม่ได้หรือรู้สึกไม่พอใจ แสดงว่ายังไม่มีใจเป็นกลางในปัญหานั้น ผู้พูดที่ดีต้องรับฟังความเห็นที่ขัดแย้งกับตนได้ ถ้าความเห็นนั้นชอบด้วยเหตุผล ต้องขอบคุณผู้ให้ความเห็นนั้น แต่ถ้าไม่ชอบด้วยเหตุผล ก็ไม่ยึดเอามาเป็นข้อโจมตีอีก ต้องปล่อยเลยไป

๓) ภูมิปัญญา สิ่งหนึ่งที่ทำให้การพูดของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน คือ ภูมิปัญญา คนที่เฉลียวฉลาดมักพูดได้อย่างมีหลักเกณฑ์และการใช้คำพูดเป็นไปอย่างรัดกุม ลักษณะการพูดคืออันเป็นผลมาจากภูมิปัญญาของผู้พูด ผู้ฟังสังเกตรับรู้ได้ว่า ผู้พูดคนใดมีภูมิปัญญา ความคิดตื่นสักรเพียงใด แต่ว่าภูมิปัญญาก็หาใช่สิ่งสำคัญสิ่งเดียวที่จะทำให้ผู้พูดมีความสง่า หรือท่าทางมีภูมิไม่

๔) ความเจนเวที ผู้พูดที่เจนเวทีย่อมประหม่าตื่นเต้นน้อยกว่าผู้ที่ผ่านเวทีมาน้อย หรือไม่เคยผ่านมาก่อน ผู้ที่ผ่านเวทีมาน้อยมักพูดได้ผลไม่เต็มที่ เนื่องจากความตื่นเต้น และมักไม่เข้าใจความต้องการของผู้ฟัง ผู้พูดที่เจนเวทีเข้าใจผู้ฟังได้เร็วกว่า และสามารถปรับตัวเข้ากับผู้ฟังได้ดี การที่ผู้พูดกับผู้ฟังเข้ากันได้ดี ย่อมนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องที่พูด การพูดจะดีได้ต้องอาศัยการฝึก อาศัยความชำนาญ ความเจนเวที จึงเป็นประโยชน์ต่อนักพูดอย่างมาก

๕) สนใจการพูดประเภทต่าง ๆ การพูดมีต่างประเภทกัน ผู้พูดจึงควรฝึกไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น การโฆษณา การพูดทางวิทยุ วิจารณ์บทความ อภิปราย โต้เถียง การติดต่อธุรกิจ ฯลฯ

๖) ความเชื่อมั่นในตนเอง นักพูดหัดใหม่มักประสบปัญหา คือ ผู้ฟังเบื่อ และผู้ฟังเห็นขัดแย้งกันเอง อันอาจเกิดขึ้นเพราะผู้พูดไม่มั่นใจในการพูด เช่น การพูดกับคนที่รู้จักว่า ผู้พูดอาจพูดไม่ออก หรือพูดไม่เต็มปาก ในการพูดนั้นผู้พูดต้องถือว่าตนมีสิทธิจะพูดเรื่องนั้นได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะผิดหรือถูก ต้องถือว่าผู้ฟังทุกคนไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ ผู้รู้หรือไม่รู้จักตาม มีหน้าที่ฟังเรา ฟังความคิดเห็นของเรา ในขณะที่พูดเราเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด แต่ต้องระวังอย่าให้ความมั่นใจกลายเป็นความอวดตัว หรือก้าวร้าวจนเกินขอบเขต เพราะจะทำให้ผู้ฟังเบื่อระอา

๗) อย่าคิดด้วยอารมณ์ การคิดด้วยเหตุผลทำให้เกิดบุคลิกภาพที่ดี ครอบ
สติได้อยู่เสมอ ส่วนการคิดด้วยอารมณ์ทำให้เกิดเป็นบุคลิกภาพที่ก้าวร้าว หรือไม่ก็อ่อนแอ การ
ใช้อารมณ์ในการพูดนั้นใช้ได้ก็ต่อเมื่อเป็นการใช้อารมณ์เพื่อประกอบการพูด

๓.๕ คุณสมบัติของนักพูดที่ดี

๓.๕.๑ คุณสมบัติเบื้องต้นของนักพูดที่ดี

สิทธิ พิณภูวคณ นิตยา กาญจนวรรณ และสาตี ศรีเพ็ญ (๒๕๑๔ :
๒๔๒-๒๔๓) กล่าวถึงคุณสมบัตินี้ไว้ดังนี้

๑) มีความรู้เฉพาะอย่าง และความรู้รอบตัว ผู้พูดต้องมีความรู้พอ
สมควรเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่พูด มีความคิดเห็นเฉพาะตัว และมีความคิดเห็นรอบด้าน

๒) มีแนวคิดที่กว้างขวาง แหลหลวม และยอมรับความคิดเห็นแนว
อื่น ๆ อย่างมีใจเป็นธรรม โดยไม่มีอคติต่อทัศนคติของผู้ที่มีแนวคิดแตกต่าง เพราะความคิดเห็น
เหล่านี้ อาจมีรากฐานมาจากความรู้ ไม่ใช่ความคิดเห็นที่รุนแรงหรือเลื่อนลอย

๓) มีความสังเกตดี และปฏิภาณฉับไว สามารถเข้าใจปฏิกิริยาของผู้
ฟังได้ถูกต้อง และสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี

๔) มีอากัปกริยาที่น่าดู สุภาพ ไม่ขัดเขิน ไม่มีท่าเชื่อมั่นในตัวเอง
มากเกินไป จนกลายเป็นความยิ่งใหญ่เหนือบุคคลอื่น ไม่อ่อนน้อมถ่อมตนจนเกินไป รู้จักวาง
แขนงมือเท้าในท่าสบาย ๆ ไม่แลดูเคร่งหรือเครียด ไม่หลุกหลิกอยู่ไม่สุข มีอากัปกริยาที่
สාරวมเหมาะสมกับกาลเทศะ เคลื่อนไหวมือและสายตาได้อย่างเหมาะสม อากัปกริยาที่สุภาพ
และสාරวมถือเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ฟัง

๕) มีน้ำเสียงที่น่าฟัง นุ่มนวลดังชัดเจน รู้จักเน้นถ้อยคำ จังหวะช้า
เร็วของการพูด

๓.๕.๒ คุณสมบัติทั่วไปของผู้พูดที่ดี

สมจิตร ชิวปรีชา (๒๕๒๔ : ๕-๗) กล่าวถึง คุณสมบัติทั่วไปของผู้
พูดที่ดี ไว้ดังนี้

๑) มีความรู้ดี ผู้พูดที่ดีต้องมีความรู้จริง มีความคิดอย่างถูกต้องและ
แม่นยำในเรื่องที่พูด ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น

๒) มีการวางโครงเรื่องที่จะพูด ผู้พูดที่ดีจะต้องเป็นคนรู้จักวางโครงเรื่องในการพูดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ คือ เมื่อรู้ว่าจะพูดเรื่องอะไร ที่ไหน กับใคร เมื่อไร ก็กำหนดแนวทางในการพูดให้ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์อย่างครบถ้วนไม่สับสนวุ่น

๓) มีความสังเกตและมีไหวพริบดี ขณะที่พูดต้องฝึกสังเกต ปฏิกริยาของผู้ฟัง รู้จักใช้ประสาทรับความรู้สึกได้อย่างว่องไว เช่น รู้หรือเดาได้ว่าคนฟังคิดอย่างไรกับตน กับเรื่องที่ตนพูด วิธีการพูด ภาษาและท่าทางที่ตนเองแสดงออกไป แล้วพยายามใช้ไหวพริบปรับบรรยากาศนั้นให้เข้ากับผู้ฟังให้ได้ และรู้จักแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น

๔) รู้จักสะสมความรู้ และประสบการณ์ ผู้พูดที่ดีควรรู้จักสะสมประสบการณ์และความรู้ให้กว้างขวาง รู้จักจัดระบบ และทำความเข้าใจกับเรื่องต่าง ๆ ที่ตนสนใจ รู้จักรวบรวม สรุป ขยายความ ยกตัวอย่าง และพยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องต่าง ๆ ซึ่งการอ่านมาก ฟังมาก รู้จักจดจำ จะช่วยให้ประสบความสำเร็จได้

๕) รู้จักพัฒนาความสามารถของตน ผู้พูดที่ดีจะต้องพยายามหาโอกาสในการฝึกฝนตนเอง เพื่อหาความชำนาญและการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับการพูดไปในตัว ควรรู้จักวิพากษ์วิจารณ์ตนเอง ศึกษาการพูดของตนเองอย่างมีเหตุมีผล จะต้องรู้จักเป็นครูให้กับตนเอง คาดคะเนได้ว่า การพูดของตนเองมีโอกาที่จะล้มเหลว หรือประสบความสำเร็จเพียงไร

๖) รู้จักกาลเทศะในการพูด ผู้พูดควรเข้าใจผู้ฟัง รู้จักผู้ฟัง สามารถปรับเนื้อหาสาระของการพูด การสนทนาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง รู้จักว่าอะไรควร อะไรไม่ควร รู้ว่าจะพูดเรื่องนี้ที่ไหนจึงจะเหมาะสม รู้จักปรับภาษา อากัปกิริยา น้ำเสียง วิธีการพูดให้เหมาะสมเป็นไปตามรสนิยมที่ดีของสังคมและโอกาสในการพูดและสถานที่

๗) รู้จักใช้ภาษาที่เหมาะสม ผู้พูดที่ดีต้องรู้จักเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ให้ถูกต้องกับโอกาสและระดับของผู้ฟัง เสียงที่เปล่งออกมาควรมีความชัดเจน มีคุณภาพ มีความหมายแจ่มใส ทำให้ผู้ฟังรับฟังด้วยความระรื่นหู ไพเราะ รู้จักเลือกและสร้างสำนวนวิธีพูดของตนเองขึ้นมา อาจจดจำคำศัพท์ทางวิชาการ สุภาษิต คำคม อุปมาอุปไมย สำนวน และคำพูดที่น่าฟังมาช่วยประกอบการพูดของตนเองให้น่าสนใจขึ้น ไม่พูดด้วยภาษาไทยคำหนึ่งแทรกด้วยภาษาต่างประเทศคำหนึ่ง ยกเว้นการพูดเกี่ยวกับวิชาการที่ไม่มีภาษาไทยใช้เฉพาะ

๘) มีอารมณ์ดี ในขณะที่พูดหน้าตาควรมีชีวิตชีวา ยิ้มแย้มแจ่มใสมีอารมณ์รื่นเริงในตัวตามโอกาสอันควร ไม่ควรพูดด้วยอารมณ์ค้าง เช่น ถ้ามีเรื่องโกรธเคืองใคร อาจใช้ถ้อยคำหยาบคาย ว่าร้ายหรือเสียดสี โดยไม่ทันได้คิดหรือกลั่นกรองคำพูดเสียก่อน ซึ่งจะ ทำให้เสียบุคลิกภาพได้ จึงไม่ควรที่จะนำมาพูดในที่ประชุมเช่นนั้น จะต้องระงับอารมณ์นั้น ๆ เสีย

๓.๕.๓ คุณสมบัติของผู้พูดที่ดี

คุณสมบัติของผู้พูดที่ดี ได้แก่ ผู้พูดที่มีคุณสมบัตินี้ (ฉลวย สุรสิทธิ์ ๒๕๑๗ : ๑๖๕-๑๗๐)

๑) เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องภาษา เกี่ยวกับการออกเสียงถ้อยคำ การออกเสียงประโยคคำพูด สามารถจัดระดับเสียงหรือจังหวะในการออกเสียงพูด มีความรู้ในเรื่องการใช้ถ้อยคำอย่างถูกต้องความหมาย ถูกต้องตามกาลเทศะ และเหตุการณ์

๒) เป็นผู้ที่ได้วางโครงเรื่องในการพูด ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ หมายความว่าผู้พูดรู้ว่า ตนจะพูดเรื่องอะไร ที่ไหน และเมื่อไร ก็ได้กำหนดแนวทางในการพูดไว้ เพื่อมิให้การพูดของตนผิดไปจากวัตถุประสงค์ และไม่พูดนอกกลุ่มนอกทาง

๓) เป็นผู้ที่มีความรู้กว้างขวาง คือ จะต้องศึกษาเรื่องต่าง ๆ ในทุกแง่ทุกมุม ศึกษาในเรื่องที่ไม่ดี และเรื่องที่ดี เพื่อจะได้สามารถเปรียบเทียบแง่คิดต่าง ๆ สามารถยกอุทาหรณ์ได้กว้างขวาง ไม่พูดในเรื่องใดเพียงแง่เดียว

๔) เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยใจคอดี ไม่พูดเรื่องส่วนตัว ไม่อ้างเหตุการณ์ของตนเอง ไม่กล่าวถึงบุคคลในครอบครัวของตนเองอยู่เสมอ ไม่นินทาผู้อื่น ไม่วิจารณ์ผู้อื่น ต่อหน้าผู้ฟังจำนวนมาก ๆ ไม่พูดด้วยอารมณ์โมโห โกรธ ไม่พูดด้วยความอิจฉาริษยา ไม่พูดต่อเสียด ไม่พูดว่าร้าย เป็นต้น

๕) เป็นผู้ที่รู้จักกาลเทศะในการพูด รู้จักที่สูงที่ต่ำ รู้จักว่าอะไรควร อะไรไม่ควร รู้ว่าจะพูดเรื่องนี้ที่ไหนจึงจะเหมาะสม

๖) เป็นผู้ที่พูดด้วยวิสุจริต เป็นผู้ที่คิดเสียก่อนแล้วจึงพูด ตรึกตรอง คำพูดเสียก่อนแล้วจึงพูด ไม่ใช่ถ้อยคำหยาบคาย ไม่ใช่ถ้อยคำด่าว่าร้าย ไม่ใช่ถ้อยคำเสียดสี

๗) เป็นผู้ที่ไม่พูดด้วยอารมณ์ค้าง ถ้ามีเรื่องโกรธเคืองใคร ก็ไม่ควรที่จะนำมาพูดในที่ประชุมเช่นนั้น จะต้องระงับอารมณ์นั้น ๆ เสีย

๘) เป็นผู้พูดที่มีผู้เชิญให้พูด

๘) เป็นผู้ที่พูดด้วยภาษาของตนเองล้วน ๆ หมายความว่า ถ้าเป็นคนไทย ก็ควรจะพูดด้วยภาษาไทย ไม่พูดด้วยภาษาไทยคำหนึ่งแทรกด้วยภาษาต่างประเทศคำหนึ่ง ยกเว้นการพูดเกี่ยวกับวิชาการที่ไม่มีคำภาษาไทยใช้เฉพาะ

๑๐) เป็นผู้ที่มีน้ำใจกว้างขวาง รู้จักชมผู้อื่น สนับสนุนผู้อื่น ไม่เป็นผู้ที่ขยี้กตบช่มท่าน รู้จักรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น

๑๑) เป็นผู้ที่มีอารมณ์ขัน เป็นผู้ที่ทำหน้าตาขี้มยิ้มในขณะที่พูด มีอารมณ์รื่นเริงในตัวเองตามโอกาสอันควร ไม่จำเป็นต้องพูดให้ผู้ฟังเฮฮาด้วยถ้อยคำภาษาตลก เพื่อให้ผู้ฟังหัวเราะชอบใจ

๑๒) เป็นผู้ที่ไม่พูดออกตัว ว่าตนเองไม่รู้เรื่อง ตนเองพูดไม่เก่ง ตนเองไม่ได้เตรียมตัวมา

๑๓) เป็นผู้ que แสดงทักษะได้ลึกซึ้ง มีความคมคายในการใช้ถ้อยคำ มีความจริงในเนื้อหา อันชวนให้ผู้ฟังต้องขบคิดและเห็นด้วย

ทองขาว ษ์วงรอดพันธ์ (๒๕๓๓) : ๓๖-๓๘) อธิบายว่า นักพูดที่ดี ต้องไม่หยุดอยู่กับที่ ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ผู้คงแก่เรียน หรือ พหูสูต ซึ่งต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

๑) พหูสูตา แปลว่า คนที่เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก
๒) ธดา แปลว่า ทรงจำ เมื่อได้รู้ได้เห็นได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้ว ก็จำได้แม่นยำ

๓) วจสา ปริจิตา แปลว่า ท่องได้คล่องปาก
๔) มนसानุเปกขิตา แปลว่า พังจนขึ้นใจ เจนใจ
๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิฑฐา แปลว่า เข้าใจลึกซึ้ง คือ เรื่องที่รู้ที่คิดที่จำมาได้นั้น สามารถเข้าใจเนื้อหาอย่างแจ่มแจ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในเนื้อความและเหตุผล

๓.๑๐ การปฏิบัติตนในการพูด

วินิจฉัย วรรณถนอม (๒๕๒๒ : ๖๒-๖๓) กล่าวถึงการปฏิบัติตนในการพูดไว้ดังนี้

ก่อนการพูด ควรปฏิบัติดังนี้ ๑) กำหนดจุดประสงค์ในการพูดไว้ให้เหมาะสม ๒) เตรียมเรื่องพูด คำนำ เนื้อเรื่อง สรุป ไว้ให้ดี ๓) ฝึกซ้อมการพูดจนคล่องแคล่วชำนาญ ๔) ศึกษาถึงสภาพผู้ฟังล่วงหน้า เช่น เพศ วัย ความเชื่อ อาชีพ ความสนใจ ๕) แต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสและสถานที่ที่จะไปพูด

ขณะพูด ควรปฏิบัติดังนี้ ๑) ไปถึงสถานที่ก่อนเวลาเล็กน้อย ๒) ทำใจให้เป็นปกติ ไม่ตื่นเต้น ตกใจ หรือประหม่า ๓) เดินขึ้นสู่เวทีด้วยท่าทางมั่นใจ ๔) ใช้สายตาให้ถูกต้อง ทั้งก่อนพูด ขณะพูด และหลังการพูด ๕) กล่าวคำปฏิสันถารให้ไพเราะน่าฟังถูกต้อง และเหมาะสม ๖) พูดอย่างตั้งใจ และจริงใจ ๗) ใช้ภาษาพูดที่ดี ๘) ออกเสียงสูงต่ำ หนักเบา ได้ดี มีจังหวะลีลาเป็นที่เข้าใจผู้ฟัง ๙) ใช้ท่ากิริยาท่าทางประกอบการพูดได้ถูกต้องเหมาะสม ๑๐) พูดอย่างมีชีวิตชีวา มีอารมณ์บทเข้าสู่เรื่อง พูดเนื้อเรื่องและคำลงท้ายเป็นที่ประทับใจผู้ฟัง ๑๑) มีไหวพริบและขันเชิงในการพูดแพรวพราว จ้าใจผู้ฟังให้อยากฟังตลอดเวลา ๑๒) รักษาเวลาในการพูดอย่างเคร่งครัด

หลังการพูด ควรปฏิบัติดังนี้ ๑) แสดงท่าทีหรือสายตาเป็นมิตรอำลาผู้ฟัง และกล่าวคำลงท้ายได้เป็นที่ประทับใจ ๒) ประเมินผลการพูดของตนเองทุกครั้งเพื่อจะได้ทราบข้อบกพร่อง ๓) พยายามแก้ไขข้อบกพร่องของตนอย่าให้มีในการพูดครั้งต่อไป

๓.๑๑ ปัญหาในการพูด

ปัญหาเกี่ยวกับการพูดโดยทั่วไป มาจากสาเหตุดังนี้ คือ (วิจิตร อวระกุล ๒๕๓๔ : ๗-๘)

๑) บุคลิกภาพและการปรับตัวต่างๆ ไป กล่าวคือ (๑) ผู้พูดกลัวว่าจะแต่งกายไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมกับผู้ฟัง หรือสถานที่ (๒) ท่วงทีการเดินไม่เป็นไปตามธรรมชาติ (๓) ไม่ค่อยกระตือรือร้น เพราะความกลัวและประหม่าที่จะต้องมาปรากฏกาย (๔) ควบคุมกิริยามารยาทและวางตัวในขณะพูดไม่ได้ไม่เหมาะสม (๕) ปรับตัวเองเข้ากับบรรยากาศที่ประชุมไม่ได้ทำให้เกือเงิน (๖) ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง (๗) ใจร้อนและโกรธเมื่อตอบคำถามที่ไม่สบอารมณ์ (๘) หมดกำลังใจเมื่อเห็นผู้ฟังไม่สนใจหรือหลับ

๒) เสียง จังหวะ และลีลาในการพูด (๑) พูดดังหรือค่อยเกินไป (๒) การเว้นจังหวะและวรรคตอนไม่ถูกต้องเหมาะสม (๓) พูดเสียงห้วนกระด้างไป (๔) อัตรารับเร็วไม่เหมาะสม (๕) มีท่วงทำนองการอ่านมากกว่าการสนทนา (๖) ระดับเสียงเน้นหนักเบาไม่

ถูกต้อง (๗) เสียงสั้น ตะกุกตะกัก (๘) น้ำเสียงไม่ดี แหลมเล็กหรือห้าวเกินไป (๙) การออกเสียง ร ล และควบกล้ำไม่ถูกต้องชัดเจน (๑๐) พุคภาษากลาง (กรุงเทพฯ) ไม่ชัด

๓) ภาษาที่ใช้ (๑) เกรงว่าจะใช้ภาษาไม่ถูกต้องกับรสนิยมของผู้ฟัง (๒) คลุมเครือ เยิ่นเย้อ (๓) ไม่เกิดภาพพจน์ น่าเบื่อ (๔) พุดวกไปวนมา ซ้ำ ๆ ซาก ๆ (๕) ไม่มีอารมณ์ขัน

๔) อากัปกิริยาท่าทาง (๑) ยืนไม่ตรง ขาสั่น บางครั้งยืนไม่สง่า (๒) เมื่อขึ้นพูดจะไม่สบสายตากับผู้ฟัง มักจะมองไปจุดใดจุดหนึ่งหรือมองไปทางอื่น (๓) ถ้าผู้ฟังมีวัยหรือระดับการศึกษาสูงกว่าจะประหม่าวางสีหน้าไม่ถูก (๔) ไม่ทราบว่าจะวางมืออย่างไรจึงจะถูกต้อง (๕) ออกท่าทางมากเกินไป (๖) ไม่กล้าออกท่าทางเพราะกลัวผู้ฟังจะไม่พอใจ (๗) รู้สึกว่าตนเองชัดเจน เมื่อทำท่าทางประกอบ

๕) ความคิด เนื้อหา สาร (๑) ไม่แน่ใจว่าเรื่องที่เสนอจะน่าสนใจ มีประโยชน์และสำคัญต่อผู้ฟัง (๒) กลัวว่าเนื้อเรื่องไม่เหมาะสมกับผู้ฟัง (๓) พุดไม่ตรงเรื่อง (๔) ไม่รู้จักเน้นหรือสร้างประโยชน์ที่รวมใจความสำคัญ (๕) ขยายความไม่เป็น (๖) ขกตัวอย่างประกอบไม่เป็น

๖) การประมวลเรื่อง (๑) ไม่ทราบวิธีเตรียมเรื่อง (๒) ลำดับขั้นตอนไม่เป็น (๓) กำหนดเวลาที่ใช้ไม่ถูก บางครั้งจบก่อนเวลามากเกินไป บางครั้งพูดเกินเวลา (๔) เมื่อจะเปลี่ยนหัวข้อไม่รู้จักวิธีเชื่อมโยง (๕) สรุปไม่เป็น

๓.๑๒ การวิเคราะห์ผู้พูด

ผู้พูดต้องวิเคราะห์ตัวเอง เพื่อปรับปรุงตนให้เหมาะสมกับการพูด และเป็น ที่พอใจของผู้ฟัง ดังต่อไปนี้ (ประสงค์ ราชณสุข ๒๕๒๘ : ๒๐-๒๓)

๑) การวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของผู้พูด คือ (๑) ผู้พูดควรวิเคราะห์ให้ทราบแน่ชัดว่าบุคลิกภาพทั่วไปของตนเป็นเช่นใด เช่น เป็นคนกล้า ชอบแสดงออก ขี้อาย เสียงแจ่มใส สีหน้ามีชีวิตชีวา มีอารมณ์ขัน ฯลฯ (๒) ควรวิเคราะห์ว่าตนเองมีเจตคติต่อการพูดเป็นประการใด ถ้ามีเจตคติที่ดีข้อมทำให้เต็มใจพูด (๓) ควรวิเคราะห์เกี่ยวกับความสนใจของตนเองต่อการพูด เพราะถ้ามีความสนใจจริง ก็จะพูดได้ดี (๔) ต้องวิเคราะห์ว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับหลักการพูดอย่างไร มีความรู้ในเรื่องที่พูดเพียงใด มีประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะนำมาประกอบการพูดให้น่าสนใจหรือไม่

๒) การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะในการพูด ควรวิเคราะห์ตัวเองให้ได้ว่ามีลักษณะการพูดเช่นไร เช่น มีลักษณะ (๑) นักแสดง ถ้ามีลักษณะเช่นว่านี้ ควรหาทางปรับปรุงตนเอง เพราะการพูดที่ดีนั้น คือ การสื่อความหมายมิใช่การแสดง (๒) นักศัพท์แสง คือ มักใช้ศัพท์ยาก ๆ เช่นนี้อาจทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจ หรือไม่สบายอารมณ์แก่ผู้ฟัง (๓) นักโอ้อวด การพูดในลักษณะนี้ อาจก่อความไม่พอใจ หรือไม่สบายอารมณ์แก่ผู้ฟัง (๔) นักบวช คือ ท่าทางสุภาพ ตำรวม พูดซ้ำ ๆ ไม่สบตาผู้ฟัง ลักษณะเช่นนี้ไม่เหมาะสำหรับการเป็นนักพูด เพราะผู้ฟังจะไม่เกิดศรัทธา (๕) นักคุย พูดแบบน้ำท่วมทุ่ง ผักบุ้งโหรงเหรง ทำให้ผู้ฟังเสียเวลา โดยไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร (๖) นักถ่อม กล่าวคือ มีท่าทีอ่อนน้อมถ่อมตน ถ้าผู้พูดถ่อมตนอยู่เป็นนิจ ก็อาจทำให้ผู้ฟังเสื่อมศรัทธาได้

๓.๑๓ การปรับปรุงการพูด

ทินวัณน์ มฤคพิทักษ์(๒๕๓๓ : ๑๐-๑๕) กล่าวว่า การปรับปรุงการพูดวิธีใด ก็ไม่ได้เท่าวิธีของพระพุทธองค์ ซึ่งมีหลักสำคัญดังนี้

๑) สันตสันนะ การพูดให้แจ่มแจ้ง หมายความว่า หาวิธีพูดให้คนฟังเรื่องที่พูดนั้นชัด เห็นจริง ตามที่ผู้พูดเสนอ การจะทำได้ผู้พูดต้องใช้ความคิด มีการเตรียมการอย่างดีว่าจะพูดวิธีใด หรือใช้มาตรการใดใน ๔ อย่างต่อไปนี้ คือ (๑) ขยายความ (๒) อุปมาอุปไมย (๓) ยกอุทาหรณ์ (๔) ใช้อุปการณ

๒) สมาทปนนะ การพูดให้ผู้ฟังอยากทำตาม ซึ่งการจะพูดแบบนี้ได้ต้องใช้จิตวิทยาชักใจคนให้ได้ก่อน

๓) สมุตเตชนะ การพูดให้คนฟังกล้าหาญ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ว่าพอจะปฏิบัติในเรื่องที่ได้ฟังได้

๔) สัมปหังสนะ การพูดให้ผู้ฟังมีความร่าเริง หมายถึง การพูดให้ผู้ฟังมีความร่าเริง แจ่มใสในจิตใจ ปลอดภัย ไม่หาคู่ชบเซา

๓.๑๔ มารยาทในการพูด

มารยาทที่ดีของผู้พูด พหุจะประมวลได้ดังนี้ (สำเนียง มณีกาญจน์ ๒๕๓๔ : ๒๔-๒๕)

๑) ก่อนที่จะพูด คิดให้รอบคอบเสียก่อนว่า คำพูดนี้ก่อให้เกิดผลอย่างไร

๒) ไม่ควรพูดร้ายต่อใครด้วยความอิจฉาริษยา การต่อเสียดหรือป้ายโทษผู้อื่นเป็นการไร้มารยาท

๓) ในขณะที่โกรธหรือไม่พอใจผู้ใด ควรงดไว้ก่อน เพราะในขณะที่โกรธ อาจเห็นผิดเป็นชอบ ถ้าไม่ยั้งไว้จะเสียดความ

๔) ไม่ควรกล่าววาจาเสียดแทงใจคน แม้จะเป็นการหยอกล้อก็ตาม จะทำให้ผู้ฟังไม่สบายใจ เป็นการให้ทุกข์แก่ผู้อื่น

๕) แม้ความเห็นจะไม่ตรงกัน ก็ไม่ควรพูดก้าวร้าว หรือขัดคอ ควรหาวิธีพูดให้สุภาพ

๖) ใช้ถ้อยคำสุภาพเรียบร้อย และให้เหมาะสมกับผู้ฟัง

๗) ไม่อวดตน อวดภูมิ หรือข่มผู้หนึ่งผู้ใด

๘) ไม่ผูกขาดการพูดแต่เพียงคนเดียว

๙) ขอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ไม่หลงตนเองจนเกินไป

๑๐) พูดในสิ่งที่ผู้ฟังสนใจ แม้แต่ในการสนทนาส่วนบุคคล

๑๑) ไม่พูดเรื่องส่วนตัว นอกจากจะมีผู้ถามถึง

๑๒) ไม่ใช้อารมณ์ในการพูด พูดด้วยเหตุผล พูดอย่างมีสติใช้ปัญญา

๑๓) ถ้าอยากพูดในขณะที่คนอื่นยังพูดไม่จบ ต้องขอโทษ ขอร้องเสียก่อน ตามหลักควรรอให้เขาพูดให้จบแล้วจึงค่อยพูด

๑๔) ถ้านำคำของผู้อื่นมากกล่าว ต้องบอกนามของท่านผู้นั้น เป็นการแสดงการระ

เหมาะ

ชาคริต อนันทราวัน (๒๕๓๗ : ๔๒-๔๓) กล่าวถึงมารยาทในการพูดว่า
 ควรมีลักษณะดังนี้ ๑) ขณะพูดไม่ควรสูบบุหรี่ อมลูกอม เคี้ยวหมากฝรั่ง ๒) ก่อนพูดควรไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนว่า คำที่พูดออกไปจะเกิดผลต่อผู้ฟัง หรือเกิดผลต่อตนเองอย่างไร ๓) ไม่พูดให้ร้าย ไม่ส่อเสียด ป้ายโทษให้ผู้อื่น ๔) ในขณะที่พูดหากโกรธหรือไม่พอใจผู้ใด ควรระงับสติอารมณ์ไว้ ถ้าแสดงอารมณ์โกรธออกมาจะทำให้เสียหายได้ ๕) การพูดต้องพูดด้วยเหตุผลไม่ใช้อารมณ์ ๖) ไม่ควรพูดประชดประชันหรือเสียดแทงใจคน ๗) ในการพูดหลายคน ถ้ามีความเห็นไม่ตรงกัน ก็ไม่ควรพูดก้าวร้าวหรือขัดคอ ควรหาวิธีพูดให้สุภาพ ๘) เวลาพูดใช้ถ้อยคำที่สุภาพเรียบร้อย มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ใช้คำพูดให้เหมาะสมกับฐานะของผู้ฟัง ๙) ไม่พูดอวดตนหรือยกตนข่มท่าน ไม่พูดอวดภูมิหรือพูดในเชิงข่มขู่ผู้ใด ๑๐) การพูด

สนทนา พูดเป็นกลุ่ม ไม่ผูกขาดการพูดแต่ผู้เดียว ๑๑) ขอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ๑๒) ไม่พูดเรื่องส่วนตัวนอกจากมีผู้ถามถึง ๑๓) ควรพูดในเรื่องที่ผู้ฟังสนใจ ไม่พูดเรื่องน่าเบื่อหน่าย ๑๔) ขณะที่ผู้อื่นพูดไม่จบ ไม่ควรพูดสอดขึ้นมา ๑๕) ถ้ามีการอ้างอิงเนื้อหาสาระหรือคำพูดของผู้อื่นต้องกล่าวนามชื่อของผู้เป็นเจ้าของคำพูดเพื่อเป็นเกียรติ ๑๖) ต้องตรงต่อเวลาในการพูดและรักษาเวลาในการพูดอย่างเคร่งครัด ๑๗) ไม่ควรใช้เวทีกล่าวโจมตีผู้อื่น ๑๘) การพูดต้องมีความจริงใจ ไม่พูดเรื่องไม่จริง ๑๙) ไม่พูดหมิ่นประมาทผู้อื่น ๒๐) ไม่ควรพูดยกยอผู้ใดจนเกินเหตุ จนคนอื่น ๆ รู้สึกหมั่นไส้

สวณิต ยมาภัย (๒๕๓๗ : ๑๔-๑๘) กล่าวถึง จรรยาบรรณที่สำคัญเป็นพิเศษสำหรับผู้พูด ว่ามี ๓ อย่าง คือ

๑) ความสุภาพเรียบร้อย คือ (๑) เมื่อเดินในที่ประชุมต้องระมัดระวังไม่ให้เป็นการข้ามกราบบุคคล ไม่เดินผ่านหน้าผู้ใหญ่ในระยะใกล้ชิด ไม่เดินด้วยฝีเท้าอันดังเกินสมควร ไม่ควรเดินด้วยอาการที่ไม่องอาจ ขาดความสง่าผ่าเผย เมื่อจะเดินออกจากสถานที่พูดก็ควรระมัดระวังเช่นกัน ไม่รีบร้อนหรือลุกลี้ลุกลน (๒) ขณะที่พูดก็ควรนั่งอย่างเรียบร้อย แต่ไม่ไขว่คว้าด้วยอาการห่อตัว การนั่งเรียบร้อยนั้นเป็นการนั่งในท่าสบาย แต่ไม่ใช่ผ่อนคลายจนเกินไป ควรวางเท้าทั้งสองข้างให้เรียบร้อย เมื่อพูดกับผู้ใหญ่กว่าไม่ควรนั่งไขว่ห้าง (๓) เมื่อยืนพูด ก็ยืนด้วยความเรียบร้อย สง่างาม รักษาความสมดุลของร่างกายให้อยู่ในแนวตรงเสมอ ไม่ควรแยกขาห่างจากกันมาก หรือไม่เหยียดเท้าไปด้านใดด้านหนึ่ง แขนทอดลงตามปกติ เคลื่อนไหวได้ตามสมควร (๔) กิริยาท่าทางในขณะที่พูดแลดูเรียบร้อยและสง่างาม ส้ารวมอยู่เสมอว่าตนพึงให้เกียรติแก่ผู้ฟังตามสมควร ในขณะเดียวกันก็มีความเชื่อมั่นในตัวเองด้วย (๕) การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย เหมาะแก่โอกาส ควรสวมเสื้อผ้าให้ปกปิดมิดชิดเมื่อจะต้องไปพูดในที่ที่เป็นพิธีการ (๖) ไม่ควรใช้ถ้อยคำที่โอ้อวด ก้าวร้าว ขกตนข่มท่าน หรือถ้อยคำที่แสดงความหยิ่งโส ดูถูกคนอื่น ควรพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เหมาะกับกาลเทศะ และฐานะของผู้ฟัง

๒) ความจริงใจ หมายถึง การใช้คำพูดและการแสดงออกในการยกย่องสรรเสริญ หรือแสดงความคิดเห็นอื่น ๆ ได้พอเหมาะพอควร และตรงกับความรู้สึกที่มีอยู่ในใจของผู้พูด ไม่เสแสร้งอย่างที่เรียกว่า ปากอย่างหนึ่ง แต่ใจอย่างหนึ่ง หรือต่อหน้าพูดอย่างหนึ่ง แต่ลับหลังพูดอีกอย่างหนึ่ง

๓) ความรับผิดชอบ มี ๒ ประเภท คือ ความรับผิดชอบทางกฎหมาย และความรับผิดชอบทางคุณธรรม ความรับผิดชอบทางคุณธรรมนั้น หมายถึง (๑) การยอมรับพันธหน้าที่ของตน และทำตามพันธหน้าที่นั้นอย่างเต็มที่ โดยไม่บิดพลิ้ว กล่าวคือ ในการพูดทุกโอกาส ทุกกรณี ผู้พูดที่มีความรับผิดชอบ ย่อมจะต้องถือเป็นพันธหน้าที่ที่จะต้องพูด โดยเต็มใจและตั้งใจ ไม่ใช่พูดอย่างเสียไม่ได้ (๒) การยอมรับผลของการกระทำตามพันธหน้าที่ของตน โดยเฉพาะเมื่อเกิดผลเสีย ก็ยอมรับว่าเป็นความบกพร่องของตน กล่าวคือ เมื่อได้พูดลงไปแล้วว่าอย่างไร ต้องไม่ลืมนึกว่าตนได้พูดเช่นนั้นจริง ๆ และไม่พยายามปฏิเสธคำพูดของตนเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น สำหรับการถอนคำพูดนั้น เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับผิดว่า ผู้พูดได้พูดในสิ่งที่ไม่ควรพูด หรือพูดในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงออกไป การถอนคำพูดมีผลเท่ากับการขอขมาต่อที่ประชุมนั่นเอง

๓.๑๕ คุณธรรมในการพูด

ลักษณะ สตะเวทิน (๒๕๓๖ : ๑๖) กล่าวว่า ผู้พูดที่มีคุณธรรม ย่อมเป็นที่เคารพยกย่องนับถือของคนทั่วไป คุณธรรมในการพูด มีดังนี้

๑) พูดด้วยความเมตตา กรุณา และมีเจตนาดีต่อผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังเป็นสุข
 ๒) พูดด้วยความซื่อสัตย์ มีความจริงใจ พูดตรงไปตรงมา และยึดถือความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย แต่อย่างไรก็ตามการพูดสัตย์จริงนั้นก็จะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนหรือความเสียหายให้แก่ผู้อื่นให้เกิดความทุกข์

๓) พูดสิ่งที่เป็นประโยชน์ เพื่อเสนอความคิดสร้างสรรค์และเนื้อหาสาระให้แก่ผู้ฟัง

๔) พูดถูกกาลเทศะ สถานที่และบุคคล เป็นการรู้จักว่าควรพูดอะไร พูดเวลาไหน และพูดอย่างไร รู้จักการควรและไม่ควรในการพูด และรู้จักการพูดด้วยวาจาสุภาพอ่อนหวาน ไพเราะ

นันทา ขุนภักดี (๒๕๒๕ : ๕๖-๕๘) กล่าวถึงคุณธรรมในการพูดไว้ ดังนี้

๑) พูดถูกกาล คือ รู้ว่าควรพูดอะไรเวลาไหน รวมทั้งควรพูดให้ถูกสถานที่และบุคคลด้วย ได้แก่ การรู้จักความควรไม่ควรพูดกับบุคคลต่าง ๆ อย่างเช่น ต้องดูอารมณ์ผู้ฟัง ถ้าผู้ฟังอารมณ์ดีจึงเข้าไปพูด หรือการพูดขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ ควรพูดในสถานที่ที่มิดชิด ไม่ใช่พูดตามถนน หรือถ้าพูดกับเพื่อนที่บ้านย่อมใช้ภาษาเป็นกันเองได้ แต่ถ้าพูดที่อื่นควรใช้คำสุภาพจึงจะเหมาะสม

๒) พูดคำสัตย์จริง ต้องมีความจริงใจ พูดตรงถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่โกหกหลอกลวง หรือพูดให้ผู้ฟังหลงผิด เพราะการพูดเท็จจะทำให้คนและคนอื่นเดือดร้อน ถ้าผู้ฟังจับได้ก็จะหมดความศรัทธา ส่วนการพูดจริงย่อมนำมาความสุขมาให้ผู้พูดเสมอ แต่ทั้งนี้ ต้องให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่ว่าความจริงนั้นจะไม่ใช่เหตุทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย

๓) พูดอ่อนหวาน ควรพูดแต่คำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน มีหางเสียง ไม่พูดคำหยาบให้เคืองหูผู้อื่น ไม่พูดคำกำกวมที่อาจตีความหมายไปในทางหยาบคายหรือหยาบโลน ไม่กล่าวถึงปมด้อยผู้อื่นให้เป็นเรื่องตลก ไม่ควรใช้ภาษาคำ ภาษาคนองหรือภาษาตลาด ไม่พูดส่อเสียดยุยงให้ผู้อื่นแตกร้าวกัน เมื่อมีการทะเลาะวิวาทบาดหมางแก่งแย่งชิงดีเกิดขึ้นก็พยายามพูดจาไกล่เกลี่ยให้ตกลงกันโดยสามัคคี

๔) พูดมีประโยชน์ คือ พูดแต่คำประกอบด้วยประโยชน์ พูดเป็นหลัก ฐาน ไม่พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล ไม่พูดให้ร้ายป้ายสี ไม่พูดทับถมซ้ำเติมข้อบกพร่องของผู้อื่นด้วยความอิจฉาริษยาในที่สาธารณะ พยายามพูดเรื่องต่าง ๆ เพื่อเสนอความคิด ความรู้ หรือความรู้ สึกต่อผู้ฟังในเชิงสร้างสรรค์ ใช้ถ้อยคำที่มีเหตุผล ซึ่งผู้ฟังสามารถตรិตรงเห็นตามได้ ทำความเห็นของหมู่คณะให้เป็นไปตามความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นถ้อยคำที่รักษา บทบัญญัติ ระเบียบแบบแผนและความยุติธรรม

๕) พูดมีเมตตาจิต คือ พูดแต่คำประกอบด้วยเมตตาจิต มีเจตนาดีต่อผู้ฟัง พูดด้วยความรักและเอ็นดูปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข

ส่วนวสันต์ บุญธิจิต (๒๕๔๔ : ๓๗-๔๐) กล่าวถึง คุณธรรมของผู้พูดว่า ควรยึดมั่นตามหลัก ดังต่อไปนี้

๑) มีความรักและปรารถนาดีต่อผู้ฟังอย่างแท้จริง คือ ทุ่มเทจิตใจในการพูด เตรียมตัวและพยายามพูดให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง

๒) มีความสุจริตใจต่อผู้ฟัง คือ ผู้พูดจะต้องมีความเชื่อและความรู้สึกลึกถึงสิ่งที่พูดออกไป ไม่พูดปลิ้นปล้อนคำเป็นขาวหรือขาวเป็นดำ

๓) มีศีลธรรม ต้องรักษาคำพูดของตน ไม่เป็นคนสลับปลับ เมื่อใดให้คำมั่นสัญญาใด ๆ กับผู้ฟังแล้ว จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามนั้น ขณะเดียวกันจะต้องควบคุมดูแลความประพฤติของตนให้เป็นคนมีเกียรติให้คนทั่วไปยอมรับนับถือ ไม่ประพฤติตนเสียหายในอบายมุข หรือประกอบอาชีพผิดศีลธรรม

๔) เตรียมพร้อมสำหรับการพูด ต้องค้นคว้ารวบรวมสาระเนื้อหาในการพูดมาครบถ้วน พร้อมทั้งจะพูด และพร้อมที่จะตอบคำถามของผู้ฟังทุกแง่มุม กรณีที่ไม่สามารถตอบคำถามได้ ก็ต้องกล้าที่จะยอมรับว่าไม่ทราบ และสัญญาจะไปค้นคว้ามาตอบในภายหลัง

๕) มีสมาธิในการพูด ต้องทำจิตใจให้มีสมาธิไม่มีความวิตกกังวลและแสดงอารมณ์ขุ่นมัวใด ๆ เพื่อประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ผู้ฟัง

๖) พยายามพูดในทางสร้างสรรค์ การพูดให้ร้ายทำลายบุคคลอื่น เช่น การเอาเรื่องส่วนตัวด้านเสื่อมเสียคนอื่นมาเปิดเผยนั้น นับว่าเลวร้าย พอ ๆ กับวิธีการของ “สุนัขลอบกัด” ผู้พูดที่ดีควรละเว้น

๗) รู้จักควบคุมอารมณ์ บางครั้งผู้พูดถูกช่วยจากผู้ฟัง ต้องระมัดระวังอย่าได้ลุแก่อำนาจ อย่าได้ถือโกรธผู้ฟัง ต้องใจเย็นและควบคุมน้ำเสียงกิริยาอาการให้สุภาพอยู่เสมอ

๘) มีความรับผิดชอบในข้อผิดพลาด เมื่อได้กล่าวอะไรไปแล้วต้องกล้าหาญที่จะรับว่าตนเองเป็นผู้พูด นอกจากนั้นจะต้องทำใจให้พร้อมเสมอที่จะรับฟังข้อคิดเห็นข้อขัดแย้ง หรือคำติเตียนจากผู้ฟัง เพื่อจะได้นำมาปรับปรุงพัฒนาตนเอง

๙) ยกย่องให้เกียรติแก่นักพูดอื่นที่เป็นเจ้าของความคิดหรือต้นแบบ โดยอ้างนามของท่านเจ้าของคำพูดนั้น อย่าพยายามรวบรัดหรือเสแสร้งว่าเป็นความคิดริเริ่มของตน

๑๐) พยายามปรับปรุงวิธีการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ขณะพูดผู้พูดต้องรู้จัก “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ฟังสามารถติดตามรับฟัง และเข้าใจเนื้อหาที่พูดโดยตลอด วิธีการพูดเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายมีดังนี้ (๑) ข้อความสั้นกะทัดรัด ไม่วกวน และอยู่ในประเด็นการพูด (๒) น้ำเสียงชัดเจน ไม่พูดเร็วหรือช้าเกินไป (๓) เนื้อหาสาระครบถ้วนสมบูรณ์

๑๑) ไม่ใช่คำพูดหยาบคาย หยาบโตน หรือคำที่มีความหมายสองแง่สองง่าม และงดเว้นไม่หยิบยกปมด้อย หรือจุดอ่อนของบุคคลอื่นขึ้นมาเป็นตัวอย่าง หรือผูกเป็นเรื่องตลกขำขัน

๑๒) ให้เกียรติผู้ฟังอย่างเหมาะสม ไม่ดูถูกหรือพูดจาข่มผู้ฟัง แต่ก็ไม่ควรมีปมด้อย กิณคุณถูกตัวเอง หรือแสดงอาการตื่นเต้น ตกใจเมื่อพบผู้ฟังที่มีชื่อเสียงหรือมีความรู้ความสามารถสูง ต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองพอสมควร

๓.๑๖ การตั้งคำถาม และการพูดเพื่อตอบคำถาม

๓.๑๖.๑ ประเภทของคำถาม สมปราชญ์ อัมมะพันท์ (๒๕๒๔ : ๑๘๖-๑๘๘) กล่าวว่า ปกติการตั้งคำถามจะต้องมีคำแสดงคำถามอยู่ด้วย เช่น ใคร อะไร เมื่อไร ที่ไหน อย่างไร ทำไม เท่าไร ใ้ไหน อย่างไร อย่างไร อย่างไร อย่างไร ฯลฯ อาจแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้ ๑) คำถามความจำ ๒) คำถามจากการสังเกต ๓) คำถามเพื่อความเข้าใจ ๔) คำถามการนำไปใช้ ๕) คำถามเปรียบเทียบ ๖) คำถามที่ใช้เหตุผล ๗) คำถามคาดคะเน ๘) คำถามเพื่อวางแผน ๙) คำถามเพื่อการวิจารณ์ ๑๐) คำถามการประเมินค่า

เพชรบูรณ์ โรจนธรรมกุล (๒๕๒๗ : ๖๕-๖๘) กล่าวว่า โดยปกติเมื่อเราพบกันหรือมีปัญหา เรามักใช้คำพูดถามบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้ได้คำตอบที่เราต้องการ คำถามแต่ละคำถามนั้น หากพิจารณากันอย่างถ่องแท้แล้วมี ๒ ประการ คือ

๑) คำถามที่ผู้ฟังไม่อยากจะตอบ มีดังนี้ (๑) คำถามเรื่องส่วนตัว (ถ้าไม่สนิท) (๒) คำถามเรื่องปมด้อย (ของผู้ฟัง) (๓) คำถามเหน็บแนมประชดประชัน (๔) คำถามที่คนฟังไม่รู้ (๕) คำถามที่ไม่ถูกกาลเทศะ

๒) คำถามที่ผู้ฟังอยากตอบ หลักเกณฑ์ที่ควรยึดในการตั้งคำถาม คือ (๑) ควรถามเรื่องที่เขารู้หรือเขาชอบ (๒) ควรถามเรื่องความสำเร็จของเขา (๓) ควรถามเรื่องที่เขาแค่น (๔) ควรถามเรื่องราวแปลก ๆ ใหม่ ๆ (๕) ควรถามเรื่องประโยชน์ที่เขาจะได้รับ

๓.๑๖.๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้คำถาม (๑) การใช้คำถามควรมีลักษณะที่ชัดเจน เข้าใจง่าย สุกภาพ และกระตุ้นให้ผู้ตอบอยากตอบคำถาม (๒) การใช้คำถามที่ตรงเกินไปอาจไม่ได้รับคำตอบ จึงควรใช้วิธีถามโดยทางอ้อมแทน (๓) ควรใช้คำถามที่จะทำให้ผู้ตอบคิดว่าเขามีความสำคัญและมีส่วนร่วม (๔) ควรหลีกเลี่ยงการใช้คำถามที่อาจกระทบกระเทือนจิตใจ หรือเป็นความลับ ซึ่งอาจทำให้ผู้ตอบรู้สึกลำบากใจในการตอบคำถามนั้น (สมปราชญ์ อัมมะพันท์ ๒๕๒๔ : ๑๘๕-๑๘๖)

๓.๑๖.๓ มารยาทของผู้ถามปัญหา ฉลวย สุรสิทธิ์ (อ้างจากศรีจันทร์ วิชาตรง ๒๕๑๗ : ๕๖) กล่าวไว้ดังนี้ (๑) ต้องแน่ใจ ไตร่ตรองแล้วว่าคำถามนั้นมีความเหมาะสม (๒) ต้องเตรียมคำถามไว้ก่อน ถ้าผู้ตอบไม่เข้าใจคำถาม ผู้ถามจะต้องดัดแปลงคำถามเสียใหม่ เพื่อให้ผู้ตอบเข้าใจคำถามได้ดียิ่งขึ้น (๓) ผู้ถามจะต้องพิจารณาไตร่ตรองว่าคำถามนั้นเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังจะพูดหรือไม่ (๔) ผู้ถามไม่ควรแสดงสีหน้าไม่พอใจ เมื่อผู้ตอบตอบไม่ตรง

ประเด็นหรือไม่กระจ่าง ควรชี้ประเด็นที่ต้องการทราบ เพื่อช่วยให้ผู้ตอบเข้าใจดียิ่งขึ้น (๕) ไม่แสดงอาการ อ่างตน อวดตน หรือวางตนข่มผู้อื่น (๖) ต้องเป็นผู้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

๓.๑๖.๔ ข้อแนะนำในการตอบคำถาม สุภาพดี แสงพลสิทธิ์ และคนอื่นๆ (๒๕๒๒ : ๓๐๘-๓๐๙) กล่าวว่า ผู้ตอบคำถามจำเป็นต้องสังเกตว่า ผู้ถามเขาใช้คำถามอย่างไร มีถ้อยคำรายละเอียดที่เน้นความตรงไหน อะไรบ้าง จะต้องตีความในประโยคให้ละเอียดและอย่างรอบคอบ จะพิจารณาเฉพาะถ้อยคำที่เป็นคำถามอย่างเดียวไม่ได้ ถ้าหากว่าผู้ถามใช้ถ้อยคำที่เป็นคำถามอยู่ในประโยค ก็ควรพิจารณาตอบได้ให้ตรงกับคำถามนั้น ๆ ก่อน แล้วพิจารณาความอย่างอื่นประกอบอีกครั้งว่า ผู้ถามเขาเน้นอะไร ตรงไหน ความตรงไหนที่เขาต้องการให้ตอบ ความตรงไหนเป็นเนื้อความที่เขาพรรณนาแต่ไม่ต้องการให้ตอบ เช่น (๑) ถามว่า ใคร จะต้องตอบเกี่ยวกับบุคคล (๒) ถามว่า อะไร จะต้องตอบให้เข้าใจว่าเป็นอะไร (๓) ถามว่า เมื่อไร จะต้องตอบเกี่ยวกับเวลา (๔) ถามว่า ที่ไหน จะต้องตอบเกี่ยวกับสถานที่ (๕) ถามว่า อย่างไร จะต้องตอบเกี่ยวกับระเบียบวิธี (๖) ถามว่า ทำไม จะต้องตอบเกี่ยวกับเหตุผล (๗) ถามว่า เท่าไร จะต้องตอบเกี่ยวกับจำนวน ปริมาณ (๘) ถามว่า ใช่มั้ย จะต้องตอบเกี่ยวกับการยอมรับหรือคำปฏิเสธ (๙) ถามว่า หรือไม่ จะต้องตอบเกี่ยวกับการยอมรับ หรือปฏิเสธ (๑๐) ถามว่า อย่างไร จะต้องตอบด้วยการพิจารณาเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง

ส่วนการตอบคำถามตามวิธีของพระพุทธเจ้า ที่ทรงใช้และตรัสไว้ นั้น อารีย์ สหชาติโกสิย์ (๒๕๑๘ : ๗๒-๗๓) นำมากล่าวไว้ดังนี้

๑) ปัญหาประเด็นเดียว ใช้วิธี ตอบตรง คำถามบางคำถาม ต้องการตอบเพียงประเด็นเดียว และต้องตอบให้ตรงประเด็นนั้น จึงจะทำให้ผู้ถามหายข้องใจ

๒) ปัญหาหลายประเด็น ใช้วิธีตอบตาม คำถามบางคำถาม ต้องแยกออกเป็นประเด็น ๆ และตอบตามประเด็นที่ควรตอบก่อนหลัง จึงจะทำให้ผู้ถามหายข้องใจ

๓) ปัญหาต่อปัญหา ใช้วิธีได้ตอบ คำถามบางคำถาม ต้องได้ คำถามกลับไป คือ ตั้งคำถามย้อนถามผู้ถามด้วยคำถามที่คิดว่า ถ้าผู้ถามสามารถตอบคำถามได้ กลับนี้ได้ ก็เท่ากับตอบคำถามที่ตนเองถามไปด้วย

๔) ปัญหาเป็นปัญหา ใช้วิธี "ไม่ตอบ" คำว่าปัญหาเป็นปัญหามี ๓ ลักษณะ คือ (๑) ปัญหาโลกแตก ที่เรียกว่าเป็นปัญหาโลกแตก เพราะว่าแม้ผู้ถามหรือผู้ตอบ พยายามค้นหาคำตอบที่ถูกต้องหรือถูกใจทั้งสองฝ่าย จนตัวผู้ถามผู้ตอบตายไปก็ตาม โลกแตกดับไปก็ตาม ก็ยังไม่พบคำตอบที่แน่นอน (๒) ปัญหาเกินสติปัญญาผู้ตอบ หมายความว่า คำถามใดผู้ตอบไม่รู้ ตอบไม่ได้ก็ไม่ต้องตอบ หรือแม้รู้ แต่ไม่กระจำง ไม่แน่ใจ ก็ไม่ควรตอบ (๓) ปัญหาเกินสติปัญญาผู้ถาม หมายความว่า ปัญหาที่ผู้ถามถามนั้น ถึงตอบผู้ถามก็ไม่เข้าใจ ก็ไม่ควรตอบ

๓.๑๓) การพูดไกล่เกลี่ยระงับข้อทะเลาะวิวาท

ลำเนียง มณีกาญจน์ และสมบัติ จำปาเงิน (๒๕๓๑ : ๘๓ - ๘๕) กล่าวถึงเรื่องการพูดไกล่เกลี่ยว่าถ้าคนหมู่มากในสังคมใดมีความแตกร้าง วิวาทกัน ก็ยากที่คนกลุ่มนั้นสังคมนั้นจะเจริญสงบสุข การพูดไกล่เกลี่ยที่ได้ผล จะช่วยระงับข้อขุ่นข้องหมองใจ ให้เกิดความเข้าใจกัน ช่วยสร้างสรรค์ความก้าวหน้า และความสุขให้กับมนุษย์อย่างจริงจัง ข้อเสนอแนะในการพูดไกล่เกลี่ย มีดังนี้

หลักในการไกล่เกลี่ย

- ๑) ผู้ไกล่เกลี่ยควรทราบวัตถุประสงค์ เนื้อหา และสาเหตุของการทะเลาะวิวาทนั้นเสียก่อน
- ๒) ผู้ไกล่เกลี่ยควรรู้หลักมนุษยสัมพันธ์ หลักจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมของคน
- ๓) ผู้ไกล่เกลี่ยควรทราบความต้องการ และค่านิยมของผู้ที่จะไปไกล่เกลี่ย
- ๔) ผู้ไกล่เกลี่ยต้องระลึกถึงจริยธรรมของการไกล่เกลี่ยในทางที่ชอบที่ควร
- ๕) ผู้ไกล่เกลี่ยต้องสร้างความเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้น โดยอยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ และความเห็นอกเห็นใจ มิใช่ความหลอกลวง เจ้าเล่ห์
- ๖) ผู้ไกล่เกลี่ยควรใช้คำอธิบาย ถ้อยคำโวหารที่เข้าใจง่ายพยายามหลีกเลี่ยงสำนวนโวหารที่เข้าใจยาก
- ๗) ผู้ไกล่เกลี่ยควรคิดล่วงหน้า ถึงอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการไกล่เกลี่ยและเตรียมหาทางแก้ไขตามขั้นตอนที่เหมาะสมไว้ให้พร้อม

ข้อควรระลึกในขณะปฏิบัติกรไกล้เกลี้ย

๑) ความสนใจ หมายถึง สนใจฟังคู่กรณีที่เราจะต้องไกล้เกลี้ย ทั้งสองฝ่าย เพื่อให้ได้ทราบความคิดของแต่ละฝ่าย ซึ่งอาจพิจารณาหาข้อยุติหรือข้อเท็จจริงได้

๒) ความเข้าใจ หมายถึง ความเข้าใจในเหตุการณ์เรื่องราว สาเหตุ แต่ต้นมาจนถึงปัจจุบัน ถ้ามีอะไรยังไม่แจ่มชัด ต้องพยายามทำความเข้าใจให้ตลอด เพื่อเอาไว้ใช้สร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่คู่กรณี

๓) ความรอบรู้มีไหวพริบ เป็นขั้นตอนต่อจากความเข้าใจ เมื่อเข้าใจแล้วรู้แล้ว ก็ถึงขั้นไหวพริบ หรือการใช้ความฉลาดให้เกิดประโยชน์

๔) ความเห็นอกเห็นใจ หมายถึง การแสดงน้ำใจให้เห็นว่าเราเป็นฝ่ายช่วยด้วยความยินดี แต่ขณะเดียวกันพยายามแสดงให้เห็นว่าการกระทำของเราเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ อยากจะให้คู่กรณีเข้าใจกัน และคืนดีกัน

๕) ความใจเย็น การกระทำบางอย่างต้องใช้เวลาบ้าง อย่าใจร้อนจะเสียการ การไกล้เกลี้ยที่ดี ผู้ไกล้เกลี้ยต้องแสดงให้เห็นเป็นพื้นฐานว่ามีความเยือกเย็น ซึ่งจะช่วยให้การไกล้เกลี้ยมีความหมาย มีน้ำหนักขึ้น

๖) ความเป็นธรรม หมายถึง การแสดงให้คู่กรณีทราบว่าทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ได้ต้องอาศัยความเป็นธรรม ผู้ไกล้เกลี้ยต้องดำรงตนอยู่ในฐานะผู้ให้ความยุติธรรม คู่กรณีบางคนอาจเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ จนหน้ามืดตาบอด ไม่ยอมพิจารณาว่าอะไรควรไม่ควร เป็นธรรมหรือไม่ ไม่เข้าใจ ก็อาจจะต้องปล่อยไปสักระยะหนึ่งก่อน เมื่อเวลาผ่านไป ถ้าสามารถสร้างความเข้าใจด้วยความเห็นอกเห็นใจแล้ว เหตุการณ์อาจดีขึ้น ความเป็นธรรมนี้อาจนำไปใช้เพื่อประสานผลประโยชน์ ให้เกิดการต่อรอง ตกลงเข้าใจกันได้ในที่สุด โดยมีความภูมิใจ ไม่เสียหน้า เป็นหลักสำคัญ

๗) อารมณ์ขัน เป็นพฤติกรรมที่จะช่วยผ่อนคลายบรรยากาศตึงเครียดให้คลายลง และจะเป็นทางให้เกิดการเข้าใจกันด้วยความเห็นอกเห็นใจ แต่เวลาใช้ต้องระวังอย่าให้กลายเป็นการเยาะเย้ยอีกฝ่ายหนึ่งไป จะเสียเรื่องหมด

๔. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสารที่นำมาพูด

สาระสำคัญเกี่ยวกับสารหรือเรื่องที่นำมาพูดประมวลได้ ดังนี้

๔.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสารหรือเรื่องที่น่าสนใจ

วินิจ วรรณถนอม (๒๕๒๒ : ๔๔ - ๕๐) กล่าวว่า เรื่องที่น่าสนใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ที่จะทำให้ผู้ฟังซาบซึ้งประทับใจหรือไม่ ถ้าจะเปรียบกับการแสดงภาพยนตร์ ผู้พูดเปรียบเสมือนดาราคู่แสดง ส่วนเรื่องที่น่าสนใจเปรียบเสมือนเค้าโครงเรื่องที่จะแสดง แม้ผู้แสดงจะมีบทบาทและแสดงดีเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าเค้าโครงเรื่องไม่ดี ภาพยนตร์เรื่องนั้นก็ดึงดูดใจผู้ชมได้ยาก ในเรื่องการพูดก็เช่นกัน แม้ผู้พูดจะดีพร้อมทั้งรูปร่างหน้าตา การแต่งกาย ท่าทาง ความเชื่อมั่นในตนเอง ชื่นเชิง การออกเสียงดี ใช้ภาษาได้ดี แต่ถ้าเลือกเรื่องมาไม่ดี การพูดครั้งนั้นก็ได้อะไรน้อย การดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องที่น่าสนใจมีคำแนะนำ ดังนี้

๑) หลักเกณฑ์ในการเลือกเรื่องพูด ควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ (๑) ถ้ามีโอกาสเลือกเรื่องเอง ควรเลือกเรื่องที่ตนถนัดที่สุด แต่ถ้าผู้อื่นกำหนดให้ก็ต้องพูดไปตามเรื่องนั้น (๒) เลือกเรื่องที่แน่ใจว่าผู้ฟังสนใจ คือ เรื่องแปลก ๆ ใหม่ ๆ และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟังและพวกพ้อง (๓) เป็นเรื่องที่เหมาะสมกับเพศ วัย ความรู้ ความเชื่อ อาชีพ และจำนวนของผู้ฟัง (๔) เป็นเรื่องที่เหมาะสมกับโอกาสและสถานที่ที่ไปพูด เช่น งานมงคล ในห้องเรียน เป็นต้น (๕) ต้องกำหนดจุดประสงค์ให้แน่นอนว่าพูดเพื่ออะไร ให้ผู้ฟังเกิดอะไร (๖) กำหนดแนวทางและขอบข่ายของเรื่องว่า จะพูดในแนวกว้าง หรือพูดในแนวลึก (๗) คำนึงถึงสภาพของสถานที่ว่าเป็นลานโล่ง ห้องแคบ ๆ หรือห้องประชุมใหญ่ เพื่อจะได้เตรียมเรื่อง เครื่องมือ เครื่องใช้ให้เหมาะสม (๘) จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ประกอบเรื่องที่พูดให้ผู้ฟังเข้าใจดีขึ้น (๙) คำนึงถึงช่วงเวลาที่ไปพูด เพื่อจะได้จัดความยาวของเรื่องให้เหมาะสม

๒) การเตรียมเรื่องพูด การเตรียมตัวล่วงหน้าเป็นการวางแผนอย่างหนึ่งที่จะทำให้รู้ว่า จะพูดอะไร เพื่ออะไร พูดอย่างไร เมื่อใด ช้านานเท่าใด มีวัสดุอุปกรณ์อะไรบ้าง พูดกับใคร และจะใช้วิธีไหนดีที่สุด ทำให้พูดไม่ผิดพลาด เป็นไปตามเป้าหมาย

๓) ลำดับขั้นในการเตรียมเรื่องพูด ควรปฏิบัติดังนี้ **ขั้นที่ ๑** เมื่อตกลงใจแล้วว่า จะพูดเรื่องอะไร ก็ให้รวบรวมเนื้อหาสาระและข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนั้นให้มากที่สุด อาจใช้จากประสบการณ์ การอ่าน การสอบถาม ฯลฯ แล้วจดบันทึกไว้ก่อน **ขั้นที่ ๒** พิจารณาเนื้อหาสาระ ถ้าข้อใดไม่ตรงประเด็นก็คัดออก ส่วนข้อใดคล้ายคลึงกันก็ยุบรวมเป็นประเด็นเดียวกัน **ขั้นที่ ๓** จัดเรียงลำดับเนื้อหาสาระนั้น ๆ ให้เป็นไปตามลำดับตามความเหมาะสม

ขั้นที่ ๔ หาเหตุผลและข้อความอื่น ๆ มาขยายเนื้อหาแต่ละตอน ให้มีรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ตอนใดที่ยาก ๆ ก็ควรมีตัวอย่างประกอบด้วย ขั้นที่ ๕ เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรโดยละเอียด ตามแบบอย่างเรียงความ และจัดเกลาสำนวนภาษาให้ไพเราะน่าฟัง ขั้นที่ ๖ เตรียมอารมณ์บท ให้เป็นที่เข้าใจผู้ฟัง ขั้นที่ ๗ เตรียมบทสรุปให้เป็นที่ประทับใจ ขั้นที่ ๘ ฝึกซ้อมการพูดจากที่ เขียนไว้ให้ชำนาญ โดยพูดไปตามความเข้าใจ ไม่ควรใช้วิธีท่องจำ ขั้นที่ ๙ นำไปพูด

๔) การกล่าวอารมณ์บทหรือบทนำเรื่อง หลักเกณฑ์มีดังนี้ (๑) ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องเหมาะสมกับเรื่องที่พูด ไม่กล่าวลอย ๆ โดยปราศจากเป้าหมาย (๒) อย่าให้มีรายละเอียดมากเกินไป กล่าวเฉพาะความสำคัญ ๆ (๓) พยายามใช้คำอารมณ์บทพุ่งไปสู่เนื้อเรื่อง (๔) พยายามใช้ภาษาพูดเร้าความสนใจจากผู้ฟังให้แปลกใจ ตื่นเต้น และอยากฟังเรื่องราวต่อไป อาจขึ้นอารมณ์บทด้วยวิธีการดังนี้ คือ ขึ้นด้วยวิธีกล่าวถึงความสำคัญของเรื่องที่จะพูด ขึ้นด้วยวิธีตกลงขบขัน ขึ้นด้วยวิธีอธิบายความหมายของชื่อเรื่อง ขึ้นด้วยวิธีหยิบยกเหตุการณ์ ตัวอย่าง หรือข่าวที่น่าสนใจซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะพูด ขึ้นด้วยคำกล่าวของบุคคลสำคัญ สุภาษิต หรือคำประพันธ์ สูดท้ายขึ้นด้วยนิทาน หรือเรื่องสั้นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะพูด

๕) การพูดเนื้อเรื่อง ฟังปฏิบัติดังนี้ (๑) พูดไปตามแนวทางที่ได้เตรียมไว้ ไม่พูดออกนอกเรื่อง (๒) ใช้ภาษาพูดให้ดี (๓) พูดทุกส่วนทุกตอนให้สัมพันธ์กันตลอดไม่สับสนวุ่น (๔) มีกิริยาท่าทางประกอบการพูดได้อย่างเหมาะสม (๕) รู้จักกล่าวเน้นในจุดที่สำคัญ ๆ (๖) พูดให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เช่น ต้องการให้ผู้ฟังเกิดความรู้ ความเพลิดเพลิน หรือให้นำไปปฏิบัติ (๗) พูดให้มีบรรยากาศเหมาะสมกับเรื่อง (๘) พูดให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง ถูกต้องและมีเหตุผลดี

๖) การพูดบทสรุปหรือบทลงท้าย ควรพูดด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น (๑) ด้วยการกล่าวย้ำจุดสำคัญ ๆ (๒) ด้วยการจำแนกหัวข้อเป็นอย่างไร ๆ (๓) ด้วยการทบทวนเนื้อหาทั่วไป (๔) ด้วยการยกคำคม สุภาษิต คำกล่าว หรือบทกวีที่ไพเราะอย่างใดอย่างหนึ่งมากล่าวส่งท้าย และ (๕) ด้วยการให้ข้อคิดหรือข้อเสนอแนะ ทั้งนี้ไม่ควรสรุปให้ยาวเกินไป และต้องใช้ภาษาให้กระชับรัดกุม

กัลยา จงประดิษฐนันท์ (๒๕๔๓ : ๒๐) กล่าวแนะนำเกี่ยวกับสารที่จะนำมาพูด ไว้ดังนี้

๑) ผู้พูดต้องมีความรอบรู้แท้จริงในเรื่องนั้น ๆ รู้ดีขนาดสามารถตอบคำถาม

๒) ควรเป็นเรื่องจริง และไม่ก่อความเสียหายหรือเสี่ยงต่อความเชื่อถือ ไม่เป็นผลเสียต่อส่วนรวม และเป็นเรื่องที่สร้างสรรค์

๓) ควรเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อผู้ฟังโดยส่วนรวม

๔) เป็นเรื่องที่เหมาะสมกับตัวผู้พูด เช่น หากผู้พูดเป็นคนอ้วนก็ไม่ควรไปพูดเรื่อง วิธีการลดความอ้วนที่ได้ผล เป็นต้น

นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร (๒๕๔๑ : ๓๕) อธิบายว่า **เนื้อหาสาระ (Message)** หมายถึง สารที่ผู้พูดส่งไปยังผู้ฟังโดยผ่านทางประสาทสัมผัส การพูดจะบรรลุจุดประสงค์หรือไม่ ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของสารและการทำความเข้าใจของผู้ฟังเป็นสำคัญ ดังนั้นการเสนอเนื้อหาในการพูด ผู้พูดต้องคำนึงด้วยว่า เนื้อหาที่พูดนั้นมีความยากง่าย เหมาะสม และสอดคล้องกับความสนใจของผู้ฟังมากน้อยเพียงใด การพูดเนื้อหาที่ยากและซับซ้อนเกินไป อาจทำให้ผู้ฟังไม่สามารถแปลความคิดของผู้พูดได้ ในทางตรงกันข้าม ผู้ฟังจะรู้สึกเบื่อหน่ายถ้าผู้พูดพูดเนื้อหาพื้น ๆ หรือพูดเรื่องซ้ำ ๆ ที่เคยได้ยินอยู่เสมอ ดังนั้นการเสนอเนื้อหาจึงควรพิจารณาเนื้อหาที่ทั้งผู้พูดและผู้ฟังสนใจและได้ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรเป็นเรื่องที่ผู้พูดถนัดและมีความรอบรู้อย่างดี มีข้อมูลและข้อเท็จจริง อ้างอิงหรือมาเสริมให้เกิดความน่าเชื่อถือ

ส่วนประสงค์ ราชณสุข (๒๕๒๘ : ๑๓ - ๑๔) แนะนำว่า ในการพูดนอกจากจะพูดให้ได้เนื้อหาสาระแล้ว ผู้พูดควรรู้วิธีที่จะทำให้ผู้ฟังเกิดความกระจ่างในสาระที่น่าเสนอด้วย เพื่อว่าผู้ฟังจะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยการปฏิบัติตามหลักการ ดังนี้

๑) การเปรียบเทียบ การเปรียบเทียบจะช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจความได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปไมย หรือการเปรียบเทียบในลักษณะการขัดแย้ง

๒) การยกหลักฐานอ้างอิง เช่น คำพูดของบุคคลสำคัญ ข้อความจากตำรา หรือเอกสารต่าง ๆ สถิติจากหน่วยงานทั้งหลาย รวมถึงคำจำพวกสุภาษิต คำพังเพย คำคม คำขวัญ ฯลฯ จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหากระจ่างขึ้น

๓) การยกตัวอย่าง จะทำให้เนื้อหาแจ่มกระจ่างขึ้น ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายและเกิดความพอใจ

๔) การใช้โสตทัศนอุปกรณ์ ไม่ว่าจะเป็น ภาพเคลื่อนไหว ภาพยนตร์ แถบบันทึกเสียงหรือภาพ ฯลฯ จะช่วยเน้นความกระจ่างในเนื้อหาแก่ผู้ฟังได้

๔.๒ ลักษณะของสารที่ดี

สารที่ดีควรมีลักษณะ ดังนี้ (นันทา ขุนภักดี ๒๕๒๕ : ๒)

- ๑.) มีการใช้ภาษาที่มีความหมายตรงกัน ไม่ควรใช้ถ้อยคำที่มีหลายความหมาย
- ๒.) มีความถูกต้องตามข้อเท็จจริง และมีตัวอย่างหรือหลักฐานสนับสนุนอย่างเหมาะสม
- ๓.) มีความชัดเจนตลอดเรื่อง ไม่กำกวม ไม่สับสน ไม่วกวนและไม่ออกนอกเรื่อง
- ๔.) มีการใช้ภาษาได้เหมาะกับเวลา โอกาส สถานที่และกลุ่มผู้ฟัง
- ๕.) มีลักษณะสร้างสรรค์ ให้แนวความคิดแปลกใหม่ที่น่าสนใจ และเป็นประโยชน์
- ๖.) มีความสัมพันธ์กันประดุจลูกโซ่ในแต่ละตอน และมีความสั้นยาวพอเหมาะกับเวลาและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

๔.๓ สารสำหรับใช้เตือนใจในการพูด

สำเนียง มณีกาญจน์ (๒๕๓๑ : ๒๕) ได้รวบรวมคำคมหมวดวาจาจากพุทธศาสนสุภาษิต สำหรับใช้เตือนใจในการพูด ไว้ดังนี้

วาจาเช่นเดียวกับใจ
 เปล่งวาจางาม ยังประโยชน์ให้สำเร็จ
 คนเปล่งวาจาชั่ว ย่อมเดือดร้อน
 คนโกรธมีวาจาหยาบ
 คนพูดไม่จริงย่อมไปสู่นรก
 ความเป็นผู้สะอาดพึงทราบได้ด้วยถ้อยคำสำนวน
 ควรเปล่งวาจาไพเราะที่มีประโยชน์
 ควรกล่าวแต่วาจาที่ยังตนให้เดือดร้อน
 ควรเปล่งวาจางาม
 ควรกล่าวแต่วาจาที่น่าพอใจ
 ในกาลไหน ๆ ก็ไม่ควรกล่าววาจาไม่น่าพอใจ

ไม่ควรเปล่งวาจาที่ดีให้เกินกาล

ไม่ควรเปล่งวาจาชั่วเลย

รวิวงศ์ ศรีทองรุ่ง (๒๕๔๐ : ๔-๕) ได้รวบรวมภาษิต คำคม คำสอนเกี่ยวกับข้อเตือนใจให้บุคคลเห็นถึงความสำคัญของการพูด ไว้ดังนี้

สุภาษิตอิสราเอล “Golden words can open iron door”

สุภาษิตอังกฤษ “Action speak louder than words”

สุภาษิตไทย “พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย”

“เป็นมนุษย์สุดนิยมที่ลมปาก จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสม

“เจ้าของตาลรักหวานขึ้นปิ่นต้น ระวังตนตื่นมีระมัดมัน
เหมือนคบคนคำหวานรำคาญครัน ถ้าปลั่งปล้นเจ็บอกเหมือนตกลด”
(นิราศเมืองเพชร)

“อันฮ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหุมิรู้หาย
ถึงเจ็บอื่นหมิ่นแสนยังแคลนคลาย เจ็บจนตายก็เพราะเหน็บให้เจ็บใจ

“ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอร่อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”
(นิราศภูเขาทอง)

ปากเป็นเอก	เลขเป็นโท	โบราณว่า
หนังสือตรี	มีปัญญา	ไม่เสียหลาย
ถึงรู้มาก	ไม่มีปาก	ลำบากตาย
มีอุบาย	พูดไม่เป็น	เห็นป่วยการ

ถึงเป็นครู	รู้วิชา	ปัญญามาก
ไม่รู้จัก	ใช้ปาก	ให้จัดจ้าน
เหมือนเต่าฟัง	นั่งชื่อ	ฮือรำคาญ
วิชาชาญ	มากเปล่า	ไม่เข้าที่

(วิวาท์พระสมุทร)

๕. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในการพูดสื่อสาร

รายละเอียดกล่าวโดยสังเขปได้ดังนี้

๕.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างเสียงและภาษา

ลักษณะ สตะเวทิน (๒๕๓๖ : ๒๗) กล่าวว่า เสียง (Voice) และภาษา (Language) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแบบเนื่องกัน เมื่อผู้พูดใช้ภาษาในการพูด นั่นก็หมายความว่า ผู้พูดได้เปล่งเสียงของตนออกมาพร้อมกับการใช้ถ้อยคำต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ปัจจัยทั้งสองประการนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

๕.๒ ลักษณะของเสียงพูดที่ดี

ในการพูดสื่อสาร เสียงพูดที่ดีควรมีลักษณะดังนี้ (วิรัช ลภีรัตนกุล ๒๕๔๓ : ๑๔๘-๑๔๙)

๑) ต้องเป็นเสียงที่มีชีวิตชีวา แจ่มใส ไม่อู้อี้พึมพำคล้ายคนง่วงนอนหรือเพ็ง ตื่นนอน หรือพูดแบบไม่เต็มใจจะพูด

๒) ต้องมีความพอเหมาะ กล่าวคือ มีระดับความเร็วพอเหมาะสม ไม่พูดเร็วจนเสียงรัว ฟังไม่รู้เรื่อง หรือพูดช้าจนเป็นที่น่าอึดอัดและรำคาญแก่ผู้ฟัง และมีความชัดเจนในการออกเสียงแต่ละคำ

๓) ต้องไม่ดังหรือแผ่วจนเกินไป คือ ไม่แผ่วเบาเกินไปจนคล้ายพูดกระซิบในลำคอ ทำให้ผู้ฟังได้ยินไม่ชัดเจน หรือดังมากเกินไปจนคล้ายตะโกนหรือตะเบ็ง

๔) ต้องมีการเน้นในที่ที่ควรเน้น ใช้เสียงสูงต่ำตามความเหมาะสม

๕) ต้องพูดอย่างชัดถ้อยชัดคำ ทั้งคำพูด และสำเนียงพูด เมื่อพูดภาษาไทย ไม่เอาสำเนียงหรือการออกเสียงของภาษาต่างประเทศมาใช้

๖) ต้องมีลักษณะเชื่อมั่นในตนเอง พูดเป็นไปอย่างราบรื่น เป็นธรรมชาติ พูดด้วยอารมณ์ที่มั่นคง ไม่วิตกกังวล หวาดกลัว หรือฉุนเฉียวง่าย เพราะจะทำให้เสียงเกิดความแปรปรวน เช่น เสียงสั่นหรือเสียงขาดหายเป็นช่วง ๆ

๗) ต้องมีลักษณะคล้ายการสนทนา กล่าวคือ น้ำเสียงมีความจริงใจ อบอวน และเป็นกันเอง คล้ายการสนทนาที่เป็นไปอย่างอบอุ่นฉันทมิตรไมตรี

อุทิศ นาคสวัสดิ์ (๒๕๑๕ : ๑๐๕) กล่าวว่า น้ำเสียงเป็นส่วนสำคัญที่จะถ่ายทอดอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิดของผู้พูดไปยังผู้ฟัง น้ำเสียงที่กังวานเป็นธรรมชาติ เมื่อประกอบเข้ากับการพูดที่เป็นจังหวะจะโคน รู้จักเน้นหนักเบาสูงต่ำและหยุดในที่อันควรแล้ว ย่อมเป็นประจุมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ที่จะสะกดผู้ฟังให้อยู่กับที่ ตั้งแต่ต้นจนจบการพูดทีเดียว

๕.๓ ถ้อยคำภาษาที่ใช้ในการพูดสื่อสาร

จิตรจำนงค์ สุภาพ (๒๕๓๓ : ๒๑-๑๔๕) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องถ้อยคำภาษา ที่ใช้ในการพูด สรุปได้ดังนี้

๕.๓.๑ ความหมายและหน้าที่ของถ้อยคำ มีดังนี้

การแสดงความหมาย ก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจ

การแสดงหน้าที่ ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ หรือเพื่อให้เหมาะกับผู้ฟัง

ถ้อยคำทำหน้าที่อย่างน้อย ๗ ประการ คือ ๑.) สื่อความเข้าใจ ๒.) รับส่งอารมณ์ ๓.) เป็นมาตรการวัดเหตุผลในการพูด ๔.) ใช้เก็บหรือบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ๕.) ใช้เชื่อมหรือประสานความคิดให้มีระบบระเบียบ ๖.) ประหยัดพลังงานแทนการสื่อด้วยวิธีอื่นอันยุ่งยาก ๗.) ใช้สร้างความเข้าใจอันละเอียดอ่อนและลึกซึ้งดีกว่าวิธีอื่น

๕.๓.๒ วิธีใช้คำให้เหมาะสมกับหน้าที่โดยแท้จริง ควรปฏิบัติดังนี้

๑) ใคร่ครวญก่อนใช้ (นิจ สัมม กรณัง เสยโย) หมายถึง ใคร่ครวญว่า ถ้อยคำนั้นก่อปรด้วยเมตตา มีประโยชน์ อ่อนหวาน สามีคคิ

๒) ระวังความหมายที่ไม่พึงปรารถนา เราปรารถนาใช้ความหมายไหน พยายามเน้นให้ตรงความหมายนั้น อย่าผลอไผลปล่อยให้ความหมายอื่นที่ไม่พึงปรารถนาแอบแฝงมาด้วยในถ้อยคำนั้น โดยไม่ตั้งใจหรือเจตนา

๓) เมื่อรู้ตัวว่ามีการผิดพลาดบกพร่องเกิดขึ้น ควรรีบกล่าวคำขอโทษ หรือขอดอนคำพูดที่ผิด หรือบกพร่องนั้นเสียโดยเร็ว

๕.๓.๓ ระดับของคำ แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑) ระดับธรรมดา (Basic Level) ถ้อยคำระดับธรรมดาเป็นระดับที่สามัญชนหรือบุคคลทั่วไปใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน ถ้อยคำระดับนี้เรียกว่า “ระดับอารมณ์” เพราะผู้ใช้ถ้อยคำส่วนใหญ่เป็นบุคคลประเภทปุถุชน ซึ่งยังหนาด้วยกิเลส ถ้อยคำจึงเน้นไปที่อารมณ์หรือความรู้สึกมากกว่าเน้นสาระ หรือความสมเหตุสมผล ถ้อยคำระดับนี้ส่วนใหญ่มุ่งแสวงหาประโยชน์เข้าตน หรือพรรคพวก หรือฝ่ายตน การคำนึงถึงเหตุผลหรือความถูกต้องแทบไม่มี

๒) ระดับสูง (Advanced Level) เป็นระดับที่นิยมใช้กันในหมู่ปัญญาชน แต่ยังไม่ถึงระดับกัลยาณชน เป็นถ้อยคำประเภทแสดงเหตุผล แสดงหลักการอธิบายวิชาการ ปัญหากฎหมาย ถ้อยคำทางราชการ ถ้อยคำในการประชุมหรืออภิปรายต่าง ๆ แม้คุณค่าของถ้อยคำอยู่ในเกณฑ์เป็นที่ยอมรับ หรือนำเชื่อถือ แต่ยังไม่ถึงขั้นศรัทธา เพราะยังเจืออารมณ์หรือความอยากโดยอ้อมอยู่ด้วย

๓) ระดับสูงสุด (Ideal Level) ถ้อยคำภาษาระดับนี้ไม่ว่าจะพิจารณาโดยอรรถหรือโดยพยัญชนะ ถูกสร้างขึ้นมาสื่อหรือแสดงสัจธรรมเป็นสำคัญ ไม่มีผลหรือไม่นิยมมาใช้ในความหมายอื่นดังกล่าวข้างต้น แม้โดยพยัญชนะก็บอกลักษณะเป็นสัจจะยิ่ง โดยอรรถด้วยแล้ว จะกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในความหมายเดียว จะเข้าใจเป็นอย่างอื่นไม่ได้ หรือได้ยาก ท่านกำหนดเรื่องคำเหล่านี้ว่า ภาษาธรรม ส่วนที่ใช้กันในระดับอื่นท่านเรียกว่าภาษาคน ผู้ใช้ถ้อยคำระดับนี้จะต้องเข้าใจความหมายอย่างลึกซึ้งในทางธรรมหรือสัจธรรม

๕.๓.๔ องค์แห่งวาทะ (Concept of Speech) ตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงองค์ประกอบของวาทะไว้ ๓ ประการ คือ

๑) เจตนา (Aim of Speech) วาทะของปุถุชนมักประกอบด้วยเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างใน ๔ อย่าง คือ (๑) มีความโลภเป็นเจตนา (๒) มีความโกรธเป็นเจตนา (๓) มีความหลงเป็นเจตนา (๔) มีความเมตตาเป็นเจตนา ๓ อย่างแรก เป็นเจตนาไม่ดี เจตนาสุดท้ายเป็นเจตนาที่ดีเป็นกุศล เป็นมงคล ผู้พูดที่ดีพึงกล่าวแต่วาทะที่มีเมตตาเป็นเจตนาเท่านั้น

๒) ชนิดหรือลักษณะของวาทะ (Characteristics of Speech) วาทะของทุกคนทุกครั้งที่กล่าวจะมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง คือ (๑) จริงหรือเท็จ (๒) สุภาพหรือหยาบคาย (๓) ประโยชน์หรือเพื่อเจ้อ วาทะที่ประกอบด้วยจริง สุภาพ

ประโยชน์ เป็นกัลยาณวาตะ คือ การพูดที่ดี วาตะที่ประกอบด้วยเท็จ หยาบ เพื่อเจ้อ ไม่เป็นกัลยาณวาตะ

๓) กาลเทศะ (Occasion of Speech) วาตะอันควรบูชา ต้องเหมาะสมกับกาลเทศะด้วย แม้จะพูดด้วยเจตนาดี สุภาพ ไพเราะ อ่อนหวานไม่หยาบ ไม่เพื่อเจ้อ รวมทั้งการพูดก็เป็นความจริงก็ตาม แต่ถ้ายังไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ ก็ยังไม่อยู่ในฐานะที่สมควรพูด ต้องรอเมื่อเหมาะสมก่อน

ในบรรดาองค์ประกอบ ๓ ประการ เจตนาเป็นองค์ประกอบหรือองค์ธรรมที่สำคัญที่สุด วาตะที่เริ่มจากเจตนาดี องค์ประกอบอื่นจะมีโอกาสผิดพลาด หรือบกพร่อง หรือผิดพลาดบ้าง ก็ยังพออนุโลมได้ว่า เป็นเรื่องธรรมดาของการสื่อสารด้วยวาจา ผลเสียยังไม่ถึงขั้นรุนแรงอย่างใดนัก

๕.๑.๕ ลักษณะการพูดที่ดี กัลยาณวาตะ (Eloquent Speech) ซึ่งกำหนดขึ้นมาจากแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา มีกล่าวในพระไตรปิฎกและตำราการสอนพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสอนโดยตรงเกี่ยวกับวาจาหรือวาตะ ที่กล่าวถึงกันมาก มี ๓ ลักษณะ

๑) ปิยวาจา (ในสังคหวัตถุธรรม)

ปิยวาจา (Pleasant Speech) แปลว่า วาจาอันเป็นที่รัก มีลักษณะดังนี้ คือ ไพเราะอ่อนหวาน สุภาพ นุ่มนวล น่าฟังหรือชวนฟัง อ่อนโยน น่ารัก อันเป็นที่รัก อันเป็นที่น่านิยมชมชอบ อันทำให้คนรัก อันคู่คิมและซาบซึ่งใจ อันเป็นน้ำคำชวนคิม หวานหู ประเภทรู้จักเจรจารู้จักปราศรัย อันทำให้เกิดกำลังใจ อันทำให้จิตใจแจ่มใสเบิกบาน รวมทั้งความหมายในธรรมะทางพระพุทธศาสนาด้วย คือวาจาชักนำไปในทางที่ดี อันชักนำไปในทางกุศลหรือเร่ากุศล อันชักนำไปให้ออกห่างจากอกุศล หรืออัมมงคล อันเสริมสร้างสุขภาพจิต อันเป็นที่ตั้งแห่งสมาธิ อันทำให้เกิดสติ อันนำไปสู่ปัญญา

ลักษณะของปิยวาจาดังกล่าวข้างต้น หากผู้กล่าวกล่าวด้วยเจตนาดีเป็นกุศล เป็นมมงคล เป็นความเมตตา ก็เป็นกัลยาณวาจา ถ้าตั้งอยู่บนเจตนาอกุศล หรือตรงกันข้ามกับที่กล่าวข้างต้น แม้จะมีความไพเราะ อ่อนหวาน หวานหู ฯลฯ ก็ไม่จัดเป็นกัลยาณวาจา เป็นได้แค่เพียงการกล่าวตามขนบธรรมเนียม ตามประเพณีสังคมตามมารยาทสังคม หรือเพื่อหวังประโยชน์เฉพาะตนหรือพรรคพวกของตน ลักษณะเช่นนี้ พระอริยบุคคลยังไม่สรรเสริญ

๒) สัมมาวาจา (ในอริยมรรค)

สัมมาวาจา (Right Speech) แปลว่า วาจาชอบ เป็นวาจาของพระอริยบุคคล สัมมาวาจามี ๒ ระดับ คือ

๒.๑) สัมมาวาจากระดับเบื้องต้น (Basic Right Speech Level) ลักษณะสัมมาวาจากระดับเบื้องต้น คือ การงด หรือวิริติ หมายถึง งดถ้อยคำประเภททุจริต หรือมิถวาจา ถ้อยคำทุจริตมี ๔ ประเภท คือ

(๑) คำเท็จหรือมุสาวาท (False Speech)

การกล่าวเท็จหรือมุสาวาทแสดงได้ ๒ ทาง คือ

๑. ทางวาจา ได้แก่ การกล่าวออกจากปากโดยตรง ๒. ทางกาย ได้แก่ การแสดงออกทางกายให้ผู้อื่นเข้าใจผิด การกล่าวเท็จหรือมุสาวาทไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง หรือทั้ง ๒ ทางดังกล่าว หมายถึง ผู้กล่าวมีเจตนาจะให้คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ทั้ง ๆ ที่รู้ ส่วนการกล่าวโดยไม่รู้ความจริง กล่าวด้วยความเข้าใจผิดหรือเห็นผิด ยังไม่ถึงขั้นเป็นเท็จหรือเป็นมุสา แต่เป็น **อนุโลมมุสา** ยังไม่ถึงกับการขาดจากศีลข้อนี้ แต่ก็ยังมีโทษในชั้นเบาบางหรือเล็กน้อย

องค์ของคำเท็จหรือมุสาวาท (Factors of Speech) มี ๔ คือ ๑. เรื่องไม่จริง (อัตรังวัตถุ) ๒. จิตคิดจะพูดให้ผิด (วิสัง วาทนจิตตัง) ๓. พยายามพูดออกไปหรือแสดงออกไป (ตัชไซ วายาโม) ๔. คนอื่นเข้าใจเนื้อความนั้น (ปรัสสต ทักถ วิชานนัง)

ข้อยกเว้น มีการพูดหรือการแสดงประเภทหนึ่ง ท่านเรียกว่า **ยถาสัญญา** หมายถึง แม้ที่พูดหรือแสดงออกไปนั้นไม่จริง แต่ก็มิได้พูดหรือแสดงออกไปเพื่อประสงค์ให้ผู้อื่นเชื่อ เช่น พูดหรือแสดงออกเกี่ยวกับอาหาร อาทิ การกล่าวอาหารตามขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น การเล่านิทานนิทาน หรือการแสดงนาฏศิลป์ ลีลาละคร ก็ไม่ถือว่าเป็นเท็จหรือมุสา การสำคัญผิด คือ พูดไปตามความเข้าใจของตน โดยคิดว่าถูกต้องแล้ว เช่น การจำวัน เดือน ปี ชื่อ ตัวเลข แม้จะไม่ถูก ก็ไม่เป็นเท็จ การพูดพลั้ง กล่าวถ้อยคำพลาดหรือพลั้งไปโดยไม่ได้ตั้งใจ ก็ไม่เป็นเท็จ

ประเภทของคำเท็จหรือมุสาวาท (Types of False Speech) คำเท็จหรือมุสาวาทมี ๗ ประเภท ได้แก่ ๑. **ปด** (Tell A Lie) คือ กล่าวเท็จออกมาตรง ๆ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าไม่เป็นความจริง เช่น เห็นก็ว่าไม่เห็น ๒. **ทนสาบาน** (Like to

Swear) หมายถึง ทนต่อคำสาบานของตน ทนต่อคำสาปแช่งของตนที่ตนกล่าวอ้างออกมา เพื่อให้ผู้อื่นหลงเชื่อตามความต้องการของตน หรือกล่าวสาปแช่งผู้อื่นให้เป็นไปต่าง ๆ นานา หรือทนต่อคำสาบาน หรือคำสาปแช่งของผู้อื่น เช่น สมมติว่าได้มีการกระทำผิดเกิดขึ้น แต่ยังหาตัวผู้กระทำผิดไม่ได้ จึงมีการประชุมสอบถามว่า ใครทำผิดให้สารภาพออกมา ถ้าไม่สารภาพก็ขอให้เป็นไปต่าง ๆ นานา คนที่ทำผิดแต่ไม่ยอมรับผิด กลับแสดงอาการเหมือนคนอื่นทั้งหลาย เรียกว่าทนสาบาน ๓. **ทำเล่ห์กระเท่ห์** (Not care to Pretend) การทำเล่ห์ด้วยการพูด เช่น พูดอวดอ้างเกินความจริง (ซึ่งคนรู้ดี) ๔. **มายา** (Tend to Trick) หมายถึงการใช้เล่ห์เหลี่ยม การใช้เล่ห์กล ไขกลโกง เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจผิดไปจากความจริง เช่น เจ็บเล็กเจ็บน้อยก็ทำเป็นเจ็บมาก ๕. **ทำเลศ** (Misleading) หมายถึง เจตนาจะทำสิ่งที่เป็นเท็จให้เป็นจริง หรือสิ่งที่เป็นจริงให้เป็นเท็จ แต่ไม่กล่าวออกมาตรง ๆ ทำเป็นแกล้งตีสำนวนให้ผู้อื่นเข้าใจเอง ๖. **เสริมความ** (Exaggeration) ได้แก่ การพูดหรือการแสดงอาการให้มากเกินความจริง เช่น เรื่องจริงมีเพียงเล็กน้อย แต่พูดเสียเป็นเรื่องใหญ่โต เข้าทำนองคำพังเพยที่ว่าปลาตกน้ำตัวโต ๗. **อำความ** (Concealment) อำความมีลักษณะตรงกันข้ามกับเสริมความ คือ ทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก หรืออำพรางความบกพร่องหรือความผิด เป็นต้น

โทษของมุสาวาทหรือคำเท็จ (Disadvantages of False Speech) ๑. **ทำลายตัวเอง** (Destroy One self) คือ ทำลายความไว้วางใจจากผู้อื่น เป็นเหตุให้เสียหาย เช่น เสียเงิน เสียงาน เสียยศ เสียชีวิต เป็นเหตุให้มีความผิด ทำให้คุณภาพจิตของตนตกต่ำเสื่อมหรือหมดประสิทธิภาพ ๒. **ทำลายผู้อื่น** (Destroy Other) เช่น กล่าวโทษให้ร้ายผู้อื่นทั้ง ๆ ที่เขาไม่ผิด ทำให้เขาเดือดร้อน กล่าวเท็จทำให้ผู้อื่นเสื่อมเสียหรือเสียหาย ๓. **ทำลายสังคมและประเทศชาติ** (Destroy Society and Nation) การกล่าวเท็จเพื่อผลประโยชน์ของตนหรือพรรคพวกของตน เป็นการทำลายผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือของประเทศชาติ ๔. **โทษอื่น ๆ** (Others) เช่น สามิภรรยากล่าวเท็จต่อกัน อาจเป็นเหตุให้เกิดหย่าร้าง ครอบครัวเป็นทุกข์ มิตรสหายกล่าวเท็จต่อกันอาจก่อการวิวาท ประหัตประหารกัน คนกล่าวเท็จจะเป็นคนขี้ระแวง หวั่นไหวง่าย เสื่อมบุคลิกภาพ เป็นคนขลาดไม่กล้าเผชิญความจริงขาดความเชื่อถือตนเอง นาน ๆ ไปความจำจะเสื่อมเมื่อถึงคราวตาย จะขาดสติไปสู่อบายภูมิ

ความหนักเบาของโทษมุสาวาท (Punishment Level) โทษของการกล่าวเท็จหรือมุสาวาทจะหนักหรือเบา แล้วแต่ปัจจัยดังต่อไปนี้ ๑. **เกี่ยว**

กับการหักล้าง (About Defensive Level) คำเท็จที่หักล้างยากมีโทษมาก คำเท็จที่หักล้างง่ายมีโทษน้อย ๒. **เกี่ยวกับการทำลายประโยชน์** (About Destructive Level) คำเท็จที่ทำลายประโยชน์ผู้อื่นมากมีโทษมาก คำเท็จที่ทำลายประโยชน์ผู้อื่นน้อยมีโทษน้อย ๓. **กล่าวกับผู้มีความมากหรือมีคุณน้อย** (About Virtuous Level) กล่าวกับผู้มีความ (ธรรม) มากมีโทษมาก กล่าวกับผู้มีความ (ธรรม) น้อย มีโทษน้อย ๔. **กล่าวจริงหรือกล่าวเล่น** (About Intentional Level) กล่าวเท็จด้วยความตั้งใจจริงมีโทษมาก กล่าวเท็จด้วยความสนุกสนาน หรือเล่น ๆ มีโทษน้อย

(๒) คำส่อเสียดหรือปิสฺฐมวาจา (Slandering Speech)

หมายถึง การนำความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น หรือนำความข้างโน้นมาบอกข้างนี้ ขย่งข้างใดข้างหนึ่งให้โกรธอีกข้างหนึ่ง ขย่งให้ทั้งสองข้างโกรธเข้าใจผิดต่อกัน กล่าวถึงความไม่ดีของผู้อื่น เพื่อให้เห็นความดีของตน รักตน ในกรณีนำความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น ถ้าไม่มุ่งร้ายให้เขาแตกร้างกัน ไม่ได้มุ่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมารักตน เป็นการบอกเล่าด้วยเจตนาดี หรือด้วยความหวังดี หรือบอกเพื่อให้เกิดความรู้ ไม่จัดเป็นคำส่อเสียด

องค์ของคำส่อเสียด (Factors of Slandering Speech)

ประกอบด้วยองค์ ๔ ได้แก่ ๑. มีคน (อื่น) ที่ฟังทำให้แตกกันได้ ๒. มีเจตนาที่จะทำให้เขาแตกกัน ๓. มีความหมายอันสืบเนื่องมาจากเจตนา นั้น ๔. ผู้อื่นรู้ความนั้น

โทษของคำส่อเสียด (Disadvantages of Slandering

Speech) มีอย่างน้อย ๔ ประการคือ ๑. ไม่เป็นที่รักของใครโดยแท้จริง ๒. เป็นที่ระแวงของผู้อื่น ๓. เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น ๔. เป็นความชั่วที่แก้ไขได้ยากกว่าความชั่วอื่น กล่าวกับผู้มีความ (ธรรม) มากมีโทษมาก กับผู้ที่มีความ (ธรรม) น้อยมีโทษน้อย กล่าวจนเขาแตกร้างกันมีโทษมาก ถ้ายังไม่แตกร้างกันมีโทษน้อย ในทางธรรมจัดเป็นอกุศลธรรมทางวาจา มีผลถึงตกอบายได้ทั้งนั้น

(๓) คำหยาบ หรือพรุสฺวาจา (Harsh Speech) หมายถึง

วาจาหยาบ เป็นอาวุธคอยตีแทงคนอื่น เป็นอันตรายต่อผู้อื่น ท่านเรียกว่าอาวุธปาก มี ๖ ประเภท คือ ๑. คำ ๒. ประชด ๓. แดกดัน ๔. กระทบ ๕. สบถ ๖. คำแสดงใจอื่น ๆ

องค์ของคำหยาบ (Factors of Harsh Speech)

ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ๑. คนอื่น หรือคนที่คำหยาบกล่าวถึง ๒. กล่าวออกมาจากจิตที่มีความโกรธ ๓. กล่าววาจาหยาบออกไป

โทษของคำหยาบ (Disadvantages of Harsh Speech) มี ๒ ทาง คือ ๑. โทษทางธรรม (Dharma Aspect) กล่าวกับผู้มีความ (ธรรม) มากมีโทษมาก กล่าวกับผู้มีความ (ธรรม) น้อยมีโทษน้อย กล่าวคำหยาบครอบงำมีโทษมาก กล่าวไม่ครอบงำ มีโทษน้อย โทษทางโลกเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เบียดเบียนกัน ประทุษร้าย ประหัตประหารกัน ทำลายบุคลิกภาพตน

(๔) คำเพื่อเจ้อหรือสัมผัปปลาปะ (Vain Words) หมายถึง คำเพื่อเจ้อ คำเหลวไหล คำไม่มีประโยชน์ คำไม่มีเหตุผล คำไร้สาระ คำไม่ถูกกาลถูกเวลา คำเล่น ๆ หรือสรวลเสเฮฮา

องค์ของคำเพื่อเจ้อ (Factor of Vain Words) ประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ๑. เจตนา กล่าวเรื่องที่หาประโยชน์มิได้ ๒. กล่าวเรื่องนั้นออกมา

โทษของคำเพื่อเจ้อ (Disadvantages about Vain Words) โทษทางธรรม (Dharma Aspect) ผู้กล่าวมีการ อบรมมาน้อย มีโทษน้อย ผู้กล่าวมีการอบรมมาก (มีอเสวนะมาก) กล่าวมีโทษมาก ผู้อื่นถือเอาความมีโทษมาก ผู้อื่นไม่ถือเอาความมีโทษน้อย ตกอบาย ๒. โทษทางโลก (Worldly Aspect) เป็นที่น่าเบื่อหน่ายรำคาญของผู้อื่น เป็นที่ดูหมิ่นของผู้อื่น เป็นคำไม่มีค่า จึงทำให้ผู้กล่าวเป็นคนไม่มีค่าไปด้วย

๒.๒) สัมมาวาจา ระดับสูง (Advanced Right Speech Level) หมายถึง วาจาที่พึงประพฤติปฏิบัติ อันได้แก่

(๑) วาจาจริง (The Word of Truthfulness) หมายถึง วาจาที่เป็นสังจะ คือ มีความจริง แน่นอนไม่กลับเป็นอย่างอื่น มีความตรง เทียงตรง ไม่คดโกง ซื่อตรง มีความแท้ ไม่กลับกลาย ไม่ปลอม

หลักของการพูดจริง (The Principle of Speaking Truth) ๑. เจตนาที่จะพูดไม่ให้คลาดเคลื่อนไปจากความจริง (ที่ตนเข้าใจ) ๒. พูดถูกกาล ถูกสถานที่ และ ถูกบุคคล ๓. พูดเฉพาะที่เป็นประโยชน์ ๔. พูดจริงเกี่ยวกับความบกพร่องของตน ดีกว่าพูดจริงที่เป็นการยกย่องตน การพูดเกี่ยวกับความบกพร่องของตน ท่านเรียกว่า ปลงอาบัติ การพูดเกี่ยวกับอวดความดีของตน ท่านว่าเป็นอาบัติปาจิตตีย์ และการอวดความดี ถ้าไม่มีอยู่จริงเป็นอาบัติหนักขั้นปราชิก

(๒) วาจาประสานสามัคคี (Good - Intentional Speech) ได้แก่ วาจาของสัตว์บุรุษ

บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ฟังทราบว่าเป็นสัตบุรุษ คือ แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของผู้อื่น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถาม เข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อมห่วงเหนียว กล่าวความเสียหายของผู้อื่นโดยย่อ ไม่เต็มที อีกประการหนึ่ง แม้ไม่ถูกถามก็เปิดเผยความดีของผู้อื่น จะกล่าวอะไรถึงเมื่อถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรง ไม่อ้อมค้อม ไม่ห่วงเหนียว กล่าวความดีผู้อื่นเต็มที่ อย่าง กว้างขวาง อีกประการหนึ่ง แม้ไม่ถูกถามก็เปิดเผยความเสียหายของตน จะกล่าวอะไรถึงเมื่อถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรง ไม่อ้อมค้อม ไม่ห่วงเหนียว กล่าวความเสียหายของตนอย่างเต็มที่ กว้างขวาง อีกประการหนึ่ง แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของตน จะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อม ห่วงเหนียวแล้ว กล่าวความดีของตนโดยย่อ ไม่เต็มที่

(๓) วาจาอ่อนหวาน (Soft and Sweet Word) หมายถึง วาจาไพเราะ นุ่มนวล ฟังแล้วมีแต่ความสดชื่นรื่นรมย์ เพลิดเพลินไม่กระด้าง ไม่ระคายหู เป็นที่สบอารมณ์ ผู้ฟัง

วาจาอ่อนหวานเป็นวาจาที่ทำให้กำลังใจมากกว่าทำให้เสียกำลังใจ ชมเชยยกย่องมากกว่าติเตียน เป็นวาจาของผู้ดี ผู้มีการศึกษาอบรมมาดี เป็นวาจาของผู้มีคุณธรรม หรือมีจิตใจสูง ชวนให้เกิดความน่านับถือ น่าเคารพ น่าเกรงใจของคนทั่วไป ออกมาจากใจจริง

(๔) วาจาที่มีประโยชน์ (Useful Word) หมายถึง วาจาที่มีประโยชน์ ต่อมวลมนุษยชาติ และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ประโยชน์ต่อส่วนรวม ประโยชน์ต่อการกล่าวธรรม สนทนาธรรม ประโยชน์ต่อการบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ต่อการละความชั่ว กระทำดี ทำให้จิตใจสูงขึ้น ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตชอบ ต่อการปฏิบัติชอบ และประโยชน์อันตั้งอยู่ในธรรมหรือตามหลักธรรม

(๓) วาจาสุภาษิต (Moral Speech) วาจาสุภาษิต หมายถึง คำพูดที่ผู้พูดพูดดีแล้ว มีลักษณะดังนี้ ๑. เนื้อของคำหรือวาจาดี ๒. สาระของวาจาดี ๓. คนกล่าวเป็นคนดี

เนื้อคำที่เป็นวาจาสุภาษิต (Proverb) มี ๓ อย่าง คือ ๑. เนื้อคำจริง ๒. เนื้อคำสุภาพ ๓. เนื้อคำมีประโยชน์ เนื้อคำจริงเพียงประการเดียว มีสภาพเป็นเพียงเนื้อคำที่ไม่ผิดศีลเท่านั้น อาจจะไม่เอาประโยชน์หรือเอาความสุภาพยังไม่ได้ จัดเป็นคำที่ดีใน

ระดับต่ำ มีคุณค่า ควรเชื่อ เนื้อคำจริงและสุภาพ เท่านั้นยังไม่พอ เพราะยังขาดประโยชน์ จัดเป็นคำที่ดีในระดับกลาง มีคุณค่า ควรเชื่อ ควรฟัง เนื้อคำจริง สุภาพ มีประโยชน์ จัดเป็นคำที่ดีในระดับสูง มีคุณค่า ควรเชื่อ ควรฟัง และควรบูชา เป็นอุดมวาจา อมตวาจา อริยวาจา

องค์ของวาจาสุภาษิต (Types of Moral Speech) ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ๑. วาจาไม่มีเมตตา ๒. วาจาจริง ๓. วาจาสุภาพ ๔. วาจามีประโยชน์ ๕. วาจาถูกกาละ

องค์ที่หนึ่ง วาจาไม่มีเมตตา ได้แก่ วาจาหรือการพูดด้วยเจตนา “เมตตา” ต่อผู้ฟัง คือ การพูดที่ต้องการให้ผู้ฟังได้ประโยชน์ ไม่ใช่การพูดให้ตนได้ประโยชน์

องค์ที่สอง วาจาจริง หมายถึง สัจวาจา คือ เรื่องนั้นเป็นความจริง และผู้พูดพูดด้วยความจริงใจ พูดตรงไปตามความจริง ไม่บิดเบือน ไม่ลับลับ ไม่ตลบแคลง ไม่เหลวไหล ไม่คลุมเครือ

องค์ที่สาม วาจาสุภาพ หมายถึง วาจาเกลี้ยกล่อมละมุนละไม คือ ไม่เป็นคำหยาบ คำด่า คำประชด คำแดกดัน คำสบถ หรือคำแสดงใจอื่น ๆ

องค์ที่สี่ วาจามีประโยชน์ หมายถึง วาจาที่กล่าวแล้วเกิดผลดีแก่ผู้กล่าว และเกิดผลดีแก่ผู้ฟัง

องค์ที่ห้า วาจาถูกกาลเทศะ หมายถึง เหมาะสมกับเวลาและสถานที่ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ไม่ฟังกล่าววาจาหลังหลัง ไม่ฟังกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า ฟังเป็นผู้ไม่คว่นพูด อย่ารีบคว่นพูด เมื่อรีบคว่นพูด กายก็ลำบาก จิตก็แวงว้าง เสี่ยงก็พรั่ คอก็เกรียว แม้คำพูดของผู้ที่รีบคว่นพูดก็ไม่สละสลวย

อานิสงส์ของการกล่าววาจาสุภาษิต (Advantages of Speaking Moral Speech) มีดังนี้คือ ๑. ได้ทางแห่งบุญ (ได้กุศลกรรมบถ) ๒. ได้มหากุศล (บังเกิดผลบุญอันยิ่งใหญ่ทั้งภพนี้และภพหน้า) ๓. เป็นเหตุให้เกิดลาภ ยศ มิตรสหายที่ดี ได้ในสิ่งอันพึงมีพึงได้ทั้งหลาย ๔. ทำให้ได้ลักษณะมหาบุรุษโดยง่าย ๕. ทำให้บุคคลยึดเหนี่ยวน้ำใจกันได้ (เพราะโดยปกติ ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้เกิดการเจ็บใจ เจ็บแค้น เจ็บแสบไปกว่าคำพูด การพูดแต่วาจาสุภาษิต จึงทำให้ยึดเหนี่ยวน้ำใจกันได้) ๖. ทำให้เกิดความสุขทั้งในระดับโลกีย์และระดับโลกุตระ ๗. ทำให้ได้สมบัติทั้ง ๓ คือ มนุษยสมบัติ ทิพยสมบัติ และนิพพานสมบัติ

บุคคลผู้เหมาะแก่การฟังวาจาสุภาษิต (Appropriate Person for Listening to Moral Speech) ได้แก่ ๑. เป็นคนไม่ชอบแข่งดี ๒. เป็นคนไม่ชอบโอ้อวดหรือ

อวดเก่ง ๓. เป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่ถือดี ๔. เป็นคนมีเหตุผล และรับฟังเหตุผล
 ๕. เป็นคนรู้ผิดรู้ถูก รู้อะไรควร อะไรไม่ควร ๖. เป็นคนมีจิตใจสะอาด แจ่มใสไม่ขุ่นมัว
 ๗. เป็นคนมีศรัทธาจิต ๘. เป็นคนมีจิตใจใฝ่พัฒนา ๙. เป็นคนไม่อาฆาตหรือผูกพยาบาทใคร
 ๑๐. เป็นคนเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

๕.๓.๖ อริยโวรหาร (Eight – Aryan Rhetorical)

อริยโวรหาร หมายถึง คำพูดหรือวาจาของพระอริยบุคคล หรือถ้อยคำ
 หรือวาจาอันประเสริฐ วาจาควรกล่าวคือ ๑. สิ่งที่ไม่ได้เห็นว่าไม่ได้เห็น ๒. สิ่งที่ไม่ได้ฟังว่า
 ไม่ได้ฟัง ๓. สิ่งที่ไม่รู้ว่าไม่ได้รู้ ๔. สิ่งที่ไม่ได้ทราบว่าได้ทราบ ๕. สิ่งที่ได้เห็นว่าได้เห็น
 ๖. สิ่งที่ได้ฟังว่าได้ฟัง ๗. สิ่งที่ได้รู้ว่าได้รู้ ๘. สิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ

วาจาไม่ควรกล่าว ๑. วาจาใดไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นประโยชน์ ไม่
 เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ ไม่ควรกล่าว ๒. วาจาใดไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นประโยชน์ แม้จะ
 เป็นที่รักของผู้ฟัง ก็ไม่ควรกล่าว ๓. วาจาใดจริง แต่ไม่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นที่รัก ให้รอดู
 จังหวะก่อนจึงค่อยกล่าว ๔. วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่ควรกล่าว ๕.
 วาจาใดจริง ไม่เป็นประโยชน์ แต่เป็นที่รัก ก็ไม่ควรกล่าว ๖. วาจาใดจริง เป็นประโยชน์
 เป็นที่รักจึงสมควรกล่าว

วาจาควรกล่าว ๑๐ อย่าง ๑. วาจาชักนำให้ปรารถนาน้อย หมายถึง
 ความโลภ หรือโลภะอันเป็นกิเลส ๒. วาจาชักนำให้สันโดษ (ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้) ๓.
 วาจาชักนำให้สังคายนสังคยา ๔. วาจาชักนำไม่ระคนด้วยหมู่คฤคคฤ ๕. วาจาชักนำให้ปรารถน
 ความเพียร ๖. วาจาชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล ๗. วาจาชักนำให้ใจสงบ ๘. วาจาชักนำให้เกิดปัญญา
 ๙. วาจาชักนำให้ใจพ้นกิเลสและความทุกข์ ๑๐. วาจาชักนำให้เกิดความรู้ ความเห็นในภาวะที่
 หลุดพ้นจากกิเลส และความทุกข์

ทองขาว พ่วงรอดพันธ์ (๒๕๓๗ : ๓๖-๓๘) กล่าวถึง ประเภทของถ้อย
 คำพูดตามที่กล่าวในอรรถกถาอมงคตสูตร (มังคัลลตถปิณี) ว่ามี ๓ ประเภท คือ

๑) คุณภาณี คือ พวงวจีทุจริต ได้แก่ ๑. มุสาวาทิ พูดเท็จโกหก
 หลอกลวง ๒. ปิสุณาวาทิ พูดต่อเสียด ยุให้ร้าย ดำให้ร้าย ๓. ผรุสวาที พูดคำหยาบ ๔.
 สัมผัสปลาทปี พูดเพื่อเจ้า ไร่สาระ

๒) นุปผาณิ คือ คำพูดที่เป็นจริง เป็นประโยชน์ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มีเหตุผลตามความเป็นจริง ไพเราะดูดีมีใจ

๓) มรุธาณิ คือ คำพูดที่ชวนให้น่ารัก ถูกธรรม ถูกกาลเทศะ ประกอบด้วยประโยชน์ พุดจากน้ำใสใจจริง ไม่เสแสร้ง สามารถบำรุงกำลังใจผู้ฟังให้เข้มแข็ง เบิกบาน

ส่วนวิจิตร อวาระกุล (๒๕๓๔ : ๑๒-๑๓) อธิบายว่า ถ้อยคำที่ใช้พูดมีอยู่ ๓
ขั้น คือ

๑) ถ้อยคำที่เป็นจริง

๒) ถ้อยคำที่มีประโยชน์ คือ นอกจากพูดจริงแล้ว ควรมีประโยชน์แก่ผู้ฟังด้วย

๓) ถ้อยคำที่เป็นที่พอใจแก่ผู้ฟัง

๕.๔ หลักการใช้ถ้อยคำในการพูด

การใช้ถ้อยคำในการพูดมีหลักดังนี้ (วิรัช ลภีรัตน์กุล ๒๕๔๓ : ๑๓๓ - ๑๓๘)

๑) ใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องตรงความหมาย (accuracy of meaning)

๒) ใช้ถ้อยคำที่ง่ายแก่การเข้าใจ (Simplicity)

๓) ใช้ถ้อยคำให้เหมาะสม (appropriateness) คือ เหมาะสมกับเรื่องที่พูด (appropriate to the subject) และระดับการสื่อสาร สถานการณ์ (situation) กาลเทศะ

วินิจ วรรณถนอม (๒๕๒๒ : ๒๖-๔๒) กล่าวถึง หลักการใช้ภาษาพูดที่ดี
ไว้ดังนี้

๑) ใช้ภาษาพูดโดยยึดหลักภาษาเป็นเกณฑ์ คือ (๑) ใช้คำได้ถูกต้องตามหน้าที่
ใช้คำลักษณะนาม คำบุพบทได้ถูกต้อง วางคำขยายถูกที่ (๒) ใช้คำพูดให้ตรงความหมาย ทั้ง
ความหมายโดยตรงและโดยนัย (๓) พุดเรียงคำให้ชัดเจนไม่คลุมเครือ ไม่สองแง่สองมุม ไม่
ฟุ่มเฟือย ไม่ตัดคำจนเข้าใจยาก ไม่ใช้ศัพท์เทคนิคหรือศัพท์วิชาการโดยไม่จำเป็น

๒) ใช้ภาษาพูดให้เหมาะสมแก่ผู้ฟัง กาละ และเทศะ

๓) ใช้ภาษาพูดที่เป็นสำนวนไทย ไม่ใช้สำนวนต่างประเทศ

๔) ใช้ภาษาพูดที่แสดงให้เห็นกิจกรรมายาทของวัฒนธรรมไทย ได้แก่ (๑) การ
กล่าวถึงคำปฏิสันถาร เพื่อแสดงความเคารพ ให้เกียรติ หรือแสดงความคุ้นเคยต่อผู้ฟัง (๒)
การใช้ภาษาพูดที่สุภาพ ไม่คุยโวโอหัง หรืออวดความเก่งกล้าสามารถของตน (๓) ไม่พูดคำ
สบถสาบาน (๔) ไม่พูดคำหยาบ คำสแลง (๕) ใช้คำพูดลงท้ายประโยคด้วยหางเสียงที่นุ่มนวล

ไพเราะ (๖) พุดถูกต้อง ชัดเจน ไม่คัจฉริต (๗) เมื่อพุดจบเรื่อง ควรกล่าวคำลงท้ายและแสดงการอำลาให้เหมาะสม

๕) ไม่ใช่ภาษาพุดที่แสดงให้เห็นอคติของผู้พุด ควรใช้ภาษาที่มีเหตุผล

๖) ใช้ภาษาที่ก่อให้เกิดภาพพจน์ มีความเหมาะสมกับเรื่อง

๗) ใช้ภาษาพุดที่กินความลึกซึ้ง ได้แก่ การใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร คำพังเพย และสุภาษิต

๘) ใช้ภาษาพุดที่เป็นคำซ้ำในกรณีที่ต้องการย้ำ

๕.๕ ข้อเสนอแนะในการใช้ถ้อยคำในการประชุม

วิจิตร อวาทกุล (๒๕๓๔ : ๑๐๕-๑๐๖) ได้แนะนำศิลปะการใช้ถ้อยคำในการประชุม ไว้ดังนี้

๑) อย่าพุดหรือถามไปในทำนองหาเรื่องชวนทะเลาะ ต่อเถียง หรือดูถูกภูมิปัญญาของผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งที่ตั้งใจ และไม่ได้ตั้งใจ

๒) ตั้งคำถามให้เป็นเรื่องเดียว (Single idea) อย่าถามหลาย ๆ เรื่องรวมกัน ทำให้เข้าใจยาก ตอบยาก หรือคำถามยาววอกวน ทำให้ผู้ฟังสับสน

๓) อย่าใช้คำพุดหรือคำถามที่แฝงด้วยอารมณ์ อันจะทำให้เกิดปฏิกิริยาเชิงโต้ตอบในทางปฏิบัติ

๔) ระวังระวังเรื่องคำถามที่อาจจะกระทบกระเทือนสมาชิก หรือผู้ที่ตอบ

๕) อย่าใช้คำพุด หรือคำถามที่ต้องใช้จินตนาการหรือต้องคิดมาก ๆ หรือใช้คำศัพท์ทางเทคนิค หรือภาษาต่างประเทศมากเกินไป และคำถามที่ยาวเกินไป

๖) อย่าพุด หรือใช้คำถามที่ทำให้ที่ประชุมรู้สึกวิตกกังวล หรืออึดอัด ไม่สบายใจ ถ้าเกิดขึ้นต้องรีบพุดแก้ให้หายไป

๗) ควรใช้คำถามที่ตรงไปตรงมา สั้นง่าย และชัดเจน

๘) ควรคำนึงถึงพื้นฐาน ระดับความรู้ ประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมประชุม เพื่อจะได้ใช้คำถามที่เหมาะสมแก่คนหลายลักษณะที่สามารถตอบปัญหาได้

๙) ควรถามผู้ที่พอจะตอบปัญหานั้นได้ก่อน เมื่อผู้อื่นได้ฟังจะเกิดแนวความคิดที่จะตอบได้ จึงให้แสดงความคิดเห็นต่อไป เมื่อสมาชิกคนใดให้ความร่วมมือในการตอบ ต้องให้เกียรติและขอบคุณเป็นการให้กำลังใจ

๑๐) ช่วยตอบหรืออธิบายปัญหาในกรณีที่สมาชิกพูดไม่เก่งหรืออธิบายติดขัดหรือคำถามคำตอบเลอะเลือน ช่วยปรับปรุงถ้อยคำและข้อเสนอแนะให้ดีขึ้น

๑๑) เมื่อสมาชิกตั้งคำถามหรือใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสม อย่ารีบโกรธ ควรสันนิษฐานว่าไม่ได้ตั้งใจ มีเจตนาบริสุทธิ์ไว้ก่อน ทำใจให้หนักแน่น อย่ามีอคติหรือตั้งข้อสังเกตไปในทางที่ไม่ดี จะทำให้ขาดความอดทน ทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดี

๕.๖ การใช้วงนภาษา

การใช้วงนภาษาในการพูด แบ่งได้ดังนี้

๕.๖.๑ การแต่งกาย

ผู้พูดต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย สะอาด คำนึงถึงวัย รูปร่าง โอกาส และฐานะ ไม่ควรแต่งให้เด่นฟูฟ่าเกินไป และไม่ควรแต่งกายสกปรก ผมแผ่รุงรัง เพราะเมื่อพูดอะไรไปผู้ฟังอาจไม่เชื่อและเห็นว่าไร้สาระ ส่วนการแต่งกายดีข้อมส่งเสริมบุคลิกให้เป็นที่น่าไว้วางใจและน่าเชื่อถือ (สมจิตร ชิวปรีชา ๒๕๒๔ : ๑๔)

๕.๖.๒ การเดิน

การเดินออกไปพูด ผู้พูดควรปฏิบัติดังนี้ (นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร ๒๕๔๑ : ๘๐) ๑) เดินให้เป็นธรรมชาติ ไม่ต้องระวังตัวจนเกินไป ๒) เดินด้วยฝีเท้าพอเหมาะ ไม่ก้าวช้าหรือเร็วจนเกินไป ๓) ทรงตัวให้คงอาว สง่างาม แกว่งแขนตามสบาย ๔) ขณะเดินศีรษะตั้งตรง และวางสีหน้าให้เป็นปกติ ๕) การเดินไปยังเวทีควรเดินเป็นเส้นตรง (ไม่ควรเดินอ้อมเวที) ๖) เมื่อพูดจบควรหยุดทิ้งจังหวะหนึ่งก่อนก้าวลงจากเวทีด้วยท่าทางที่ผ่อนคลาย แต่ทะมัดทะแมง และสง่าผ่าเผย

ข้อควรระวังเกี่ยวกับท่วงท่าการเดิน คือ ๑) ไม่ควรก้าวขึ้นสู่เวทีในลักษณะทอดน่อง เอื่อยเลื่อย วิ่งหรือกระโดดขึ้นเวที ๒) ไม่เดินหลังโกง หรือเดินชิดตัวจนเกินไป ๓) ไม่เดินในลักษณะจืด ๆ ซ้อง ๆ หรือดูกลั้กลน จนทำให้แลดูน่าเกลียด ๔) ถ้ามีอุปกรณ์ประกอบการพูด ผู้พูดจำเป็นต้องเดินบ้าง แต่อย่าเดินโดยไม่จำเป็น ๕) ไม่ควรใช้วิธีเดินแบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ หรือลับ ๆ ล่อ ๆ หรือค่อย ๆ ย่องขึ้นสู่เวทีหรือลงจากเวที

๕.๖.๓ การยืน

การยืนพูดที่เหมาะสมควรปฏิบัติดังนี้ (นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร ๒๕๔๑ : ๗๘) ๑) ให้วางตัวเป็นธรรมชาติ แต่ไม่ใช่ท่าตัวตามสบาย ต้องไม่เกร็งกล้ามเนื้อจน

เกิดอารมณ์เครียด หรือปล่อยตัวตามสบายเกินไป จนทำให้เห็นว่าการพูดนั้นไม่สำคัญ ๒) ยืนให้เท้าห่างกันพอสมควรและให้น้ำหนักตัวตกลงบนเท้าทั้งสองข้างเท่า ๆ กัน ไม่กอดน้ำหนักลงตรงเส้นเท้าหรือปลายเท้าจนเกิดการเขย่ง ๓) ยืนตัวตรง ศีรษะตั้งตรงได้ระดับ ไม่งुकหรือเซิดไหลไม่ตก ยก ห่อ หรือยกอยู่ตลอดเวลา

ข้อควรระวังในการยืน ๑) อย่ายืนในท่าที่ไม่เหมาะสม เช่น ยืนหลัง กระเป๋า ยืนถ่างขา ฯลฯ ๒) อย่ายืนในท่าที่แสดงตนเหนือผู้ฟัง เช่น ยืนเท้าสะเอว ๓) อย่ายืนท่าเลียนแบบนักร้อง นักแสดง หรือนางแบบ ๔) อย่ายืนในลักษณะ คนจื๋อ จึงหาหลักไม้ปักไว้

๕.๖.๔ การนั่ง

การนั่งพูด ควรนั่งให้ลำตัวตรง ไม่เอียงคางเกยโต๊ะ ไม่ไขว่ห้าง ควรให้อยู่ในอาการสมดุล แต่ไม่ใช่ นั่งตัวเกร็ง ก้มหน้า เพราะอาการเช่นนี้ไม่ใช่อาการของความเรียบร้อย แต่เป็นอาการของความหวาดกลัว ขาดความมั่นใจ การนั่งเรียบร้อย ควรนั่งในท่าที่สบาย วางเท้าทั้งสองข้างให้เรียบร้อย ไม่เหยียดขา หรือแยกขาทั้งสองข้างห่างกัน (สมจิตร จิวปรีชา ๒๕๒๔ : ๑๔)

๕.๖.๕ การแสดงออกทางสีหน้า

การแสดงออกทางสีหน้าเป็นการสื่อสารที่ไม่อาศัยถ้อยคำ แต่ก็สามารถสื่อความหมายให้ผู้ฟังเข้าใจได้ เป็นสิ่งช่วยส่งเสริมการสื่อสารด้วยคำพูดให้มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น เช่น ผู้พูดที่พูดด้วยสีหน้าเฉยเมย ปราศจากชีวิตวิญญาณ (deadpan facial expression) ผู้ฟังอาจจะไม่สนใจฟังเท่าที่ควร และอาจจะไม่เข้าใจในเรื่องที่พูด ตรงกันข้ามผู้พูดที่พูดด้วยสีหน้ามีชีวิตชีวายิ้มแย้มแจ่มใส ย่อมดึงดูดให้ผู้ฟังสนใจและตั้งใจฟัง (วิรัช ฤทธิรัตนกุล ๒๕๔๓ : ๑๒๕)

สวัสดิ์ บรรเทิงสุข (๒๕๓๐ : ๕๖) แนะนำในการแสดงออกทางสีหน้า ไว้ดังนี้

๑) การแสดงออกทางสีหน้าต้องเป็นธรรมชาติ สอดคล้องกับเนื้อหาสาระและอารมณ์ของผู้พูด

๒) การแสดงออกทางสีหน้าที่เหมาะสม จะช่วยคลี่คลายบรรยากาศ ในขณะที่พูดได้เป็นอย่างดี เช่น จากความตึงเครียดกลับเป็นความรื่นรมย์

๓) โดยทั่วไปใบหน้าที่แสดงความยินดี สุขุม ราบเรียบและจริงใจ เป็นใบหน้าที่ได้เปรียบและเหมาะสมกับการพูดแทบทุกโอกาส

จิตรจำนง สุภาพ (๒๕๒๘ : ๖๖-๖๗) กล่าวว่า สีหน้าปกติ คือ สีหน้าที่มีความเบิกบานแจ่มใส สีหน้าที่แสดงความเคร่งเครียด ดูแล้วไม่สบายตา การกล่าวถึงเรื่องที่เป็นการเป็นงาน สีหน้าควรมีลักษณะเรียบขรึม โดยให้ออกมาเองตามความรู้สึก ไม่ใช่การเสแสร้ง ต้องหลีกเลี่ยงการแสดงสีหน้าแบบ “คนหน้าตาย” เพราะขาดชีวิตชีวา ขาดความใกล้ชิดกับผู้ฟัง ไม่ควรแสดงสีหน้าเกินกว่าความคิดเห็นที่พูดออกไป ระวังลักษณะหลุกหลิกบนใบหน้า ไม่ก้มหน้าต่ำลงในขณะพูด ปล่อยหน้าให้เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ต้องสำรวมหรือระวังมากเกินไป

๕.๖.๖ การใช้สายตา

พิสมัย ถิณะแก้ว (๒๕๓๑ : ๑๗) แนะนำว่าขณะพูดควรฝึกการใช้สายตา ดังนี้

ใจ ให้เปิดตา

๑) เมื่อแสดงถึงความยินดี ความหวาดกลัว หรือความประหลาด

๒) เมื่อพูดถึงความเศร้าสร้อยสูญเสียให้ปิดตา

๓) เมื่อพูดถึงความเกลียดชัง หรือการใช้ความพินิจพิจารณาให้หรีตา

๔) เมื่อพูดถึงความอ่อนวอนหรือกล่าวถึงความพินาศ ให้เบิกตากว้าง แล้วช้อนตาขึ้นเบื้องบน

๕) เมื่อพูดถึงความสุภาพอ่อนโยนหรือวิงวอน ให้ลดสายตาลงต่ำ

๖) เมื่อพูดถึงความอิจฉาริษยาหรือเหยียดหยาม ให้ชำเลืองด้วย

หางตาและหลีวตา

๗) พูดถึงความอ่อนเพลี่ยให้ปิดตาอย่างช้า ๆ

สวัสดิ์ บรรเทิงสุข (๒๕๓๐ : ๔๗-๔๘) กล่าวถึงข้อที่ “ไม่ควรกระทำ” ในการใช้สายตาขณะพูด ไว้ดังนี้

๑) อย่าจ้องมองไปยังจุดใดจุดหนึ่งหรือผู้ฟังกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนานจนเกินไป

๒) อย่าจ้องมอง หรือใช้สายตาอย่างไร้จุดหมาย

๓) อย่ากวาดสายตาให้เป็นระบบจนผู้ฟังจับได้ เป็นต้นว่า จ้องมองมาทางซ้าย ย้ายไปทางขวา แล้วกลับมาหยุดอยู่ตรงกลาง ครั้นแล้วก็เริ่มต้นจากซ้ายไปขวา และกลับมาหยุดหนึ่งที่กลางห้องประชุมอีก การทำเช่นนี้เรียกว่า ใช้สายตาเป็นระบบจนผู้ฟังสังเกตเห็นได้

๔) จงละเว้นการใช้สายตาที่ไม่สุภาพ ล้อเลียน ถากถาง บังคับหรือเป็นศัตรูกับผู้ฟัง

๕) ไม่ควรเพ่งสายตาออกไปนอกห้อง หรือละสายตาไปเสียจากผู้ฟังนานจนทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจว่า ผู้พูดกำลังสนใจอยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างใหญ่หลวง การทำเช่นนี้จะทำให้ผู้ฟังพากันสนใจ และเพ่งไปยังจุดผู้พูดได้จ้องไป แทนที่จะสนใจสิ่งที่กำลังพูด

๖) ไม่ควรละทิ้งสายตาจากผู้ฟังกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนานจนเขาเกิดความรู้สึกว่าผู้พูดมิได้สนใจเขาเลย ผู้ฟังจะรู้สึกโดดเดี่ยว และถ้าหากผู้ฟังส่วนใหญ่เกิดความรู้สึกเช่นนี้ก็เหมือนกับผู้พูดพูดอยู่คนเดียวโดยไม่มีผู้ฟัง

๗) ไม่ควรตื่นเต้น และตกใจกับสายตาของผู้ฟังที่ประสานมา แต่จงประสานตอบด้วยความชื่นชมยินดี ด้วยความเป็นมิตร จริงใจ และเป็นสุข

๕.๖.๗ การให้มือ

การใช้มือประกอบการพูด ควรมีลักษณะดังนี้ คือ (จิตรจำนงสุภาพ ๒๕๒๘ : ๖๖)

๑) ต้องเสริมข้อความหรือสอดคล้องกับถ้อยคำ
๒) ได้จังหวะพอดีกับการเปล่งถ้อยคำ ไม่เร็วหรือช้ากว่าถ้อยคำที่เปล่งมา

๓) ไม่ควรใช้ต่ำกว่าระดับเอว และไม่สูงกว่าระดับไหล่

๔) ระวังการชี้นิ้ว โดยเฉพาะการชี้หน้าผู้ฟัง ไม่เป็นการบังควร เสียมรรยาท หากจำเป็นต้องชี้ ควรชี้ขึ้นข้างบนแทนการชี้ไปยังผู้ฟัง

๕) ถ้อยคำหรือข้อความบางข้อความ หรือบางประโยคไม่สามารถทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพอย่างชัดเจนได้ จำเป็นต้องใช้มือประกอบ เช่น ขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ เป็นต้น

๖) การใช้มือหรือกำปั้นทุบโต๊ะ หากไม่จำเป็นไม่ควรใช้ เพราะมีผลดีน้อยกว่าผลเสีย การทุบโต๊ะมีความมุ่งหมายเพื่อแสดงอาการโกรธหรือความจริงจัง แต่ถ้าไม่เหมาะสมแล้วเป็นการเสียมรรยาทมากกว่า

๗) ไม่ใช้มือชี้ซ้าชาก โดยไม่มีความหมายสอดคล้องกับข้อความหรือถ้อยคำที่พูด

๘) มือควรปล่อยห้อยไว้ข้างตัวเมื่อไม่ใช้ประกอบการพูด และไม่วุ่นวายกับสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการพูดหรือเสริมการพูด

๕.๖.๘ การใช้ถ้อยคำกล่าวทักทายผู้ฟัง

ภิญโญ ช่างสาน (๒๕๓๕ : ๕๗-๕๘) อธิบายว่า การพูดในที่ชุมชน ผู้พูดจะต้องกล่าวคำทักทายหรือปฏิสันถารกับผู้ฟังก่อนที่จะพูดถึงเนื้อเรื่องที่เตรียมมา การกล่าวคำทักทายผู้ฟัง แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ

๑) คำทักทายแบบเป็นพิธีการ มักใช้ในงานพิธีการ เช่น การกล่าวเปิดงาน การกล่าวเปิดประชุมสัมมนา คำทักทายจะเอ่ยเฉพาะตำแหน่งของผู้ที่อยู่ในพิธีไม่ควรเอ่ยนามจริง โดยเรียงลำดับความสำคัญตามฐานะตำแหน่งหรือฐานะทางสังคม ไม่ควรเกิน ๓ กลุ่ม และไม่นิยมใช้คำที่แสดงความรู้สึก เช่น คำว่า “เคารพ” “นับถือ” “ที่รัก” ต่อท้าย อาทิ “ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน” “ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้มีเกียรติทั้งหลาย ฯลฯ

๒) คำทักทายแบบไม่เป็นพิธีการ การกล่าวคำทักทายแบบนี้ นิยมใช้กับการพูดที่ไม่เป็นพิธีการมากนัก เช่น การประชุมภายในหน่วยงาน การอภิปราย การปาฐกถา การกล่าวคำปราศรัยของการนักเมือง ฯลฯ คำทักทายแบบนี้นิยมใส่คำที่แสดงความรู้สึกลงไปด้วย เช่น “สวัสดีพี่น้องชาวไทยที่รักทั้งหลาย” “ท่านอาจารย์ที่เคารพและเพื่อนนักศึกษาที่รักทั้งหลาย” “พี่น้องชาวขาวแดงที่รักทุกคน” ฯลฯ

ในกรณีที่มีพระภิกษุนั่งฟังอยู่ด้วยจะต้องกล่าวคำทักทายพระภิกษุก่อนแล้วจึงกล่าวทักทายฆราวาส เช่น นมัสการพระคุณเจ้า และสวัสดีผู้มีเกียรติทุกท่าน”

๖. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการผู้ฟัง

สาระสำคัญมีดังนี้

๖.๑ ความหมายของการฟัง

ณรงค์ ทองปาน (๒๕๒๑ : ๓๕) อธิบายความหมายของการฟังว่า การฟังและการได้ยินต่างก็ใช้อวัยวะสัมผัสอย่างเดียวกัน แต่การฟังต่างกับการได้ยิน เพราะการได้ยินเป็นเพียงความสามารถในการรับโสตประสาทต่อพลังงานเสียงที่มาเร้าสมอง แปลออกมาเป็นความรู้สึก เสียงหนักเบาเพียงไรแล้วแต่ปริมาณและความถี่ และชนิดของเสียง เช่น ได้ยินเสียงฟ้าร้อง รถชน เสียงแตร ฯลฯ โดยผู้ฟังมิได้ตั้งใจ เข้าทำนองที่ว่า “ฟังไม่ได้ศัพท์” คือ ไม่รู้เรื่อง ไม่แปลความหมาย ส่วนการฟังนั้น ผู้ฟังต้องได้ยินเสียงโดยจงใจรับฟัง และต้องมีการแปลความหมายของใจความที่ได้ยิน และเข้าใจโดยตลอด

๖.๒ วัตถุประสงค์ในการฟัง

วัตถุประสงค์ในการฟังมีอยู่ ๓ ประการ คือ (วินิจ วรรณถนอม ๒๕๒๒ : ๔๕)

- ๑) ฟังเพื่อให้เกิดความสนุกสนานหรือเพลิดเพลิน
- ๒) ฟังเพื่อให้เกิดความรู้
- ๓) ฟังเพื่อหาข้อเท็จจริง

วิรัช ลภีรัตนกุล (๒๕๒๖ : ๑๒๕-๑๓๐) กล่าวถึงจุดประสงค์ในการฟังว่าแตกต่างกันไปดังนี้ คือ ๑) การฟังอย่างผิวเผินเลื่อนลอย เป็นการฟังอย่างไม่เป็นทางการ หรือฟังอย่างบังเอิญ (Causal) เช่น การฟังการพูดคุยสนทนากันในครอบครัว ๒) การฟังเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นการฟังเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ เช่น การฟังเพลง ๓) การฟังเพื่อเกิดความบันเทิงใจ เช่น การฟังสุนทรพจน์ของผู้ว่า ๔) การฟังเพื่อหาข่าวสารข้อมูล เป็นการฟังเพื่อแสวงหาความรู้และขยายขอบเขตแห่งความรู้ ๕) การฟังเพื่อพิจารณาว่าสิ่งที่ได้รับฟังถูกต้องมากน้อยเพียงใด ๖) การฟังเพื่อสร้างความเข้าใจ เป็นการฟังเพื่อสร้างความเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น ๗) การฟังเพื่อความเห็นอกเห็นใจ

๖.๓ ความสำคัญของการฟัง

การฟังมีความสำคัญมากต่อการติดต่อสื่อสารของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน จากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาวิชาวาณิชยศาสตร์พบว่า มนุษย์ใช้เวลา ๖๐-๗๕% ไปเพื่อการฟัง นอกจากนี้ นักวิชาการยังค้นพบต่อไปว่า ความล้มเหลวของการสื่อสารด้วยถ้อยคำนั้น เกิดจากความล้มเหลวในการฟังมากที่สุด สำหรับผู้ที่อยู่ในวัยเรียน การฟังยังมีความสำคัญมาก เพราะจากการศึกษาวิจัยพบว่า นิสิตนักศึกษาต้องใช้เวลาไปกับการฟังแต่ละวันถึง ๔๖% และใช้เวลา

ถึง ๖๖% ของเวลาฟังดังกล่าว ไปฟังคำบรรยายจากอาจารย์ที่สอนในชั้นเรียน (วิรัช ลภีรัตนกุล ๒๕๒๖ : ๑๒๘)

วิจิตร อวาทกุล (๒๕๓๔ : ๗๗-๗๘) ได้อธิบายเกี่ยวกับประโยชน์ของการฟัง ไว้ดังนี้

๑) การฟังที่ดีเป็นกุญแจไปสู่การมีอารมณ์ที่ดี บุคลิกภาพ มนุษยสัมพันธ์ และพฤติกรรมที่ดี

๒) จากการฟังที่ดี ผู้ฟังจะได้รับประโยชน์จากผู้พูด เช่น ประสบการณ์ หรือเรื่องราวของผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือจากความรู้สึกของผู้อื่น

๓) การฟังช่วยให้รวบรวมข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทำให้ตัดสินใจได้ดี และถูกต้องขึ้น

๔) โดยการฟัง หากฟังข้อขัดข้อง ข้อเสนอแนะ ข้อวิพากษ์วิจารณ์และคำร้องทุกข์เล็ก ๆ น้อย ๆ จะสามารถป้องกันไม่ให้เกิดเรื่องใหญ่โตขึ้นได้

๕) เป็นนโยบายเปิดประตู (Open door policy) หมายถึงว่า ผู้บังคับบัญชาจะต้องรับฟังเรื่องต่าง ๆ ด้วยความสนใจ และรับไปพิจารณาแก้ไขอย่างแท้จริง

๖) ปฏิกริยาของผู้อื่น ในบางกรณีอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับอารมณ์รุนแรงและกดดัน การฟังจะเป็นเสมือนเครื่องผ่อนคลายความกดดัน (Safety valve) ทำให้อารมณ์คนไม่ถึงจุดระเบิด

๗) ได้ทราบพฤติกรรมทางการพูดของผู้อื่น เช่น โรครจิต เพื่อเชื้อ ส่อเสียด นินทา พูดเท็จ ถ้าเอียง วู่วาม กระทบกตใจ กระต่ายตื่นตูม เพื่อรู้ตัว เข้าใจ และหาทางแก้ไขแต่ต้นมือ

๖.๔ กระบวนการในการฟัง

กระบวนการในการฟังประกอบด้วยองค์ประกอบ ๕ ประการ ตามลำดับดังนี้ (วิรัช ลภีรัตนกุล ๒๕๒๖ : ๑๒๘-๑๒๙)

๑) การได้ยิน (hearing) ในเบื้องต้นผู้ฟังจะต้องได้ยินเสียงก่อนเป็นอันดับแรก

๒) การพุ่งจุดสนใจ (concentration) เมื่อได้ยินแล้ว ก็พุ่งจุดสนใจไปสู่สิ่งที่ได้ยิน

๓) การเข้าใจ (comprehension) ในสิ่งที่ได้ยิน

๔) การตีความ (interpretation) คือ สามารถตีความข่าวสารของผู้พูดได้

๕) การตอบสนอง (reaction) คือ สามารถตอบสนองกลับต่อข่าวสารที่ได้ฟัง

๖.๕ ลักษณะการฟังที่ดี การฟังที่มีประสิทธิภาพ

ฉัตรวรรณ ตันนะรัตน์ (๒๕๑๕ : ๗๑-๗๓) ได้รวบรวมลักษณะของการฟังที่ดี
ว่ามีลักษณะดังนี้

๑) ฟังด้วยความอดทน และมีวิจารณญาณ คือ อดทนที่จะรับฟัง และพยายาม
ฟังให้ได้ใจความ ให้ได้ประโยชน์จากการฟัง

๒) ขจัดสิ่งที่มาทำลายสมาธิในการฟัง คือ ไม่เอาใจใส่ในสิ่งใด ๆ มุ่งความ
สนใจไปยังเรื่องที่ผู้พูดพูดเท่านั้น

๓) ฟังด้วยความตั้งใจ ควรจะจดเนื้อหาใจความที่สำคัญ ๆ ไว้ด้วย

๔) ฟังเพื่อเก็บสาระสำคัญ (message cues) คือ ผู้ฟังต้องเข้าใจจุดประสงค์
ของตนว่าต้องการรับอะไรจากผู้พูด และต้องเข้าใจด้วยว่า ผู้พูดต้องการให้อะไรแก่ผู้ฟัง แล้ว
ตั้งใจฟังตามจุดประสงค์นั้น ๆ

๕) ฟังด้วยความคิด ด้วยการประเมินผล และการวิจารณ์ในการฟังแต่ละครั้ง
ผู้ฟังควรจะใช้หลักฟังแล้วคิด แล้วใช้เหตุผลใคร่ครวญว่าเรื่องที่ฟังนั้นเป็นความเท็จจริงอย่างไร
ตอนใดที่ไม่ถูก และไม่มีเหตุผล ก็วิจารณ์หรือโต้แย้งได้

อุดม บัวเพียร (๒๕๓๓ : ๔๕) กล่าวถึง ลักษณะการฟังที่ดีว่า มีดังนี้ คือ ๑)
ตั้งใจฟัง ไม่พูดคุยหรือวิพากษ์วิจารณ์ขณะฟัง มีความอดทน ๒) ขณะฟังให้คิดตาม ทำความ
เข้าใจไปด้วย ๓) ถ้าเป็นไปได้ควรศึกษาเรื่องที่จะฟังล่วงหน้า เพื่อจะได้เข้าใจง่ายขึ้น ๔) ไป
ถึงก่อนเวลา ถ้าไปสายอาจพลาดโอกาสเรื่องสำคัญก็ได้ ๕) บันทึกเพื่อกันลืม ๖) มีปัญหา
ควรซักถาม ปรีกษาหรือหาความรู้เพิ่มเติม ๗) หลีกเลี่ยงสิ่งรบกวน เลือกสภาพแวดล้อมที่ดี
เอื้ออำนวยต่อการฟัง ผิดคนให้มีสมาธิในการฟัง

ส่วนลักษณะการฟังที่มีประสิทธิภาพ สิทธา พิณภูวคต นิตยา กาญจนวรรณ
และสาตี ศรีเพ็ญ (๒๕๑๔ : ๒๕๑-๒๕๒) อธิบายไว้ดังนี้

๑) ผู้ฟังมีประสาทหูไว จับเสียงได้รวดเร็วและถูกต้อง ผู้พูดจะมีระดับเสียง
ผิดปรกติอย่างไร ก็สามารถฟังรู้เรื่อง

๒) ผู้ฟังมีสมาธิแน่นแน่ว คงทน ไม่วอกแวก ไม่ใจลอย และสามารถอดทน
ต่อสิ่งรบกวนได้

๓) มีพื้นความรู้ในเรื่องที่กำลังฟังพอสมควร หรือมีประสบการณ์มาบ้างแล้ว

๔) มีความรู้ทางภาษาพอสมควร

๕) มีจิตใจกว้างขวางพอที่จะยอมรับฟังความเห็นที่มีแนวต่างออกไป หรือที่ขัดแย้งเป็นตรงข้ามได้ ยอมรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ โดยไม่จำกัดประเภทอยู่เพียง ๒-๓ อย่างเท่านั้น และไม่จำกัดขอบเขตไว้เพียงแคบ ๆ

๖) มีทัศนคติเป็นธรรมต่อผู้พูด ไม่ควรตั้งข้อรังเกียจไว้ล่วงหน้า

๗) มีความสังเกตที่รอบคอบและมีวิจารณ์ญาณที่เฉียบคม สามารถวิจักษณ์แยกแยะได้ว่า ส่วนใดเป็นเนื้อหาสำคัญ และส่วนใดเป็นผลความ ตอนใดเป็นอุทาหรณ์ ตอนใดเป็นข้อเท็จจริง ตอนใดเป็นข้อคิดเห็น ตอนใดเป็นข้อสันนิษฐานชั่วคราว และอื่น ๆ

๘) ผู้ฟังต้องสามารถจับใจความได้ จดได้ จำได้ และนำไปถ่ายทอดต่อให้ผู้อื่นได้อย่างครบถ้วนและถูกต้อง

๖.๖ ลักษณะการฟังที่ไม่ดี ไม่มีประสิทธิภาพ

ลักษณะการฟังที่ไม่ดี มีดังนี้ (ณรงค์ ทองปาน ๒๕๒๑ : ๓๗)

๑) ใจลอยไม่รู้จักรวีสรางสมาธิ หรือไม่เอาใจจดจ่ออยู่ที่ผู้พูดและเรื่องที่พูด

๒) เมื่อหน่าย ขาดความพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้พูด

๓) ช่างดี เป็นคนใจแคบ อวดดีว่า ตนเองมีความรู้ดีกว่าผู้พูด เมื่อมีใครมีความเห็นผิดแผกออกไปก็ปฏิเสธ โดยไม่ไตร่ตรอง

๔) แสดงอาการไม่พอใจ เช่น ส่งเสียงโห่ ฮาป่า แสดงสีหน้ารังเกียจ เมื่อผู้พูดพูดไม่ถูกใจ หรือเมื่อฟังไม่เข้าใจ

การฟังที่ไม่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การฟังที่มีลักษณะดังนี้ คือ (วิจิตร อาวะกุล อ้างจาก Dr.Ralph Nichols. ๒๕๓๔ : ๗๕-๗๕)

๑) ฟังไม่มีสมาธิ ฟังบ้างไม่ฟังบ้าง สนใจตอนแรก ตอนหลังไม่สนใจ

๒) ฟังชนิดสนใจเป็นจุด ๆ ตอน ๆ เป็นบางเรื่อง เมื่อคำพูดบางคำสะดุดใจก็หยุดคิดเรื่องนั้น หากยังคิดไม่ตกก็ยังไม่เลิกคิด จึงไม่ได้ฟังคำพูดในตอนหลัง ๆ

๓) หูฟังแต่ใจลอย นั่งฟังแต่ไม่ได้ฟังอะไร คิดหรือทำในสิ่งอื่น การพูดจบก็ไม่ทราบว่าเขาได้พูดอะไรกันบ้าง

๔) ฟังแบบนั่งตาแป๋ว (grassy-eyes listening) สนใจรูปร่าง หน้าตา การแต่งตัว เสื้อผ้า บุคลิกของผู้พูดมากกว่าเนื้อหา

๕) ไม่สนใจฟังหรือไม่ใครได้ฟัง เพราะคิดว่าเป็นเรื่องที่ยากลึกซึ้งเกินความรู้ความสามารถของตน

๖) ฟังชนิดหาเรื่อง ชอบโต้แย้งอยู่เสมอ

๗) ฟังเพราะศรัทธา เลื่อมใส หรือหวังประโยชน์จากตัวผู้พูดมากกว่าเนื้อหา

๘) ฟังชนิดจับผิดข้อเท็จจริง หรือจริงจังจนเกินไปในบางเรื่องหรือมีลักษณะคือร้อน ไม้ใช้เหตุผล

๙) เอาแต่ใจมากเกินไป

๑๐) ปล่อยให้เรื่องกวนสมาธิเข้าครอบงำขณะที่ฟัง

๖.๗) ลักษณะของผู้ฟังที่ดี

ผู้ฟังที่ดีควรมีลักษณะดังนี้ (นันทา ขุนภักดี ๒๕๒๕ : ๔-๕)

รู้เรื่อง

๑) มีประสาทหูไว สามารถรับฟังถ้อยคำต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง และ

๒) มีสมาธิมั่นคง ทนต่อเสียงรบกวนได้

เรื่องได้ดี

๓) มีความรู้ในเรื่องที่กำลังฟังอยู่บ้าง ช่วยให้สามารถติดตามเรื่องและเข้าใจ

อยู่ดีขึ้น

๔) มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำเหมาะสม ทำให้เข้าใจเรื่องที่กำลังฟัง

๕) มีจิตใจกว้างขวางพอที่จะรับฟังความคิดเห็นในแนวทางที่ตนไม่เห็นด้วย

คิดที่แปลกใหม่ ฟังอย่างมีไหวพริบ

๖) มีความสนใจเรื่องที่กำลังพูด หาประโยชน์และพิจารณาคุณค่าของความคิดที่แปลกใหม่ ฟังอย่างมีไหวพริบ

อำนาจ

๗) มีความสนใจผู้พูด เต็มใจที่จะรับรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ด้วย ถ้าโอกาส

๘) มีความสามารถจับใจความสำคัญที่ผู้พูดพูดได้ ควรจดบันทึกไว้เพื่อกันลืม และสามารถนำไปถ่ายทอดแก่ผู้อื่นได้อย่างครบถ้วนและถูกต้อง

๙) มีความสามารถตั้งคำถามเพื่อเสริมความเข้าใจให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

ส่วนลักษณะของนักฟังที่ดี วินิจ วรรณณอม (๒๕๒๒ : ๕๔) กล่าวไว้ดังนี้

๑) มีมารยาทในการฟัง คือ มีสมาธิ ไม่ทำสิ่งรบกวนและน่ารังเกียจสำหรับผู้อื่น ๒) ตั้งใจ

ฟังด้วยความสนใจ คิดติดตามเรื่องที่ฟัง ไม่วอกแวก มีความอดทนต่อสิ่งรบกวนและความ
อ่อนแอทั้งหลาย ๓) ทำความเข้าใจในเรื่องที่ฟัง ๔) จับสาระสำคัญของเรื่องได้ รู้จักแยกแยะ
ว่าตรงไหนเป็นสาระ ตรงไหนเป็นตัวอย่างประกอบ ๕) ถ้าเป็นการฟังอย่างเป็นทางการ ควร
ได้จดบันทึกสิ่งสำคัญ ๆ ไว้กันลืม ๖) พิจารณาไตร่ตรองด้วยสติปัญญาและเหตุผล ว่าสิ่งใดที่
คนเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเพราะอะไร อธิบายให้เหตุผลประกอบได้ ๗) ขยายความคิดจาก
เรื่องที่ได้ฟัง หรือสรุปให้รัดกุมได้ เพื่อนำไปถ่ายทอดต่อ และ ๘) เมื่อเกิดความสงสัยหรือไม่
เข้าใจตรงไหน ควรซักถาม แต่ไม่ถามเพื่อลองภูมิ หรือเพื่ออวดความสามารถของตน ควรถาม
ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟังคนอื่น ๆ ด้วย และถามให้ตรงเรื่องไม่ถามนอกเรื่อง

๖.๘ ข้อเสนอแนะในการฟัง

ยุพา สุภากุล (๒๕๒๓ : ๑๑๒-๑๑๓) กล่าวถึงข้อเสนอแนะเพื่อการฟังที่ดี
ไว้ดังนี้

๑) ฟังอย่างเข้าใจ (Comprehension) การจะเข้าใจผู้พูดอย่างสมบูรณ์ และ
ถูกต้อง ควรปฏิบัติดังนี้ (๑) มีสมาธิในการฟัง (๒) จารูปแบบความคิดของผู้พูด คือ การเข้าใจ
สารที่ฟัง แล้วจับแนวความคิดได้ว่ามีประเด็นสำคัญอย่างไรบ้าง (๓) ในขณะที่ฟังประเด็นการ
พูดต่าง ๆ จดบันทึกสิ่งที่ใช้อธิบายแจ้งรายละเอียดของแต่ละประเด็นที่สำคัญ ๆ (๔) นำแนว
ความคิดของผู้พูดมาสัมพันธ์กับความรู้ของตน โดยเปิดจิตใจให้กว้างต่อการรับความคิดใหม่ ๆ

๒) ฟังอย่างรู้ค่า (Appreciation) ด้วยวิธีการต่อไปนี้ (๑) ผ่อนคลายทางร่างกาย
และความคิด ทำให้จิตใจว่างต่อความสนใจปัญหา และข้อกังวลอื่น ๆ (๒) ร่วมรับทัศนคติ
ทำให้เกิดความบันเทิงแก่ตนเองด้วยการไม่วิเคราะห์จนเกินไป ทำให้ตนเองมีจิตใจสนุกสนาน
ต่อการฟังการพูดนั้น (๓) ใช้จินตนาการและการเข้าอกเข้าใจ ต้องพยายามจินตนาการว่าตนได้
อยู่ในสถานการณ์ที่ผู้พูดได้กล่าวออกมา

๓) ฟังแล้วประเมินผล (Evaluation) เมื่อฟังอย่างเข้าใจแล้ว ควรจะ
วิเคราะห์แล้วประเมินผลต่อไปนี้ (๑) ประเมินการวิเคราะห์ปัญหาของผู้พูด ขณะฟังถามตัว
เองว่า ผู้พูดได้วิเคราะห์ปัญหาประเด็นพูดเหมาะสมหรือไม่เพียงใด (๒) ประเมินการใช้เหตุ
ผลของผู้พูดว่า การใช้เหตุผลของผู้พูดเป็นอย่างไรบ้าง (๓) ประเมินการใช้ข้ออ้างเพื่อ
สนับสนุนการพูดของผู้พูด ว่าเป็นอย่างไร เพียงพอหรือไม่ บิดเบือนไปบ้างหรือไม่ (๔)
ประเมินการจูงใจด้วยอารมณ์ของผู้พูด ผู้พูดได้ใช้อารมณ์การจูงใจอย่างไรได้ผลหรือไม่อย่างไร

(๕) ประเมินการใช้คำในการเสนอความคิดของผู้พูด การใช้คำในภาษาของผู้พูดถูกต้อง ก่ากวมหรือไม่เพียงใด

ส่วนรวีวงศ์ ศรีทองรุ่ง (๒๕๔๐ : ๓๘) ได้เสนอแนะแนวทางในการปรับปรุง สมรรถภาพในการฟังว่าผู้ฟังควรปฏิบัติดังนี้ ๑) ตั้งจุดมุ่งหมายของการฟังทุกครั้ง ๒) วิเคราะห์ ถึงจุดมุ่งหมายของผู้พูด หมายถึง วิเคราะห์จุดประสงค์และเจตนาที่แอบแฝงไว้เบื้องหลัง การพูดนั้น ๓) ฟังตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ควรฟังเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ ๔) ฟังด้วยความพยายาม และตั้งใจ ๕) จับประเด็นความคิดหลักและสาระสำคัญให้ได้ ๖) หลีกเลี่ยงการจับผิดผู้พูด ให้อภัยในสิ่งที่ยกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ของผู้พูด ๗) ต้องให้เกียรติแก่ผู้พูด โดยสนใจฟัง ไม่นั่ง คุยกัน ไม่หันไปสนใจสิ่งอื่น หยอกล้อกับเพื่อนฝูง หรือนึกอยากจะทำอะไรก็ตามสอดขึ้น กลางคัน ฯลฯ

๖.๕ การประเมินผลการพูด

นันทา ขุนภักดี (๒๕๒๕ : ๖๑-๖๓) ได้อธิบายเกี่ยวกับการประเมินผลการ พูดไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ความหมายของการประเมินผลการพูด หมายถึง การใช้กลวิธีบาง ประการมาพิจารณาตัดสินเรื่องที่ได้สังเกตมาแล้วว่า มีคุณค่าอยู่ในระดับใด อาจกล่าวได้ว่าการ ประเมินผลเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีหลักเกณฑ์มารองรับในการพิจารณาตัดสินคุณค่า นับว่าเป็นกิจกรรมที่อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ เพื่อให้ได้ข้อสรุปในเรื่องที่ต้องการ ประเมิน บ่อยครั้งที่เรามักได้ยินคำว่า “การวิจารณ์การพูด” ซึ่งแท้ที่จริงการวิจารณ์การพูดก็ คือ การประเมินผลการพูดนั่นเอง

๒) จุดมุ่งหมายในการประเมินผลการพูด (๑) เพื่อชี้ให้เห็นสาเหตุต่าง ๆ ของความบกพร่องในการพูด (๒) เพื่อช่วยให้ผู้พูดได้ทราบถึงความสามารถและจุดอ่อนของตน จะได้เข้าใจและแก้ไขตนเองได้ (๓) เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผู้พูดเกิดนิสัยการพูดที่ดี (๔) เพื่อฝึก จิตใจให้ผู้พูดให้เป็นประชาธิปไตย รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (๕) เพื่อให้สามารถ ประเมินผลการพูดของตนและผู้อื่น รวมทั้งอาจารย์ผู้สอนได้

๓) เกณฑ์ทั่วไปในการประเมินผลการพูด ผู้ประเมินต้องมีความรู้และหลัก เกณฑ์ที่แน่นอนเที่ยงธรรม หลักเกณฑ์ที่ใช้ควรมาจากความรู้พื้นฐานทางวิชาการพูด ดังต่อไปนี้

๓.๑) เนื้อหาสาระ วิเคราะห์ดูว่ามีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนหรือไม่ พุดได้ตรงตามจุดมุ่งหมายนั้นหรือไม่ การเลือกเรื่องเหมาะสมหรือไม่ มีสาระหรือคุณค่าพอหรือไม่ ถูกต้องตามข้อเท็จจริงเพียงใด น่าสนใจหรือไม่ และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพียงใด

๓.๒) การจัดระเบียบเรื่อง มีลำดับขั้นตอน รู้จักโยงความคิดจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งได้อย่างเหมาะสม และสามารถสรุปได้อย่างรัดกุมเพียงใด

๓.๓) การใช้ภาษา มีความกระชับ ชัดเจน เด่นชัดเพียงใด รวมถึงรสนิยมที่ดีในการใช้ภาษาคำด้วย

๓.๔) ความกระตือรือร้นและความพร้อมที่จะติดต่อสื่อสารกับผู้ฟัง

๓.๕) ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับผู้ฟัง สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้ฟังและบรรยากาศทั่ว ๆ ไปของสถานที่พุดได้เพียงใด

๓.๖) การใช้กิริยาท่าทางประกอบขณะพุด รวมถึงกิริยาอาการต่าง ๆ ตลอดช่วงการพุด

๓.๗) การประสานสายตากับผู้ฟัง พิจารณาว่า ใช้สายตาได้เหมาะสมเพียงใด

๓.๘) ท่วงทำนองลีลาการใช้เสียง และความชัดเจนในการออกเสียง สังเกตดูท่วงทำนองลีลาการใช้เสียงว่า เหมือนท่วงทำนองการสนทนาในชีวิตประจำวันหรือไม่ รวมถึงการออกเสียงว่าสามารถออกเสียงได้ชัดเจนถูกต้องหรือไม่

๓.๙) การรักษาเวลาที่กำหนดให้พุด ใช้เวลาได้เหมาะสมเพียงใด

๓.๑๐) ความสนใจของผู้ฟังมีมากน้อยเพียงใด

๓.๑๑) มารยาทของผู้ฟัง มีการคุยหรือลุกออกไปกลางคันหรือไม่

๓.๑๒) การตั้งคำถามของผู้ฟัง ผู้ฟังถามเพื่อลองภูมิหรือไม่ คำถามทำให้เกิดข้อคิดใดหรือไม่

๓.๑๓) ผลสำเร็จในการพุด ได้รับผลเพียงไร ซึ่งสังเกตได้จากปฏิกิริยาของผู้ฟังเป็นสำคัญ

๓.๑๔) สรุปผลโดยส่วนรวมทั้งหมด ว่าการพุดนั้นควรอยู่ระดับใด เช่น ดีมาก ดี พอใช้ ยังต้องปรับปรุง หรือยังใช้ไม่ได้ เป็นต้น

๔) ลักษณะผู้ประเมินที่ดี

๔.๑) ต้องเป็นผู้มีไหวพริบ รู้จักเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสม ในการ
วิจารณ์คิดให้รอบคอบว่าการวิจารณ์นั้นจะกระทบกระเทือนจิตใจของผู้พูดหรือไม่เพียงใด

๔.๒) ต้องเป็นการติเพื่อก่อมิใช่ติเพื่อทำลาย หรือมิใช่จ้องจับผิดแต่
อย่างเดียว การประเมินผลที่ดีที่สุดก็คือ การขจัดส่วนที่บกพร่องแล้วสร้างส่วนที่ดีขึ้นมา ดังนั้น
จึงต้องหาข้อบกพร่องของผู้พูดให้พบ แล้วแจ้งให้ทราบ พร้อมทั้งแนะนำด้วยว่าที่ถูกต้องควร
ทำอย่างไร

๔.๓) ต้องเป็นผู้ใช้ภาษาที่รวบรัด แจ่มชัดไม่ใช้ถ้อยคำวกวน คลุมเครือ
สามารถบอกข้อวิจารณ์ได้ตรงประเด็น

๕.) หลักปฏิบัติของผู้ประเมินผลการพูด ๑) มีใจเป็นธรรม ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่
และและมีไหวพริบ ๒) บอกจุดเด่นของผู้พูดด้วย มิใช่บอกแต่ข้อบกพร่องเพียงอย่างเดียว ๓) มี
ความเป็นมิตร และปรารถนาที่จะช่วยแก้ไขข้อบกพร่องของผู้พูด ๔) ทำใจให้เป็นกลาง ไม่
เอาใจช่วยหรือคอยซ้ำเติม ๕) เน้นข้อบกพร่องที่สำคัญ ๆ ก่อน ข้อบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ รอ
ไว้กล่าวภายหลัง ๖) บอกคำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงให้ชัดเจนไม่คลุมเครือ สามารถให้
คำแนะนำได้

๖.) องค์ประกอบที่ทำให้การประเมินผลมีประสิทธิภาพ

๖.๑) มีการวางแผนล่วงหน้าในการประเมินผลแต่ละครั้งว่ามีจุดมุ่งหมาย
อะไรบ้าง และจะประเมินพฤติกรรมหรือคุณลักษณะใดบ้าง

๖.๒) เป็นผู้ฟังที่มีประสิทธิภาพฟังแบบวิเคราะห์โดยต้องตั้งใจฟังตลอด
ช่วงการพูดนั้น ๆ

๖.๓) เตรียมรายการหรือแบบประเมินผลให้พร้อม ซึ่งจะทำการ
ประเมินผลมีระบบและเป็นปรนัย คือ มีความชัดเจนเป็นที่เข้าใจกันของทุก ๆ คน

๖.๔) ควรจะประเมินผลทันทีที่หลังจากที่การพูดยุติลง อย่างถึงช่วงนาน
เกินไป เพราะจะทำให้ผลการประเมินคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้

๖.๕) ไม่ควรตีความหรือสรุปผลการประเมินช่วงใดช่วงหนึ่งของกา
รพูด ควรจะรอจนกว่าจะเสร็จสิ้นการพูดแต่ละครั้ง เพราะการตีความช่วงใดช่วงหนึ่งอาจไปขัด
แย้งกับผลการประเมินตลอดช่วงระยะเวลาพูดก็ได้

๑.) ประโยชน์ของการประเมินผลการพูด (๑) ทำให้ผู้พูดทราบว่าตนเองยังมีข้อบกพร่องอย่างใดบ้าง (๒) ทำให้ผู้พูดมีโอกาสปรับปรุงการพูดของตนให้ดีขึ้น (๓) ทำให้ผู้พูดทราบว่าผู้ฟังที่เป็นผู้ประเมินนั้นฟังได้ผลเพียงใด เพราะบางคนอาจวิจารณ์ผิด ๆ ถูก ๆ ก็ได้ (๔) ทำให้ผู้ฟังต้องตั้งใจฟังอย่างแท้จริง เป็นการฝึกหัดการฟังอย่างมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ (๕) ทำให้ผู้ฟังรู้จักวิเคราะห์และประเมินสิ่งที่ได้ฟัง ได้มีโอกาสใช้วิจารณ์ญาณในการฟัง (๖) ทำให้ผู้ฟังได้นำสิ่งที่ได้จากการสังเกตและการตีความมาใช้กับตนเมื่อมีโอกาสจะเป็นผู้พูดต่อไป (๗) ทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ความคิด และประสบการณ์จากสิ่งที่ได้ฟัง ทำให้เป็นผู้มีความรู้กว้างขวางขึ้น

๖.๑๐ การวิจารณ์การพูด

รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องการวิจารณ์การพูด ลลิตา โชติรังสียากุล (๒๕๔๒ : ๖๐-๖๕) อธิบายไว้ดังนี้

๑) คุณสมบัติที่ดีของผู้วิจารณ์

๑.๑) ผู้วิจารณ์ต้องเป็นผู้ฟังที่ดี คือ ฟังอย่างมีสมาธิ และฟังอย่างมีวิจารณ์ญาณตั้งแต่ต้นจนจบ มีมารยาทในการฟัง และมีมารยาทที่ดีในการพูด วิจารณ์การพูด ด้วยภาษาที่สุภาพ

๑.๒) ผู้วิจารณ์ต้องวิจารณ์ด้วยเหตุผล และหลักเกณฑ์ของการวิจารณ์ โดยต้องใช้วิจารณ์ญาณ

๑.๓) ผู้วิจารณ์ต้องวิจารณ์ด้วยความสุจริตใจ และด้วยความเที่ยงธรรม โดยถือหลักคิดเพื่อก่อ ชมเพื่อให้กำลังใจ

๑.๔) ผู้วิจารณ์ควรเสนอข้อเสนอแนะในทางที่ดี มีประโยชน์เพื่อผู้พูดจะได้นำไปปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น

๒) คุณสมบัติที่ดีของผู้ถูกวิจารณ์

๒.๑) ผู้ถูกวิจารณ์ต้องเป็นผู้ที่มีมารยาทที่ดีในการฟัง และต้องพยายามทำใจให้เป็นกลาง ยอมรับฟังข้อคิดของผู้วิจารณ์ ต้องไม่โกรธ ไม่ได้เถียง ควรขอบคุณผู้วิจารณ์

๒.๒) ผู้ถูกวิจารณ์ไม่ควรรู้สึกท้อถอย เมื่อรู้ว่าการพูดของตนจะถูกนำไปวิจารณ์ ต้องคิดเสมอว่า การฝึกพูดกับการวิจารณ์เป็นของคู่กัน

๒.๓) ผู้ถูกวิจารณ์ ควรนำข้อติชม หรือข้อแนะนำไปปรับปรุงแก้ไขการพูดของคนในครั้งต่อไป

๓) หลักเกณฑ์ทั่วไปในการวิจารณ์

ผู้วิจารณ์ควรพิจารณาวิจารณ์จากหัวข้อต่อไปนี้

๓.๑) ผู้พูด วิจารณ์โดยพิจารณาที่การเตรียมตัว การปรากฏกาย การแต่งกาย การทรงตัว การใช้สายตา การแสดงสีหน้า การใช้ท่าทาง ความเชื่อมั่นในตัวเอง ความกระตือรือร้นในการพูด การกล่าวทักทายผู้ฟัง ปฏิภาณไหวพริบ กิริยามารยาท การตรงต่อเวลา การใช้โสตทัศนูปกรณ์ เสียงจังหวะ และลีลาการพูด การใช้ภาษา

๓.๒) เรื่อง พิจารณาที่การเลือกเรื่อง อารัมภบท เนื้อเรื่อง การดำเนินเรื่อง การสรุป

๓.๓) ผู้ฟัง สังเกตปฏิกริยาของผู้ฟังว่า สนใจมากน้อยเพียงใด มีความศรัทธาในตัวผู้พูดหรือไม่ คุยกัน ลุกไปก่อนหรือไม่ ตั้งคำถามเหมาะสมหรือไม่ มีข้อเสนอแนะหรือไม่

๓.๔) บรรยากาศ การจัดสถานที่เหมาะสมหรือไม่ แสงสว่างเพียงพอหรือไม่ มีเสียงรบกวนหรือไม่ อุณหภูมิพอเหมาะกับผู้ฟังหรือไม่

๔) ประโยชน์ของการวิจารณ์

๔.๑) ช่วยในการปรับปรุงการพูดของผู้พูดให้ดีขึ้น หากผู้พูดมีจิตใจกว้างขวาง รับคำวิจารณ์แล้ว ก็ต้องแก้ไขข้อบกพร่องของตน มิฉะนั้นก็จะมีได้ผล การติอาจะไม่มีเพราะหู แต่ก็เป็นประโยชน์ในการแก้ไขข้อบกพร่องของตนให้ดีขึ้น

๔.๒) ช่วยฝึกฝนให้ผู้ฟังมีความตั้งใจฟัง เป็นคนมีเหตุผล สุขุม รอบคอบ รู้จักวิเคราะห์และประเมินผลสิ่งที่ได้ฟังมา

๔.๓) ผู้วิจารณ์สามารถนำข้อติขมนั้นมาใช้กับตนเองได้ เมื่อถึงโอกาสที่ตนจะต้องเป็นผู้พูดต่อไป

๓. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผลของการพูดสื่อสาร

คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องผลของการพูดสื่อสาร มีสาระสำคัญดังนี้

ผลการพูด หมายถึง การกระทำตอบโต้ของผู้ฟังที่แสดงให้ผู้พูดทราบระหว่างพูด หรือเมื่อพูดจบแล้วว่า ผลการพูดครั้งนั้นเป็นอย่างไร เป็นต้นว่าไม่เข้าใจ หรือนำเบื้อหน้าย ผล

การพูดที่ดีควรมีลักษณะดังนี้ ๑) มีความตรงไปตรงมา ปราศจากอคติ ๒) มีเจตนาไปในทางสร้างสรรค์ ไม่คิดทำลายกัน (นันทา ขุนภักดี ๒๕๒๕ : ๔)

ผลที่เกิดจากการพูด (The Speaking Situation) การพูดทุกครั้งต้องมีจุดมุ่งหมาย และหลังจากการพูดจะมีผลการพูดเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ดี หรือไม่ดี ผู้พูดเปรียบเหมือนสิ่งเร้า (Stimulus) ไปเร้าหรือช่วยผู้ฟังด้วยคำพูด ผู้ฟังจะแสดงออก (Response) ตอบสนองการกระทำของผู้พูด ผู้พูดอาจรู้ผลที่เกิดจากการพูดของตนได้ โดยการสังเกตอาการแสดงออกของผู้ฟัง เช่น การขมวดคิ้วหน้า การมองเหม่อ การพยักหน้า การหัวเราะหรือการปรบมือ ฯลฯ ย่อมเป็นเครื่องบ่งความรู้สึกของผู้ฟังที่มีต่อผู้พูด (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ ๒๕๒๔ : ๑๒)

ผลที่เกิดจากการพูด การพูดทุกชนิดจะต้องมีผลที่เกิดขึ้น ผลของการพูดนั้น จะตรงตามจุดมุ่งหมายของผู้พูดหรือไม่ ก็ได้จากการแสดงออก (response) ของผู้ฟัง ผู้ฟังอาจจะแสดงออกด้วยการผงกศีรษะ ปรบมือ หัวเราะ ยิ้ม ฯลฯ (รวีวงศ์ ศรีทองรุ่ง ๒๕๔๐ : ๑๑)

ผลที่เกิดขึ้นในการพูด ในการพูดแต่ละครั้ง ผลของการพูดจะบรรลุหรือไม่นั้น ผู้พูดอาจจะวัดจากปฏิกิริยาของผู้ฟัง ว่ามีลักษณะเป็นประการใด กล่าวคือ ผู้ฟังพอใจหรือมีอารมณ์ร่วมมากน้อยเพียงใด ปฏิกิริยาเหล่านี้พอจะเป็นเครื่องประเมินผลของความสำเร็จในการพูดได้เป็นอย่างดี (ณรงค์ ทองปาน ๒๕๒๑ : ๔)

ปฏิกิริยาตอบสนองของผู้ฟัง คือ ลักษณะอาการของผู้ฟังที่แสดงออก เมื่อได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากผู้พูด เช่น มีความสนใจเรื่องที่พูด กระตือรือร้นอยากฟัง มีสมาธิในการฟัง แสดงกิริยายอมรับ ปรบมือ หัวเราะ หรือแสดงปฏิกิริยาไม่พอใจ เบื่อหน่าย ไม่มีสมาธิจะฟัง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงผลที่เกิดจากการพูด (ลลิตา โชติรังสียากุล ๒๕๔๒ : ๑๑)

๘. การเรียนการสอนวิชาการพูดในประเทศไทย

วาทการ วาทวิทยา หรือวาทศาสตร์ (Speech) หมายถึง วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสาร ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลไปสู่บุคคลอื่น หรือจากผู้พูดไปสู่ผู้ฟัง โดยเน้นศึกษาเฉพาะการใช้ถ้อยคำหรือคำพูดในการสื่อ (สุจิตรา จรจิตร ๒๕๒๕ : ๔)

๘.๑ การสอนวิชาการพูดในประเทศไทย

นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร (๒๕๔๑ : ๒๗) กล่าวถึงความเป็นมาของวิชาการพูดในประเทศไทยว่า ปัจจุบันมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในยุโรปและอเมริกา ต่างเปิดสอนวิชาการพูดขึ้นอย่างแพร่หลาย สำหรับประเทศไทย การศึกษาเรื่องการพูดในยุคแรก ๆ ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากคนไทยมากนัก

การเรียนฝึกพูดเริ่มเป็นจริงเป็นจังในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อสมาคมการฝึกพูดแห่งประเทศไทย (The Speech training association of Thailand) ได้เปิดสอนการพูดอย่างเป็นทางการ ระบบที่นำมาใช้เป็นระบบโทสต์มาสเตอร์ (Toastmaster system) และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ศูนย์พัฒนาบุคลิกภาพ (Personality Development Center) ได้นำการพูดระบบเดล คาร์เนกี ในภาคภาษาไทยเข้ามาใช้

สำหรับระบบการฝึกพูดที่เกิดขึ้นใหม่ในวงการพูดของโลก ซึ่งคิดค้นโดยคนไทยและเกิดขึ้นในประเทศไทย คือ “การฝึกพูดระบบการพูด” ผู้คิดค้น คือ ร้อยเอก ดร.จิตร จานงค์ สุภาพ ซึ่งได้เริ่มเปิดการอบรมเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ในนามของ “ชมรมฝึกพูดแบบการพูด” และได้พัฒนาเรื่อยมาจนเป็น “สถาบันการพูดแบบพูด” (Diplomatic Speaking Institute) และต่อมามีการจัดรูปองค์กรเป็นมูลนิธิ ชื่อ “มูลนิธิการพูดแบบการพูด” (Diplomatic Speaking Foundation)

ปัจจุบันวิชาการพูดเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรของสถาบันราชภัฏ และของมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ได้กำหนดให้มีการเรียนการสอนวิชาการพูดหรือวิชาวาทการ เนื่องจากเห็นว่าวิชาดังกล่าวมีความจำเป็นในการสร้างความรู้พื้นฐานด้านการสื่อสาร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนในการบูรณาการกับการเรียนในรายวิชาอื่น ๆ รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการพูดในชีวิตประจำวันอีกด้วย

๘.๒ การศึกษาวิชาการพูดความจำเป็นของครูผู้สอน

วินิจ วรรณถนอม (๒๕๒๒ : ๘-๙) กล่าวถึงความจำเป็นที่ครูจะต้องศึกษาวิชาการพูด ไว้ดังนี้

๑) ครูต้องใช้ภาษาพูดเพื่อถ่ายทอดความรู้ความคิดให้แก่ผู้เรียน เพื่อพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียนให้นำไปประกอบอาชีพได้ ถ้าครูใช้ภาษาพูดถ่ายทอดได้ดี ผู้เรียนก็ย่อมเรียนรู้ได้ดี มีความเจริญก้าวหน้าสามารถไปพัฒนาสังคมและประเทศได้

๒) ครูต้องใช้ภาษาพูด เพื่ออบรมบ่มนิสัยให้ผู้เรียนเป็นคนดี การที่ศิษย์จะเป็นคนดีได้ก็อยู่ที่การใช้ภาษาพูดของครู ครูที่วาทศิลป์ดี รู้จักเลือกเรื่องมาพูด พูดให้ผู้ฟังเชื่อถือ ผู้ฟังก็ยอมนำไปปฏิบัติให้เกิดผลดีทั้งแก่ตัวเองและสังคม ถ้าครูไม่มีความสามารถในการพูด ผู้ฟังก็เป็นคนดีได้ยาก และเป็นอันตรายทั้งต่อตนเองและสังคม

๓) ครูต้องใช้ภาษาพูดเพื่อติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือสังคมภายนอก ถ้าครูสามารถใช้ภาษาพูดได้ดีเป็นที่เชื่อถือ จะทำให้ครูเป็นที่สนิทสนมชมชอบของผู้อื่น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงานด้านการศึกษาของครู

๘.๓ หลักสำคัญในการสอนพูด

วิมลศิริ ร่วมสุข (๒๕๒๒ : ๘๗) กล่าวถึงหลักสำคัญบางประการในการสอนพูดแก่นักเรียนไว้ดังนี้

๑) ก่อนอื่นครูต้องฝึกให้นักเรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง กล่าวพูด กล่าวแสดงความคิดในโอกาสต่าง ๆ โดยครูควรทำตนเป็นมิตรและเป็นกันเองกับนักเรียน ยินดีที่จะตอบข้อข้องใจต่าง ๆ ได้ ในกรณีที่เด็กไม่กล้าถาม ครูควรจะเป็นผู้ถามคำถามนำให้เด็กตอบ ในตอนแรกอาจจะตอบประโยคสั้น ๆ แล้วครูก็พยายามถามคำถามที่ให้เด็กตอบได้ และแสดงความคิดเห็นมากขึ้นทุกที ๆ นอกจากนั้นครูควรจะได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสพูดมากขึ้น เช่น การอภิปราย แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่รายงานหน้าชั้น ฯลฯ และถ้านักเรียนมีเวลาพอที่จะเตรียมตัว และเตรียมเนื้อหาที่จะนำมาพูด ก็จะช่วยให้นักเรียนมีความมั่นใจ กล่าวพูดยิ่งขึ้น

๒) ในด้านของศิลปะในการพูด ครูควรจะได้ชี้แจงและยกตัวอย่างต่าง ๆ ให้เด็กเห็นว่า การพูดที่มีศิลปะนั้นเป็นเช่นไร น่าเสียง จังหวะในการพูด ถ้อยคำสำนวนที่เหมาะสมเป็นอย่างไร

๓) ด้านมารยาทในการพูด ให้นักเรียนได้อภิปรายว่าบุคลิกลักษณะของผู้พูดที่ดีควรจะเป็นอย่างไร เช่น ผู้พูดควรอ่อนโยนสุภาพ หน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ไม่พูดแข่งผู้อื่น รู้จักขอบคุณ ขอโทษ และเสียดใจ ในโอกาสอันควร

๔) ฝึกการพูดอย่างมีเหตุผล ฝึกนักเรียนได้ด้วยการอภิปรายแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทเรียนที่กำลังเรียนอยู่ การซักถามระหว่างครูกับนักเรียนหรือระดับนักเรียนกับนักเรียนด้วยกัน

๕) ในด้านน้ำเสียง ฝึกให้นักเรียนพูดชัดถ้อยชัดคำ ตัว ร ล ควบกล้ำ รู้จักเน้นเสียง สูง ต่ำ เน้นตรงใจความสำคัญ ไม่พูดในระดับเสียงเดียวกันตลอด

๖) ครูคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เด็กบางคนมีความสามารถในการพูดดี เพราะมีความสามารถพิเศษ พื้นฐานทางบ้านดี หรือมีโอกาสดูอยู่เสมอ บางคนขี้อาย ไม่กล้าพูด หรืออ้อมคำพูด

๗) ฝึกให้นักเรียนรู้จักประเมินผลการพูดของตนเอง และผู้อื่น และปรับปรุงการพูดของตนเองให้ดีขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องหลักการพูดในหนังสือวาทกรรม จำนวน ๑๐๒ เล่ม ตามที่กล่าวข้างต้น สรุปผลได้ดังนี้คือ เนื้อหาสาระที่น่าเสนอในหนังสือดังกล่าวส่วนใหญ่จะอธิบายเกี่ยวกับหลักการพูดตามแนวทางตะวันตกมีเพียงส่วนน้อยที่อธิบายเกี่ยวกับหลักการพูดตามแนวทางตะวันออก

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระไตรปิฎก สาระสำคัญโดยสังเขป ที่ควรทราบมีดังนี้

๑. นิยามความหมายของพระไตรปิฎก

ประสิทธิ์ บุตรศรี (๒๕๔๒ : ๒๖) ได้อธิบายไว้ดังนี้ คำว่า “พระไตรปิฎก” มาจากคำว่า พระ (แปลว่า ประเสริฐ) + ไตร (แปลว่า สาม) + ปิฎก หมายถึง คัมภีร์ หรือตำรา ดังนั้น พระไตรปิฎกจึงหมายถึง คัมภีร์ หรือตำราที่บรรจุคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (และของพระสาวกสำคัญบางรูป) รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่จดเกี่ยวกับตะกร้าอันเป็นภาชนะสำหรับใส่รวมของต่าง ๆ ไว้

พิชัย ผกาทอง (๒๕๔๒ : ๓๔) อธิบายว่า คำว่า “พระไตรปิฎก” แปลว่า คัมภีร์อันสำคัญยิ่ง หรือหมวดคำสอนในพระพุทธศาสนา ๓ หมวด คือ

๑) หมวดที่บรรจุกฎระเบียบ ธรรมเนียมปฏิบัติ จารีตประเพณี และบทลงโทษ เป็นต้น เรียกว่า “วินัยปิฎก”

๒) หมวดที่บรรจุคำบรรยายเทศนา นิทาน และชาดก เป็นต้น เรียกว่า “สุตตันตปิฎก”

๓) หมวดที่บรรจุหลักธรรมล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ เป็นการคัดเลือกหลักธรรมที่มุ่งการปฏิบัติเกี่ยวกับจิต เจตสิก รูป และนิพพานโดยตรง เรียกว่า “อภิธรรมปิฎก”

เกษม แสงนนท์ (๒๕๔๒ : ๕๒) กล่าวว่า เมื่อพูดคำว่า **พระไตรปิฎก** ประชาชนทั่วไปมักเข้าใจ และหมายถึง **หนังสือ** พระไตรปิฎก หรือพระไตรปิฎกที่เป็นหนังสือ (Bookish Tipitaka) ความจริงต้องแยกกันระหว่างคำว่า **หนังสือ** กับ**พระไตรปิฎก** **หนังสือ** ก็คือการนำกระดาษมาเป็นสื่อหรืออุปกรณ์บันทึก (Memory, Record) ส่วนคำว่า **พระไตรปิฎก** คือ **สาระ** หรือ **เนื้อความ** (Matter) ได้แก่ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่จะถูกบันทึกลงในสื่อต่าง ๆ อะไรก็ได้ไม่มีข้อจำกัด เช่น ใบลาน หินอ่อน หนังสือฉบับต่าง ๆ ที่ไทยเราเคยมีมาแล้ว

ประภาศรี สีหอำไพ (๒๕๔๐ : ๘๓) กล่าวว่า พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ เรียกว่า **ติปิฎก** แปลว่า กระจาดหรือตะกร้า ๓ ใบ หมายถึง การรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ไม่ให้กระจัดกระจาย คล้ายจัดไว้ในกระจาดหรือตะกร้า

ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๔๒ : ๕-๑๐) ได้อธิบายว่า **ปิฎก** แปลว่า ตะกร้า หรือกระจาด โดยมีความหมายเชิงเปรียบเทียบว่าเป็นที่รวบรวม เพราะกระจาด ตะกร้า กระบุง บุงกั้นั้น เป็นที่รวบรวมทัพสัมภาระ ในที่นี้ก็คือ รวบรวมจัดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นประเภท ๆ เป็นหมวด ๆ จึงเป็น ๓ **ปิฎก** เรียกว่า **ไตรปิฎก** คือ

๑) **พระวินัยปิฎก** เป็นที่รวบรวมพระวินัย ซึ่งประกอบด้วย กฎเกณฑ์กติกาสำหรับรักษาภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ไว้

๒) **พระสุตตันตปิฎก** เป็นที่รวบรวมพระสูตรทั้งหลาย คือ ธรรมที่ตรัสแสดงแก่บุคคล หรือปรารถนาเหตุการณ์หรือสถานการณ์อะไรบางอย่างในแต่ละเรื่อง ๆ ไป

๓) **พระอภิธรรมปิฎก** เป็นที่รวบรวมคำอธิบายหลักคำสอนที่เป็นเนื้อหาสาระ เป็นหลักการแท้ ๆ หรือวิชาการล้วน ๆ

สรุป พระไตรปิฎกก็คือ คัมภีร์อันประเสริฐและสำคัญยิ่ง ที่ใช้รวบรวมพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก โดยการบันทึกถ่ายทอดผ่านทางสื่อต่าง ๆ แบ่งเป็น ๓ หมวด หรือ ๓ ตะกร้า คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

๒. ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

พระธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎกนั้น มีการรวบรวมขึ้นแรกเริ่มแต่สมัยที่พระพุทธองค์ทรงมีพระชนมายุอยู่โดยมีประวัติความเป็นมาสรุปได้ดังนี้ (พระไตรปิฎก (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

๑) พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย สมัยเมื่อนิครนถ์ นาฏบุตร เจ้าลัทธิตำคัญคนหนึ่งสิ้นชีพ พวกสาวกเกิดแตกกัน พระจุนทเถระเกรงจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ในพระพุทธศาสนา จึงพร้อมกับพระอนนทไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงตรัสบอกพระจุนทให้รวบรวมธรรมภายิตของพระองค์ และทำสังคายนา คือ จัดระเบียบทั้งโดยอรรถ และพยัญชนะ เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งมั่นต่อไป

๒) พระสารีบุตรแนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย ในห้วงเวลาเดียวกันนั้น คำวันหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคแสดงธรรมจบแล้ว เห็นว่าบรรดาพระภิกษุทั้งหลายยังใคร่จะฟังธรรมต่อไปอีก พระพุทธองค์จึงได้มอบหมายให้พระสารีบุตรแสดงธรรมต่อ พระสารีบุตรได้แนะนำให้รวบรวม ร้อยกรองพระธรรมวินัย โดยจัดหมู่ธรรมเป็นข้อ ๆ ตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๑๐ ว่ามีธรรมะใดบ้างอยู่ในหมวดนั้น ๆ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้อง

๓) พระมหากัสสป เป็นผู้ริเริ่มให้มีการสังคายนา จัดระเบียบพระพุทธรวณะให้เป็นหมวดหมู่

๔) พระอนนท เป็นผู้ที่ทรงจำพระพุทธรวณะไว้ได้มาก เป็นพุทธอุปัฏฐากได้ขอพรหรือขอรับเงื่อนไขจาก พระพุทธเจ้า ๘ ประการ ในเงื่อนไขประการที่ ๑ และประการที่ ๘ มีส่วนช่วยในการสังคายนาพระธรรมวินัยมาก กล่าวคือ ประการที่ ๑ ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น ประการที่ ๘ ถ้าพระองค์แสดงข้อความอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ครั้นเสด็จมาแล้ว จักตรัสบอกข้อความอันนั้นแก่ข้าพระองค์ ทั้งนี้โดยเฉพาะประการที่ ๘ อันเป็นข้อสุดท้ายมีเหตุผลว่า ถ้ามีใครถามท่านในที่ลับหลังพระพุทธเจ้าว่า คานานี้ สูตรนี้ชาดกนี้ พระผู้มีพระภาคแสดงที่ไหน ถ้าพระอนนทตอบไม่ได้ ก็จะมีผู้กล่าวว่า พระอนนทตามเสด็จพระศาสดาไปดูเงาตามตัว แม้เพียงเรื่องเท่านั้นก็ไม่รู้ ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอนนทจึงได้รับหน้าที่ตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรม

ในคราวสังคายนาครั้งแรกหลังพระปรินิพพาน ๓ เดือน ในสมัยที่ยังไม่มีการจดจารึกเรื่องราวไว้เป็นตัวอักษรอย่างกว้างขวาง เช่นในปัจจุบัน มนุษย์ต้องอาศัยความจำ เป็นเครื่องมือสำคัญ ในการบันทึกเรื่องราวนั้น ๆ ไว้ แล้วบอกเล่าต่อ ๆ กันมา การทรงจำและบอกต่อ ๆ กันมาด้วยปากนี้ เรียกว่า **มุขปาฐะ**

๕) พระอุบาลี เป็นผู้ที่สนใจและจดจำพระธรรมพระวินัยได้เป็นพิเศษ มีความเชี่ยวชาญในพระวินัย ในการทำสังคายนาครั้งแรก พระอุบาลีได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตอบคำถามเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก

๖) พระโสณภิกษุภิกษุ เป็นผู้ที่ทรงจำได้ดีมาก เคยท่องจำบางส่วนของพระสุตตันตปิฎก เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ได้รับสรรเสริญว่าทรงจำได้ดีมาก รวมทั้งท่วงทำนองในการกล่าววาทะไพเราะ สละสลวย

แสดงให้เห็นถึงการท่องจำพระธรรมวินัย ได้มีมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ามีพระชนม์

๓. การสังคายนาพระไตรปิฎก

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๒ : ๖-๘) ได้กล่าวถึง สาเหตุที่มาของการสังคายนาพระไตรปิฎก วิธีการสังคายนา และเหตุผลความจำเป็นในการสังคายนา ไว้ดังนี้

สาเหตุ ที่มาของการสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น เนื่องมาจากครั้งพระมหากัสสปเถระทราบข่าวปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วได้ ๗ วัน ขณะที่ท่านกำลังเดินทางอยู่พร้อมด้วยหมู่ลูกศิษย์จำนวนมาก ลูกศิษย์ของพระมหากัสสปมีจำนวนมาก ซึ่งยังเป็นปุถุชนอยู่ ได้ร้องให้คร่ำครวญกัน ณ ที่นั้น ก็มีพระภิกษุที่บวชเมื่อแก่องค์หนึ่ง ชื่อว่า **สุภัททะ** ได้พูดขึ้นมาว่า ท่านทั้งหลายจะร้องให้กันไปทำไม พระพุทธเจ้าปรินิพพานนี้ก็ดีไปอย่าง คือว่า ตอนที่พระองค์ยังอยู่นั้น พระองค์ก็คอยดูแล คอยกวาดขัน ตรีสห้ามไม่ให้ทำสิ่งโน้นสิ่งนี้ แนะนำให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ พวกเราก็ลำบาก ต้องคอยระมัดระวังตัว ทีนี้พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วนี้ พวกเราคงจะได้ทำอะไรได้ตามใจชอบ พระมหากัสสปเถระได้ฟังคำนี้แล้ว ก็นึกคิดอยู่ในใจว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปใหม่ ๆ ก็ยังมีคนคิดจะทำให้เกิดความแปรปรวน ประพฤติปฏิบัติให้วิปริตไปจากพระธรรมวินัย ท่านก็เลยคิดว่า ควรจะทำการสังคายนา

วิธีดำเนินการสังคายนา พระมหากัสสปเถระได้ชักชวนพระอรหันต์ผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหลายที่มีอยู่ในสมัยนั้น ส่วนทันเห็นพระพุทธเจ้า ได้ฟังคำสอนของพระองค์มาโดยตรง เป็นผู้รู้คำสอนของพระพุทธเจ้า และได้อยู่ในหมู่สาวกที่เคยสนทนาตรวจสอบกันอยู่เสมอ มีการเตรียมการถึง ๓ เดือน ประชุมกันที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ณ ภูเขาชื่อเวภาระ เมืองราชคฤห์ มีพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าชาตศัตรู ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนา โดยคัด

เลือกได้พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ที่เห็นร่วมกันว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติ มีความรู้ความสามารถ เช่น เป็นหัวหน้าหมู่คณะ เป็นผู้ได้จำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้มากและชัดเจน ในการประชุมนี้ พระมหากัสสปเถระทำหน้าที่เป็นประธาน โดยเป็นผู้ซักถาม ในส่วนของฝ่ายธรรมนั้น ผู้ที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา เพราะติดตามพระองค์ไปอยู่ใกล้ชิด เป็นผู้อุปัฏฐาก ก็คือ พระอานนท์ ที่ประชุมจึงให้พระอานนท์เป็นผู้นำเอาธรรมมาแสดงแก่ที่ประชุม หรือเป็นหลักของที่ประชุมในด้านธรรม ส่วนด้านวินัย พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอุบาลีไว้ว่าเป็นเอตทัคคะ ที่ประชุมก็คัดเลือกพระอุบาลีให้มาเป็นผู้ดำเนินการวิสันษาเรื่องของพระวินัย

วิธีการสังคายนา ที่เรียกว่า วิธีการร้อยกรองหรือรวบรวมพระธรรมวินัย หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็คือ นำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดงในที่ประชุม แล้วก็มีการซักถามกัน จนกระทั่งที่ประชุมลงมติว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน เมื่อได้มติร่วมกันแล้วในเรื่องใด ก็ให้สวดพร้อมกัน การสวดพร้อมกันนั้น แสดงถึงการลงมติร่วมกันด้วย และเป็นการทรงจำกันไว้เช่นนั้นเป็นแบบแผนต่อไปด้วย หมายความว่า ตั้งแต่นั้นไป คำสอนตรงนั้นก็จะทรงจำไว้เช่นนั้น เมื่อจบเรื่องหนึ่งก็สวดพร้อมกันครั้งหนึ่ง อย่างนี้เรื่อยไป ใช้เวลาถึง ๗ เดือน

การสวดพร้อมกันนั้นเรียกว่า **สังคายนา** คำว่า “สังคายนา” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สังคีติ” แปลว่า สวดพร้อมกัน **คายนา** และ **ลิตติ** แปลว่าการสวด สัมผัส แปลว่าพร้อมกัน **สังคายนา** ก็คือ สวดพร้อมกัน

ผ่านเวลาไป ๗ เดือน พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ก็ได้ทำสังคายนา ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นมติร่วมกันได้เรียบร้อย คำสอนที่รวบรวมประมวลไว้นี้เป็นที่มั่นใจ เพราะทำโดยท่านที่ได้ทันทูกันเห็นทันฝ่าทันฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรง คำสอนที่ลงมติกันไว้ อย่างนี้ ซึ่งเรานับถือกันมาเรียกว่า **เถรวาท** แปลว่า คำสอนที่วางไว้เป็นหลักการของพระเถระ คำว่าเถระในที่นี้ หมายถึง พระเถระผู้ประชุมทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ ดังที่กล่าวมา

พระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้สังคายนาครั้งแรกนี้ เรียกว่า **เถรวาท** หมายความว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ พระธรรมวินัย ทั้งถ้อยคำและเนื้อความอย่างไรที่ท่านสังคายนากันไว้ ก็ทรงจำกันมาอย่างนั้น ถือตามนั้นโดยเคร่งครัด เพราะฉะนั้นจึงต้องรักษาแม้แต่ตัวภาษาเดิมด้วย ภาษาที่ใช้รักษาพระธรรมวินัยนี้ เรียกว่า ภาษาบาลี เพราะฉะนั้น คำสอนของเถรวาทก็รักษาไว้ในภาษาบาลีตามเดิม

เหตุผลความจำเป็นให้ต้องมีการสังคายนา เพราะ ธรรมวินัย หรือ หลักคำสอนที่สังคายนาไว้นี้ เป็นตัวพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรานับถือพระพุทธศาสนา ก็คือ เรานับถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติไปตามคำสอนนั้น พร้อมทั้งดูแลจัดสรรทำการต่าง ๆ เพื่อให้ชาวพุทธทั้งหลายได้เรียนรู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การปฏิบัติอย่างนี้ก็เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสไว้เองว่า พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุสาวกองค์ใดให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ พระพุทธเจ้าตรัสให้พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนของพระองค์นี้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เพราะฉะนั้น การสังคายนาจึงถือว่าเป็นการปฏิบัติตามพุทธพจน์ ที่เหมือนกับได้ทรงฝากฝังสั่งเสียไว้ว่า ให้พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนของพระองค์เป็นศาสดาแทนพระองค์ด้วย ดังนั้นถ้าเราเคารพพระพุทธเจ้า ก็ต้องรักษาพระธรรมวินัยที่สังคายนาไว้ให้ดี เพราะการรักษา ก็คือ การรักษาพระศาสนาของเราไว้ คือ รักษาพระพุทธเจ้าไว้นั่นเอง

ตามหลักฐานของพระเถรบาทฝ่ายไทยกล่าวว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยนั้นมี ๕ ครั้ง คือ (พระไตรปิฎก (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

การสังคายนาครั้งที่ ๑ กระทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขามถารบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ ประเทศอินเดียปัจจุบัน กระทำหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน มีพระอรหันต์ประชุมกัน ๕๐๐ รูป พระมหากัสสปเป็นประธานและเป็นผู้สอบถาม พระอานนท์เป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระธรรม พระอุบาลี เป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระวินัย พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้อุปถัมภ์ กระทำอยู่ ๗ เดือน จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้มีปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก

การสังคายนาครั้งที่ ๒ กระทำที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประเทศอินเดียปัจจุบัน กระทำเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี มีพระสงฆ์ประชุมกัน ๗๐๐ รูป พระยสะ กาคันตกบุตร เป็นผู้ชักชวน พร้อมพระผู้ใหญ่อีก ๘ รูป พระเรวตะเป็นผู้ถาม พระสัพพทามิเป็นผู้ตอบปัญหาทางพระวินัย ที่เกิดขึ้น กระทำอยู่ ๘ เดือน จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้มีปรากฏในพระวินัยปิฎก

การสังคายนาครั้งที่ ๓ กระทำที่โศการาม กรุงปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย กระทำเมื่อ พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๑๕ ปี มีพระสงฆ์ประชุมกัน ๑,๐๐๐ รูป พระ

โมคคัลลินบุตรคิสสเถระ เป็นหัวหน้า พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์ กระทำอยู่ ๕ เดือน จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลินบุตรได้แต่งกถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในพระอภิธรรมเพิ่มขึ้น เมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้วได้ส่งคณะทูต ไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ พระมหินทเถระได้นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในลังกา

การสังคายนาครั้งที่ ๔ กระทำที่อินเดียภาคเหนือ ณ เมืองชาลันทร แต่บางหลักฐานก็ว่า กระทำที่เมืองกาษมีระหรือแคชเมียร์ ภิกษุที่เข้าประชุมมีทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน กระทำเมื่อ พ.ศ. ๖๔๓ มีภิกษุตรีประเทศราชมาร่วม ๒๑ พระองค์ มีทั้งพระสงฆ์ผู้คงแก่เรียน และพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ประชุมกัน การสังคายนาครั้งนี้จึงมีลักษณะผสมคือ มีทั้งพุทธและพราหมณ์ ภาษาที่ใช้สำหรับพระไตรปิฎกไม่เหมือนกัน คือ ฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี ฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤต (บางครั้งก็ปนปรากิต) การสังคายนาครั้งนี้ ไม่มีบันทึกหลักฐานทางฝ่ายเถรวาท

การนับสังคายนาของไทย

ไทยเรายอมรับรองการสังคายนาครั้งที่ ๑, ๒ และ ๓ ในอินเดีย และครั้งที่ ๑, ๒, ๓, ๔ ในลังกา ซึ่งกระทำเมื่อพ.ศ. ๒๓๘, พ.ศ. ๔๓๓, พ.ศ. ๕๕๖ และ พ.ศ. ๑๕๘๗ รวมกันเป็น ๗ ครั้ง

การสังคายนาครั้งที่ ๘ ทำในประเทศไทยเมื่อประมาณพ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าติโลกราช แห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกหลายร้อยรูป ช่วยกันชำระพระไตรปิฎกที่วัดโพธารามใช้เวลา ๑ ปี จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ ๑ ในประเทศไทย

การสังคายนาครั้งที่ ๙ ทำในประเทศไทย เมื่อพ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก มีพระสงฆ์ ๒๑๘ รูป กับราชบัณฑิตอาจารย์อุบาสก ๓๒ คน ช่วยกันชำระพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลาน แล้วเสร็จใน ๕ เดือน นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๒ ในประเทศไทย

๔. พระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ

พระไตรปิฎกในพุทธศาสนาฉบับต่าง ๆ มีดังนี้ ๑) ฉบับอักษรสิงหลของลังกา ๒) ฉบับอักษรเทวนาครีของอินเดีย ๓) ฉบับอักษรของขอม ๔) ฉบับอักษรพม่า ๕) ฉบับ

อักษรไทย ๖) ฉบับอักษรโรมัน ๗) ฉบับภาษาสันสกฤต ๘) ฉบับภาษาจีน ๙) พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ ๑๐) พระไตรปิฎกฉบับหลวง ๑๑) พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๒) พระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนา ๑๓) ฉบับภาษาญี่ปุ่น ๑๔) ฉบับภาษาเกาหลี ๑๕) ฉบับภาษามอญ ๑๖) ฉบับภาษาไทยใหญ่ ๑๗) ฉบับภาษาเนปาล ๑๘) ฉบับภาษาเวียดนาม ๑๙) ฉบับภาษาธิเบต ๒๐) ฉบับภาษาสเปน ๒๑) ฉบับภาษาฝรั่งเศส ๒๒) พระไตรปิฎก CD-ROM ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๓) ฉบับ BUDSIR (Buddist Scripture Information Retrieval) ของมหาวิทยาลัยมหิดล ๒๔) ฉบับ Chattha Sangayana Tipitaka CD-ROM ของสถาบันวิจัยวิปัสสนา ธรรมคีรี ประเทศอินเดีย

๕. การแบ่งหมวดพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก แบ่งได้เป็น ๓ หมวด คือ (ประสิทธิ์ บุตรศรี ๒๕๔๒ : ๒๖)

- ๑) พระวินัยปิฎก (พระวินัย) รวมศีลของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา
- ๒) พระสุตตันตปิฎก (พระสุต) รวมคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระสาวก สำคัญบางรูป มีเรื่องราวประกอบ
- ๓) พระอรรถธรรมปิฎก (พระอภิธรรม) รวมธรรมะที่รจนาคือเป็นหลักวิชาการล้วน ไม่มีเรื่องราวประกอบ

๖. เนื้อหาโดยสังเขปในพระไตรปิฎก

เนื้อหาโดยสังเขปในพระไตรปิฎก มีดังนี้ (พระไตรปิฎก (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

- ๑) เนื้อหาโดยสังเขปของพระวินัยปิฎก มีอยู่ ๕ หมวดด้วยกัน คือ
 - ๑.๑) มหาวิภังค์ ว่าด้วยข้อห้าม หรือวินัยของพระภิกษุ
 - ๑.๒) ภิกษุณีวิภังค์ ว่าด้วยข้อห้าม หรือวินัยของพระภิกษุณี
 - ๑.๓) มหาวัคค์ ว่าด้วยพุทธประวัติตอนแรก และพิธีกรรมทางพระวินัย แบ่งออกเป็นชั้นชกะ ๑๐ หมวด
 - ๑.๔) จุลลวัคค์ ว่าด้วยพิธีกรรมทางพระวินัย ความเป็นมาของพระภิกษุณีและประวัติการทำสังคายนา แบ่งออกเป็นชั้นชกะ ๑๒ หมวด

๑.๕) **บริวาร** ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย เป็นการย่อหัวข้อสรุปเนื้อความวินิจฉัยปัญหาใน ๔ เรื่องข้างต้น

๒) เนื้อหาโดยสังเขปของพระสุตตันตปิฎก มีอยู่ ๕ หมวดด้วยกัน คือ

๒.๑) **ทีฆนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร หรือพระธรรมเทศนาขนาดยาว มี ๓๔ สูตร

๒.๒) **มัชฌิมนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร หรือพระธรรมเทศนาขนาดกลาง ไม่ยาวและไม่สั้นเกินไป มี ๑๕๒ สูตร

๒.๓) **สังยุตตนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร หรือพระธรรมเทศนา ที่ประมวลธรรมะไว้เป็นพวก ๆ เรียกว่า สังยุต เช่น กัสสปสังยุต ว่าด้วยเรื่องของพระมหากัสสป โภสลสังยุต ว่าด้วยเรื่องในแคว้นโภสล มัคคสังยุต ว่าด้วยเรื่องมรรคคือข้อปฏิบัติ เป็นต้น มี ๗,๗๖๒ สูตร

๒.๔) **อังกุตตรนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร หรือพระธรรมเทศนาเป็นข้อ ๆ ตามลำดับจำนวน เช่น ธรรมะหมวด ๑ ธรรมะหมวด ๒ ธรรมะหมวด ๑๐ แต่ละข้อก็มีจำนวนธรรมะ ๑, ๒, ๑๐ ตามหมวดนั้น มี ๘,๕๕๗ สูตร

๒.๕) **ขุททกนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร หรือพระธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ด รวมทั้งภายิตของพระสาวก ประวัติต่าง ๆ และชาดก รวบรวมหัวข้อธรรมที่ไม่จัดเข้าใน ๔ หมวดข้างต้น แบ่งเป็นหัวข้อใหญ่มี ๑๕ เรื่อง

๓) เนื้อหาโดยสังเขปของพระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ เรื่องด้วยกัน คือ

๓.๑) **ธัมมสังคณี** ว่าด้วยธรรมะ รวมเป็นหมวดเป็นกลุ่ม

๓.๒) **วิภังค์** ว่าด้วยธรรมะแยกเป็นข้อ ๆ

๓.๓) **ชาตุกถา** ว่าด้วยธรรมะจัดระเบียบความสำคัญโดยถือธาตุเป็นหลัก

๓.๔) **ปุคคลบัญญัติ** ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ชนิด และแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล

๓.๕) **กถาวัตถุ** ว่าด้วยคำถามคำตอบในหลักธรรม จำนวนหนึ่งประมาณ ๒๑๕ หัวข้อ เพื่อถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรม

๓.๖) **ยมก** ว่าด้วยธรรมะที่รวมเป็นคู่ ๆ

๓.๗) **ปัญฐาน** ว่าด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่เกิดอุปสมถ์ ๒๔ อย่าง

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์เคียงข้าง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๔๒ : ๑๕-๑๖) อธิบายว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น แบ่งได้เป็น ๔ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ เรียกว่า **พระไตรปิฎก** คือ คัมภีร์ที่จารึกพระพุทธพจน์ พร้อมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องที่เป็นหลักฐาณดั้งเดิม เป็นมาตรฐานใหญ่ เป็นเกณฑ์ตัดสินพระพุทธศาสนา

ระดับที่ ๒ เรียกว่า **อรรถกถา** คือ คัมภีร์เคียงข้างพระไตรปิฎก ซึ่งมีมาแต่เดิมเหมือนกัน โดยพระเถระ พระอาจารย์ผู้ใหญ่ที่เป็นนักปราชญ์ อธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้แก่ลูกศิษย์อีกทีหนึ่ง คำอธิบายเหล่านี้รวบรวมกันเป็นคัมภีร์ระดับรองจากพระไตรปิฎก

ระดับที่ ๓ เรียกว่า **ฎีกา** คือ คัมภีร์รุ่นสืบมาหลังอรรถกถา กล่าวคือ เนื้อหาในพระไตรปิฎก ส่วนใดที่อรรถกถาอธิบายไว้ อาจารย์ใหญ่รุ่นต่อมาเห็นว่าอธิบายยังไม่พอ ควรจะให้ชัดเจนกว่านั้น เพราะพุทธพจน์บางแห่งในพระไตรปิฎก พระอรรถกถาจารย์เห็นว่าง่าย รู้กันคืออยู่แล้ว เพราะรุ่นของท่านยังใกล้พุทธกาล ท่านก็ไม่อธิบาย พระอาจารย์รุ่นต่อมาเห็นว่าคนรุ่นหลังไม่เข้าใจ ก็อธิบายเสียด้วย หรือแม้แต่คำของพระอรรถกถาจารย์นั่นเอง คนรุ่นหลังก็อาจเข้าใจไม่ชัด ก็มีพระอาจารย์ผู้ใหญ่ที่เชี่ยวชาญมาอธิบายขยายความไปอีก นี้เรียกว่า **ฎีกา**

ระดับที่ ๔ เรียกว่า **อนุฎีกา** คือ คัมภีร์ต่อจากฎีกา เป็นคำอธิบายฎีกา

คัมภีร์ทั้งหมดนี้ท่านถือเป็นสำคัญสืบกันมา เพราะผู้ที่ระเบียบเรียงขึ้นมาได้ ก็ต้องเป็นที่ยอมรับ เป็นครูอาจารย์ เป็นผู้ที่มีหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เชี่ยวชาญจัดเจนตลอดพระไตรปิฎก และชำخองทั่วตลอดในคัมภีร์ทั้งหลายในชั้นที่เหนือตนขึ้นไป และเมื่อนิพนธ์ขึ้นมาแล้วก็ต้องเป็นที่ยอมรับของปราชญ์ด้วยกันในยุคนั้น จึงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นหลักของพระศาสนา

ส่วนพระอาจารย์รุ่นหลังต่อจากที่ว่ามา ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในยุคนั้น ๆ ที่มาแสดงคำสอนหรือคำอธิบายต่าง ๆ ก็เรียกกันว่าเป็น **อรรถกถา** ไม่ว่าจะเป็นพระอาจารย์องค์ไหนก็ตาม แต่ละองค์ ๆ ก็เรียก อรรถกถา คือ มติของบุคคล หรือเป็นมติส่วนตัวของท่านผู้นั้น ๆ ซึ่งถือเป็นสำคัญน้อยลงมา สรุปว่า ถือพระไตรปิฎกเป็นหนึ่ง อรรถกถาเป็นสอง

รองลงมา และก็เป็นฎีกา อนุฎีกา จนมาถึงอรรถโนมติของอาจารย์ที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน หรือ
แม้ก่อนนั้น ที่แต่งตำราไว้หลังรุ่นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา จัดเป็นอรรถโนมติทั้งหมด

๘. คำอธิบายพระไตรปิฎก

คำอธิบายพระไตรปิฎก เรียกว่า อรรถกถา ผู้ที่แต่งเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ เฉพาะคำว่า พระไตรปิฎกนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายอย่างย่อ ๆ ดังนี้ (อรวรรณ ปิณฑนน์ โกวาท ๒๕๓๘ : ๒๓๓-๒๓๘)

๑) วินัยปิฎก เป็น

๑.๑) อาณาเทศนา คือ การแสดงธรรมในลักษณะตั้งเป็นข้อบังคับโดยส่วน

ใหญ่

ฟังเว้น

๑.๒) ขณาสถาปนาศาสนะ คือ การสอนตามความผิด หรือโทษชนิดต่าง ๆ ที่

๑.๓) สังฆาภิบาล คือ ถ้อยคำที่ว่าด้วยความสำรวมและไม่สำรวม

๑.๔) อริยศีลสิกขา คือ ข้อศึกษาที่เกี่ยวกับศีลชั้นสูง

๑.๕) วิติกมปหาน คือ เครื่องละกิเลสอย่างหยาบที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดศีล

๒) สุตตันตปิฎก เป็น

๒.๑) โวหารเทศนา คือ การแสดงธรรมยกย้ายสำนวนให้เหมาะสมแก่จริต
อัธยาศัยของผู้ฟัง

๒.๒) ขกานุโลมสาสนะ คือ การสอนโดยอนุโลมแก่จริตอัธยาศัยของผู้ฟังซึ่ง
มีต่าง ๆ กัน

๒.๓) ทิฏฐิวินิเวรณกถา คือ ถ้อยคำที่สอนให้พละคลายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด

๒.๔) อริยจิตตสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับสมาธิชั้นสูง

๒.๕) ปริยภูฐานปหาน คือ เครื่องละกิเลสอย่างกลาง อันรักรังจิต ได้แก่
นิวรณ์ คือ กิเลสอันกั้นจิตมิให้เป็นสมาธิ

๓) อภิธรรมปิฎก เป็น

๓.๑) ปรมัตถเทศนา คือ การแสดงธรรมเฉพาะเจาะจงเฉพาะประโยชน์อย่าง
ยิ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ไม่เกี่ยวกับห้องเรื่องหรือโวหาร

๓.๒) ขณัฒมสาสนะ คือ การสอนตามเนื้อหาเห้ ๆ ของธรรมะ

๓.๓) นามรูปปริเฉทกถา คือ ถ้อยคำที่สอนให้กำหนดนามและรูป คือร่างกาย

จิต

๓.๔) อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับปัญญาชั้นสูง

๓.๕) อนุสยปทาน คือ เครื่องละกิเลสอย่างละเอียด อันได้แก่ กิเลสที่นอนอยู่ในสันดานไม่มีอะไรกวาน ก็ไม่แสดงตัวออกมา

(ข้อสังเกต ของอรรถวรมณ ปิตันธน์โรวาท (๒๕๓๕ : ๒๓๘) พบว่า พระธรรมคำสอนในส่วนที่เกี่ยวกับหลักทางวาทวิทยานั้น จะมีมากจากวินัยปิฎก และสุตตันตปิฎก)

๕. การแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

การแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ได้กระทำกันมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดแปลไว้เป็นจำนวนมาก ในรัชสมัยต่อ ๆ มา การแปลก็ยังคงดำเนินไปเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่จะแปลพระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก พระอภิธรรมปิฎกมีน้อย สำนักโวหารในการแปลก็ผิดกันมาก เพราะต่างยุคต่างสมัย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทว) วัดสุทัศน์เทพวราราม ทรงปรารภว่า พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี ผู้ใคร่ศึกษาต้องรู้ภาษาบาลีอย่างลึกซึ้ง จึงจะศึกษาได้สมประสงค์ แม้มีผู้รู้แปลสู่ภาษาไทยอยู่บ้าง ก็เลือกแปลเฉพาะบางตอนไม่ตลอดเรื่องถ้าสามารถแปลจนครบบริบูรณ์ ก็จะเป็นอุปการคุณแก่พุทธบริษัทชาวไทยอย่างใหญ่หลวง ในต่างประเทศ ได้มีนักปราชญ์อุตสาหะแปลบาลีพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ออกเป็นภาษาของเขาแล้ว สำหรับฝ่ายมหายานนั้น ได้มีการแปลพระไตรปิฎก จากฉบับภาษาสันสกฤต ออกเป็นภาษาของชาวประเทศที่นับถือลัทธิมหายาน มาแล้วช้านาน การที่นักปราชญ์ดังกล่าวจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาของเขา ก็ด้วยเหตุประโยชน์ที่มหาชนชาวประเทศนั้น ๆ จะพึงได้รับการศึกษาพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ จึงเป็นการสมควรด้วยประการทั้งปวง ที่จะคิดจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยให้ตลอดสาย จะเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และประเทศไทยให้ปรากฏไปในนานาประเทศ แต่เนื่องด้วยการนี้เป็นการใหญ่ เกินวิสัยที่เอกชนคนสามัญจะทำ

ให้สำเร็จได้ จึงขอให้กระทรวงธรรมการ นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รับการจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถวายให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานในการนี้ ให้กรมธรรมการเป็นผู้อำนวยการฝ่ายคฤหัสถ์ จัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นสมุดตีพิมพ์ และลงในใบลาน เพื่อเผยแพร่แก่พุทธบริษัทสืบไป

คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎก เริ่มดำเนินการแปลตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๓ โดยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) แปลโดยอรรถ ตามความในบาลีพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ สำหรับพิมพ์เป็นเล่มสมุด เรียกว่า “พระไตรปิฎกภาษาไทย” ๒) แปลโดยสำนวนเทศนา สำหรับพิมพ์ลงใบลาน เป็นคัมภีร์เทศนา เรียกว่า “พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง” แบ่งออกเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ โดยถือเกณฑ์พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป เมื่อคราวจรดงคสันนิบาตในสมัยพุทธกาล เป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ พระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ พิมพ์ลงใบลานเสร็จเรียบร้อยเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

ต่อมาเมื่อพ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลไทยดำริจะจัดทำพิธีฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ คณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นสมควร จัดสร้างพระไตรปิฎกภาษาไทย ซึ่งคณะสงฆ์ได้ตั้งกรรมการจัดแปล และกำลังตรวจสำนวน ทำต้นฉบับสำหรับพิมพ์อยู่แล้วนั้น เพื่อเป็นอนุสาวรีย์เนื่องในงานนั้นด้วย จึงได้กำหนดจำนวนหนังสือที่จะพิมพ์ จากจำนวนที่กำหนดไว้เดิม ๑,๐๐๐ จบ เป็น ๒,๕๐๐ จบ เพื่อให้เหมาะสมแก่งานฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ

ในปีพ.ศ. ๒๕๑๔ กรมศาสนาได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ เห็นว่าจำนวนเล่มที่พิมพ์ ครั้งแรก ๘๐ เล่ม เพื่อให้ไม่หนาเกินไป และมีจำนวนเล่มเท่าจำนวนพระชนมายุของพระพุทธเจ้า แต่ทำให้การอ้างอิงไม่ตรงกับเล่มในฉบับบาลี ซึ่งมีอยู่ ๔๕ เล่ม ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงพิมพ์จบละ ๔๕ เล่ม และประจวบกับปี พ.ศ. ๒๕๑๔ นับเป็นมหามงคลสมัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี ทางราชการได้จัดพระราชพิธีรัชดาภิเษก ถวายเป็นการเฉลิมพระเกียรติ จึงตกลงเรียกพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า “พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง” จัดพิมพ์จำนวน ๒,๐๐๐ จบ จบละ ๔๕ เล่ม (พระไตรปิฎก (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

๑๐. ความสำคัญของพระไตรปิฎก

กรมวิชาการ (๒๕๓๕ : ๖-๑๑) ได้อธิบายถึงความสำคัญของพระไตรปิฎก สรุปความสำคัญ ได้ดังนี้

๑) พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สูงสุดในพระพุทธศาสนา มีฐานะเป็นตัวแทนของพระบรมศาสดา

๒) พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับคัมภีร์ไตรเภทของศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ หรือคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม นักปราชญ์ทุกยุคสมัยจะถือพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์มาตรฐานสำคัญที่สุดในการวินิจฉัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๓) พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดในพระพุทธศาสนา หากนับระยะเวลาแต่ที่ได้เริ่มมี “พระไตรปิฎกมุขปาฐะ” เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๕) ก็จะเป็นเวลานานถึง ๒๕๘๐ ปี หากนับระยะเวลาแต่ที่ได้มี “พระไตรปิฎกลายลักษณ์อักษร” เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน ก็เป็นเวลาถึง ๒๑๐๒ ปี แม้จะมีอายุเก่าแก่ยาวนานถึงเพียงนี้ แต่คำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ก็ยังคงเป็นความจริง ทนต่อการพิสูจน์ตลอดมา

๔) พระไตรปิฎกเป็นวรรณคดีเก่าแก่ที่สุดในพระพุทธศาสนา คัมภีร์อื่น ๆ ที่จัดเป็นวรรณคดีบาลีนั้น ล้วนแต่เป็นวรรณคดียุคหลัง เช่น คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา และคัมภีร์อนุฎีกา เป็นต้น หากพิจารณาตามลักษณะคำประพันธ์ จะเห็นว่าพระไตรปิฎกมีทั้งคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วและประเภทร้อยกรอง จึงกล่าวได้ว่า พระไตรปิฎกเป็นวรรณคดีบาลีที่เป็นได้ทั้งศาสตร์และศิลป์ สมบูรณ์ด้วยรสแห่งวรรณคดีทุกประการ

๕) พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ประมวลหลักคำสอนของทางพระพุทธศาสนา คือประมวลไว้ทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมทั้งประมวลหลักคำสอนที่เป็นพุทธศาสนสุภาษิตไว้อย่างสมบูรณ์

๖) พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักคำสอนที่มีกระบวนการเข้าถึงพุทธธรรมครบวงจร กล่าวคือ **ขั้นที่ ๑** เป็นการเข้าถึงด้วยการเรียนรู้ เป็นการเข้าถึง **“ขั้นปริยัติธรรม”** **ขั้นที่ ๒** เป็นการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติตนตามคำสอนที่ได้ศึกษาแล้วเรียนมา เป็นการเข้าถึง **“ขั้นปฏิบัติ**

ธรรม” ชั้นที่ ๓ เป็นการเข้าถึงด้วยการได้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติเป็นการเข้าถึง “ขั้นปฏิเวชธรรม”

๗) พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่เป็นบ่อเกิดแห่งวิทยาการ ศิลปวัฒนธรรม และจารีตประเพณีอันดีงาม พระไตรปิฎกมีเนื้อหาสาระทางวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์หลายสาขาวิชา เช่น ศาสนศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ จิตวิทยา สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น รวมถึงเป็นบ่อเกิดบรรดาศิลปะ จารีตประเพณีต่าง ๆ อาทิ การแสดงความเคารพบูชา ประเพณีทอดกฐิน ฯลฯ

๘) พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานสำคัญอย่างยิ่งที่บ่งชี้และยืนยันถึงศักยภาพแห่งพระปัญญาของพระพุทธองค์ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงตามหลักแห่งอริยสัจธรรม ด้วยพระปัญญาอันยอดเยี่ยมด้วยพระองค์เอง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๔๒ : ๑๐-๑๓) กล่าวถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกว่า พระไตรปิฎก คือที่รวบรวมพระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า นี่แหละคือศาสนาของชาวพุทธทั้งหลาย จึงได้ถือกันมาเป็นหลักว่า จะต้องรักษา แล้วก็เล่าเรียน และปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระไตรปิฎกนี้ และใช้คำสั่งสอน คือ พระธรรมวินัยนี้ เป็นหลักเกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายว่าเป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ สิ่งที่ได้เล่าเรียนปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นด้านวินัยของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การบวช การมีโบสถ์ การสร้างกุฏิ การกรานกฐิน และสังฆกรรมต่าง ๆ การใช้ไตรจีวรของพระภิกษุ การที่พระภิกษุทำอะไรได้หรือไม่ได้ การที่จะต้องอาบัติต่าง ๆ หรือการที่ชาวบ้านจะทำบุญทำทาน คำว่าทานก็ดี คำว่าบุญก็ดี เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา ไตรสิกขา ภาวนาต่าง ๆ ชั้น ๕ ไตรลักษณ์ อริยสัจจ์ ตลอดจนจนถึงพระนิพพาน ก็ล้วนมาจากพระไตรปิฎกทั้งนั้น ถ้าไม่มีพระไตรปิฎกเราก็ไม่รู้จักถ้อยคำเหล่านี้ ไม่มีพระไตรปิฎกเสียอย่างเดียว เป็นอันหมดสิ้น คือหมดสิ้นพระพุทธศาสนานั่นเอง

๑๑. ทศนะของท่านผู้รู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก

สมหมาย สุภามิต (๒๕๔๒ : ๔๒-๔๓) ได้แสดงทศนะไว้ดังนี้ “ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดเป็นศาสดาปกครอง

คณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์ นอกจากประธานแนวทางไว้ว่า เมื่อเราตกดลวงลัทธิไป พระธรรมวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ... พระไตรปิฎกจึงเป็นคัมภีร์หลักที่มีความสำคัญที่สุดต่อพระพุทธศาสนา เพราะได้ประมวลพระพุทธพจน์อันเป็นสังฆธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุดยิ่งกว่าคัมภีร์อื่นใด พระไตรปิฎกจึงถือได้ว่าเป็นมรดกทางอารยธรรมของชาวพุทธและชาวโลกที่ทรงคุณค่าที่สุดเท่าที่มนุษยชาติเคยมีมา”

เกษม แสงนนท์ (๒๕๔๒ : ๕๐-๕๑) กล่าวว่า เมื่อพูดถึงพระไตรปิฎก เรามักจะคิดถึงใบลานเป็นมัด ๆ หรือหนังสือเล่มใหญ่ ๆ เรียงเป็นแถวในตู้ใบย่อม ๆ คูประหนึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงค่าที่ใคร ๆ ไม่ควรแตะต้องล่วงเกิน แม้คนที่อยู่ในวัดหรือบวชเรียนอยู่ยังไม่เคยเปิดดูเลย นับประสาอะไรกับคนที่ไม่เคยบวช ยิ่งเป็นสุภาพสตรีด้วยแล้ว ก็ยิ่งไม่มีโอกาสได้สัมผัสด้วยซ้ำ โดยภาพรวมแล้วถือว่าบรรดาชาวพุทธทั้งหลายยังห่างเหินคำสอนอันมาจากต้นตำรับ (Original)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (อรุณ เวชสุวรรณ, (บรรณาธิการ) ๒๕๒๐ : ๑๐๗-๑๐๘) ได้แสดงความเห็นว่า พระไตรปิฎกมีวิธีศึกษาหลายทาง แล้วแต่เราจะศึกษาพระไตรปิฎกในฐานะอะไร ถ้าศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดี ก็อาจคิดได้เพราะเหตุว่าพระไตรปิฎกเป็นหนังสือไพเราะจริง ๆ ในทางอรรถรสก็สูง ถ้าจะศึกษาในทางเหตุผล พระไตรปิฎกก็มีสาระมีเหตุผลมากมายเหลือเกิน ถ้าศึกษาในทางอักษรศาสตร์ ก็เป็นภาษาโบราณที่น่าสนใจ ธรรมะของพระพุทธเจ้าที่เราเรารู้กันอยู่ทุกวันนี้ ก็มาจากพระไตรปิฎก จริงอยู่พระไตรปิฎกอาจมีสิ่งที่ไม่ดีแต่ของที่เรารู้ว่าถูกต้อง ก็อยู่ในพระไตรปิฎกนั่นเอง แล้วใครจะเป็นคนชี้ว่าพระไตรปิฎกหน้าไหนถูกหน้าไหนผิด ถ้ารับก็ต้องรับทั้งเล่ม ถ้าไม่รับก็ไม่รับเลย แต่ถ้าไม่รับเลยของดีที่อยู่ในนั้นเราก็จะไม่มี “กระผมถืออย่างนี้ว่า ชั้นแรกจะต้องมีศรัทธาก่อน คือ ยึดถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะก่อน เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบ และก็เชื่อด้วยว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เหล่านั้น เป็นความจริงที่เชื่อถือได้ทุกประการ...คนที่จะตรัสรู้ได้ โดยไม่คำนึงถึงพระพุทธศาสนามาก่อนเลยนั้น ก็คงมีคน ๆ เดียวเท่านั้น คือ พระพุทธเจ้าคนอื่นทำไม่ได้ คนอื่นต้องไปตามแนวที่พระองค์วางไว้”

ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภักดิ์ (๒๕๔๕ : ๒๖-๓๐) ได้แสดงทัศนะต่อทัศนะของผู้รู้ด้านศาสนาที่ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพระไตรปิฎกไว้ สรุปความโดยย่อได้ดังนี้

ประวัติศาสตร์พระธรรมและพระสงฆ์นั้นเกี่ยวข้องกันอย่างแทบจะแยกไม่ออก ด้วยความเชื่อในประวัติศาสตร์ของพระสงฆ์ยุคเริ่มแรก (กล่าวคือ เชื่อว่าผู้รวบรวมพระธรรมวินัยยุคแรกเป็นพระอรหันต์) พระสงฆ์เถรวาทเชื่อว่าพระธรรมวินัยที่ท่านรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกเป็นหลักธรรมที่ถูกต้องบริสุทธิ์ ดังนั้นบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทจึงได้แก่ การรักษาพระธรรมคัมภีร์ให้คงเดิมไว้

ท่านพุทธทาสภิกขุจะเป็นพระภิกษุรูปแรกในสังคมไทย ที่กล้าตั้งคำถามกับการยอมรับความน่าเชื่อถือของพระไตรปิฎก ท่านพุทธทาสภิกขุถือว่าในพระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น มีทั้งส่วนที่เป็นแก่นหรือเป็น “เพชร” อันได้แก่ “สิ่งที่จะดับทุกข์ได้” และส่วนที่เป็นเครื่องห่อหุ้มพระพุทธพจน์ ซึ่งท่านเห็นว่าไม่ควรจะให้ความสำคัญแก่ส่วนนี้เท่ากับคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ในทัศนะของท่านพุทธทาส พระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้นเป็นเพียงส่วนขยาย เรื่องสั้น ๆ เพียงประโยคเดียว คือ สัพพทรมมา นาลอภินิเวสยา ท่านมองว่าส่วนที่เป็นอภิวินัย เช่น วินีตวัตถุ เป็นต้น ที่เพิ่มเข้ามาภายหลังนั้นเป็นส่วนขยายพระวินัย ซึ่งเมื่อขยายออกไปแล้วก็ผนวกเข้ากับของเก่าเป็นพระวินัยปิฎก มีจำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ส่วนอภิธรรมปิฎกนั้น พุทธทาสภิกขุมองว่ามีการปรับปรุงขึ้นมาเมื่อ ๖๐๐-๗๐๐ ปีหลังพุทธกาล “เอามาตั้งเป็นอภิธรรมปิฎก ต้องสร้างเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปเทศน์ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ให้เป็นฐานรับรอง มีข้อความมากมายตั้ง ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ...แต่ทั้งหมดนั้นควรจัดเป็นเปลือกหีบหุ้มห่อพระพุทธวจนะ เพราะว่าการขยายความของสุดตะเก่าหรือสุดตันตะข้อหนึ่งให้ละเอียดต่อไป” (สุวรรณา ๒๕๓๖ : ๒๔)

ยิ่งกว่านี้พุทธทาสภิกขุยังเสนอให้ฉีกพระไตรปิฎกออกได้บางส่วน โดยเฉพาะข้อความอรรถาธิบายต่าง ๆ ที่ไม่ใช่พระพุทธวจนะโดยตรงด้วย ท่านกล่าวว่าพระไตรปิฎกมีส่วนที่ควรฉีกออกได้ ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่ยังเหลืออยู่สัก ๗๐ เปอร์เซ็นต์ ท่านก็มองว่า “ทีนี้ถ้าเป็นครูบาอาจารย์แห่งยุคปรมาณู” เป็นฝรั่งมังค่า นักวิทยาศาสตร์ นักโบราณคดีตัวแท้ด้วย เคยศึกษามาอย่างแตกฉาน มาลูบคลำพระไตรปิฎกแล้ว เขาก็จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้ด้วยตัวเอง ครูบาอาจารย์ประเภทนี้ไม่เชื่อด้วยตนเองอยู่แล้วว่า พระไตรปิฎกทั้งหมดนี้เป็นของเดิมแท้ของพระพุทธศาสนา เขารู้ว่าอะไรเป็นของใหม่ของเก่า แล้วก็สามารเลือกเชื่อแต่ของแท้ของเก่าที่เรียกว่า Old Sutta เฉพาะที่เข้ากันได้กับการวินิจฉัยโดยกาลามสูตร ฉะนั้นถ้าเอาพวกนักวิทยาศาสตร์ นักศึกษาโบราณคดี ครูบาอาจารย์ชั้นพิเศษเป็นหลักแล้ว พระไตรปิฎกสำหรับจะหยิบ

ยกให้แก่พวกนี้ยังอาจจะปลดออกได้อีก ๓๐ เปอร์เซนต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อภิธรรมปิฎก (เรื่องเดียวกัน : ๒๑) ถ้าถือตามท่านพุทธทาสภิกขุก็จะหมายความว่า พระไตรปิฎกบาลีที่คณะสงฆ์เถรวาทยึดถืออยู่นี้ มีส่วนน่าเชื่อถือได้ว่าเป็นพระพุทธรวณะเพียง ๔๐ เปอร์เซนต์เท่านั้น

ความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุก้าวล้ำเกินกว่าเถรวาทไทยจะยอมรับได้ ท่านจึงถูกกล่าวหาว่าค่อนข้างรุนแรงว่าเป็นเคียดริษยา มุ่งสอนให้คนหันเหความสนใจออกจากพระพุทธศาสนา ผลสะท้อนกลับมาก็คงจะมีหนักหนาพอสมควร ท่านต้องกล่าวถึงเรื่องนี้ในการบรรยายเรื่อง อภิธรรมคืออะไร? ว่า “ครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ อาตมาไปพูดที่กรุงเทพฯ เรื่อง “สิ่งที่เข้าใจกันไม่ได้” พูดไปประโยคหนึ่งว่า อภิธรรมมิได้อยู่ในรูปของพุทธรวณะ ก็มีคนโกรธตั้งก่อนบ้านก่อนเมืองก็ว่าได้” (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๗ : ๔) ข้อนี้น่าเข้าใจได้ว่าเหตุใดจึงมีปฏิกิริยาตอบกลับในลักษณะรุนแรงอย่างนั้น กล่าวคือ ถ้าเรายึดถือตามที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ ก็แสดงว่าพระปิฎก (ภาษาบาลี) ซึ่งรวบรวมโดยพระอรหันต์ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ และเถรวาทยึดถืออยู่นั้น มีบางส่วนเชื่อถือไม่ได้ การเชื่อเช่นนี้ไม่เพียงแต่ไม่แสดงความเคารพต่อสิ่งที่ถือว่าเป็น “พระธรรม” หากแต่แสดงถึงความไม่เชื่อถือในประวัติศาสตร์คณะสงฆ์ของตนด้วย การเป็นพุทธบริษัทที่ดีนั้น มีหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ

หน้าที่ของเราคือ ต้องพยายามรักษาสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศ ได้สั่งสอนไว้ให้ซื่อสัตย์ที่สุดว่าพระองค์ได้สอนอะไรไว้อย่างไร เพราะฉะนั้นคำสั่งสอนของพระองค์ที่สืบทอดถ่ายทอดมาถึงเรามีเท่าไร หากหลักฐานมาได้เท่าไรก็นำมาแสดงเท่านั้น และพยายามรักษาให้คงอยู่ต่อไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และตรงตามเดิมที่สุด การกระทำอย่างนี้เราเรียกว่าสังคายนา สังคายนาคือการรวบรวมประมวลคำสอนของพระศาสดาไว้อย่างซื่อสัตย์ที่สุด ให้บริสุทธิ์ที่สุดเท่าที่รู้หรือสืบทราบได้ว่า เป็นคำสอนของพระองค์แท้ ๆ ... ฉะนั้นในการสังคายนา นั้นหลักการจึงอยู่ที่การพยายามที่จะนำสิ่งนั้น เท่าที่สืบมา ให้สืบทอดไปอย่างบริสุทธิ์ ให้ได้หลักฐานที่เป็นตัวคำพูดของพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด ไม่ไปแทรกแซงและไม่ไปวินิจฉัย (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ๒๕๓๒ : ๓๒๐-๓๒๑)

ความหมายของการสังคายนาในที่นี้แสดงถึงความเชื่อมั่นต่อสิ่งที่พระเถระได้รวบรวมไว้เมื่อต้นยุคของประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ซึ่งก็สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์ในยุคนั้นด้วย ถ้ามองจากฝ่ายที่ไม่ศรัทธาก็เป็นไปได้ว่า ความเชื่อนี้ออกจะอุดมคติเกินไป ดังนั้น

ด้วยการยึดถืออุดมคติดังกล่าวนี้ ข้อเสนอของท่านพุทธทาสที่ให้ “ฉีก” พระไตรปิฎกจึงเท่ากับทำลายอุดมคติดังกล่าว

ท่านพุทธทาสไม่ใช่กรณีเดียวในสังคมไทย ที่มีข้อเสนอในเชิงสันคลอนอุดมคติ ใน “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนายุคต้น” ของเกรวาทไทยในปีพ.ศ. ๒๕๔๒ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ได้เสนอบทความ เพื่อปกป้องแนวคำสอนของธรรมกาย ความตอนหนึ่งได้พยายามแสดงให้เห็นว่าพระไตรปิฎกภาษาบาลีไม่เพียงพอสำหรับการตัดสินใจตัดสินประสพการณ์ทางธรรม กล่าวคือ

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับการรวบรวมไว้ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก ซึ่งพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทของเรา เป็นพระไตรปิฎกที่ได้รับการยอมรับว่า สามารถรวบรวมรักษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ได้มากที่สุด เป็นแหล่งอ้างอิงของคำสอนในพระพุทธศาสนายุคดั้งเดิมที่สำคัญที่สุด

แต่นอกจากพระไตรปิฎกบาลีแล้ว ยังมีคำสอนดั้งเดิมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อยู่ในคัมภีร์อื่นอีกหลายแห่ง เช่น พระไตรปิฎกจีน พระไตรปิฎกทิเบต คัมภีร์สันสกฤตและคัมภีร์ในภาษาอื่น ๆ ...การจะศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจ เพื่อการปฏิบัติและการสั่งสอนประชาชนให้เป็นคนดี การศึกษาพระไตรปิฎกบาลีสามารถให้ความรู้กับเราได้ แต่การจะล่วงเลยไปถึงขนาดกล่าวว่าทัศนะ ทางอภิปรัชญาใดใช่หรือไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนายุคดั้งเดิม พร้อมทั้งปฏิเสธทัศนะอื่นโดยเด็ดขาดนั้น จำพังกการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างเดียวไม่เพียงพอ ผู้นั้นจะต้องอ้างอิงคำสอนพระพุทธศาสนาทุกยุคทุกแห่งให้เจเนอบและเข้าใจสภาพภูมิหลังของสังคมอินเดียในครั้งพุทธกาลอย่างลึกซึ้งเสียก่อน (พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ๒๕๔๒. อ้างในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต ๒๕๔๒ : ๒๔๓-๒๔๕)

กรณีทีพระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ต่างจากกรณีของพระพุทธทาสตรงทีพุทธทาสภิกขุเสนอว่าพระไตรปิฎกมีสิ่งแปลกปลอมอยู่มากมาย นอกเหนือจากแก่นแท้ของศาสนา แต่พระสมชายเสนอในทางตรงกันข้ามว่าพระไตรปิฎกภาษาบาลีทีเถรวาทยึดถือเป็นมาตรฐานอยู่นั้นไม่เพียงพอ แต่พระธรรมปิฎกมีความเห็นต่างออกไป คือ ท่านเห็นว่า การปฏิเสธพระไตรปิฎกเช่นนี้เท่ากับถอนรากถอนโคนพระศาสนา สำหรับชาวเถรวาทแล้ว “พระไตรปิฎกนั้นบรรจุไว้ทั้งธรรมและวินัย คือ ทั้งแบบแผนระเบียบความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งหลักการของพระพุทธศาสนา ถ้าศาสนิกชนปฏิเสธพระไตรปิฎก หรือไม่ยอมรับพระไตรปิฎก

ก็คือ “ไม่ยอมรับพระพุทธศาสนา” และยิ่งถ้าเป็นพระภิกษุ การปฏิเสธไม่ยอมรับพระไตรปิฎก ก็คือ การปฏิเสธไม่ยอมรับความเป็นภิกษุของตนเอง” ท่านยืนยันอย่างหนักแน่นว่า “พระไตรปิฎกภาษาบาลีของเถรวาทนี้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นคำสอนดั้งเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า เก่าแก่ที่สุดเท่าที่จะสืบหาได้ แล้วรักษากันมาอย่างเคร่งครัด ทั้งแม่นยำที่สุดและครบถ้วนที่สุด”

ส่วนพิชัย ฝากทอง (๒๕๔๓ : ๕๖) ได้แสดงทัศนะว่า “พระไตรปิฎกมีความสำคัญ และศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นคัมภีร์หลักในทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายหลักและสูงสุดของประเทศ เพียงแต่กฎหมายรัฐธรรมนูญสามารถเปลี่ยนแปลงและแก้ไขได้ ส่วนพระไตรปิฎกนั้นไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงและแก้ไขได้ หากจะกระทำบ้าง ก็เพียงแค่ปรับปรุงสำนวนและถ้อยคำเพื่อให้สามารถสื่อความหมายได้ดีขึ้นหรือชัดเจนขึ้นเท่านั้น พระไตรปิฎกมีทั้งฉบับที่พิมพ์เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย และการที่พระไตรปิฎกทั้ง ๒ ประเภท มีจำนวนเล่มเท่ากัน คือ ๔๕ เล่มนั้น ก็เพื่อให้สอดคล้องกับจำนวนปีที่พระพุทธองค์ทรงประกาศพระศาสนา กล่าวคือ ภายหลังที่ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ได้ทรงใช้เวลาในการเผยแผ่หลักธรรมที่ทรงค้นพบหรือตรัสรู้ นั้นเป็นระยะเวลา ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา

ปัจจุบันความสนใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักธรรมในพระไตรปิฎกสำหรับคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ดูจะกระเตื้องขึ้น ซึ่งเกิดจากสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของพระศาสนาที่ถูกสื่อมวลชนวิพากษ์วิจารณ์ค่อนข้างรุนแรง ถึงกระนั้น โดยสภาพความเป็นจริง ยังมีชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่แทบจะไม่ทราบเลย ว่าพระไตรปิฎกมีความจำเป็นต่อชีวิตอย่างไร ชาวพุทธที่เป็นถึงระดับศาสตราจารย์บางท่านยังมีความเห็นเกี่ยวกับพระไตรปิฎกในลักษณะคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เหมาะแก่การวางไว้บนหิ้งบูชา ทั้ง ๆ ที่พระไตรปิฎกนั้นเป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับการชี้ขาดตัดสินว่าใครเป็นชาวพุทธแท้หรือชาวพุทธปลอม หากชาวพุทธปฏิเสธพระไตรปิฎกเท่ากับปฏิเสธพระพุทธเจ้า หรือปฏิเสธพระพุทธศาสนา การประพฤติกฎปฏิบัติตามกรอบของพระไตรปิฎก จึงเท่ากับรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป (พิชัย ฝากทอง ๒๕๔๒ : ๓๕)

๑๒. พุทธศาสนิกชนกับการรักษาพระไตรปิฎก

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๔๒ : ๑๒-๒๐) ได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับเรื่องนี้สรุปความได้ดังนี้

เวลานี้นำเสียดายว่า ชาวพุทธจำนวนมากไม่เข้าใจสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งเป็นแก่น และเป็นเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา ไม่รู้จักพระไตรปิฎก ไม่รู้จักการสังคายนา ไม่รู้จักวิธีรักษาสืบทอดพระไตรปิฎก หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ธรรมวินัย เพราะฉะนั้นจึงเป็นโอกาส หรือเป็นช่องทางให้เกิดความสับสน ตลอดจนความเสื่อมโทรมและความคลาดเคลื่อนต่าง ๆ พร้อมทั้งคำสอนที่ผิดเพี้ยนแปลกปลอมจะแทรกซ้อนหรือแอบแฝงเข้ามา เรื่องนี้ต่างจากชาวพุทธในสมัยโบราณมาก แม้เขาจะไม่มีการศึกษาอะไรมากมายในความหมายของคนปัจจุบัน แต่เขาเข้าใจสิ่งเหล่านี้ อย่างน้อยก็รู้จักว่าพระไตรปิฎกคืออะไร เป็นหลักของพระศาสนาอย่างไร มีความสำคัญอย่างไรต่อความเป็นความตายของพระพุทธศาสนา เพราะถ้าพระไตรปิฎกคลาดเคลื่อน ก็คือพระพุทธศาสนาคลาดเคลื่อน ถ้าพระไตรปิฎกหายไปหมดไป ก็คือพระพุทธศาสนาสูญสิ้น เพราะไม่มีแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้าเหลืออยู่

ประเทศพุทธศาสนาทุกประเทศ จะถือเรื่องนี้เป็นสำคัญ จะต้องมิพระไตรปิฎกฉบับหลวงเป็นของราชการ เป็นของแผ่นดิน เป็นของประเทศชาติ รักษาไว้เป็นหลักของกลาง เวลานั้นพระพุทธศาสนาไปประเทศต่าง ๆ ก็คือจะต้องนำพระไตรปิฎกไป พระเจ้าแผ่นดินไทยแต่ละยุค เวลาสร้างบ้านเมืองใหม่ ก็ทรงถือเรื่องพระไตรปิฎกเป็นการสำคัญ เช่น เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกถูกพม่าเผา พระเจ้ากรุงธนบุรีรวมประเทศชาติได้ ทรงตั้งเมืองหลวงใหม่ที่กรุงธนบุรี พอตั้งเมืองหลวงเสร็จ ก็จัดการเรื่องคณะสงฆ์ให้รวบรวมพระไตรปิฎกจากหัวเมืองทั้งเมืองเหนือ เมืองใต้ เอามาเลือกคัดจัดตั้งเป็นสมบัติกลางไว้ที่เมืองหลวง จึงเป็นที่รู้จักกันว่า การรักษาพระไตรปิฎกเป็นงานสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

ประเทศพุทธศาสนาเถรวาททั้งหมดมีพระไตรปิฎกชุดเดียวกัน ซึ่งเนื้อหาเหมือนกันทั้งหมด แม้จะต่างกันในตัวอักษร จ ว บางแห่ง หรือตกหล่นบางคำบ้างก็น้อยเต็มที เพราะมีการสังคายนาไว้อย่างดี

การสังคายนานั้น เป็นการรักษาพระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ให้คงอยู่อย่างดีที่สุด คือ ให้แม่นยำตรงตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เท่าที่เป็นไปได้ โดยระยะแรก เริ่มด้วยการประมวลรวบรวมและรักษาไว้ ระยะหลังต่อมามีแต่การรักษาอย่างเดียวให้คงอยู่อย่างเดิม ให้บริสุทธิ์ แม่นยำที่สุด จะตัด จะต่อ จะแต่ง จะเติม อย่างไรไม่ได้ทั้งสิ้น ถ้าไปตัดต่อ หรือแต่งเติม ก็จะกลายเป็นสังกรรมปฏิรูป คือ ของปลอมหรือของเทียม เพราะฉะนั้นในยุคที่มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว เวลาสังคายนา ก็คือ การเอาพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่เป็นหลักในประเทศต่าง ๆ มาตรวจสอบทานกัน เช่น ฉบับของไทย ของพม่า

ของลังกา เป็นต้น เท่าที่มีอยู่ในประเทศลาวเป็นภาษาบาลี รวมทั้งฉบับอักษรโรมัน ซึ่งก็มาจากแหล่งเดิมอันเดียวกัน ตรงกันอยู่แล้ว แต่เกรงว่าห่างกันนานมาจะคลาดเคลื่อนไป สักคายนานในสมัยนี้เป็นการเอาพระไตรปิฎกฉบับของประเทศต่าง ๆ เหล่านี้มาตรวจสอบกัน ถ้ามีผิดแผกอะไร ก็ต้องทำเชิงอรรถลงไป และจดหมายเหตุไว้ ผู้ที่ทำสังคายนานี้ไม่มีสิทธิไป แก้ไขตัดแปลงอะไรทั้งสิ้น เป็นที่ยอมรับกันว่า คำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าที่จะหาได้ครบ สมบูรณ์ที่สุดก็ต้องมาอยู่ในพระไตรปิฎกบาลีของพุทธศาสนาเถรวาทของเรานี้ เรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล คือนักปราชญ์ วิศวชากรทั่วโลกจะเป็นมหายาน หรือเถรวาทหรือเป็นวัชรยาน ก็รู้จักกันทั้งนั้น

คำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกของประเทศไทย พม่า ลังกา หรือในประเทศไหน ๆ แม้แต่ที่เอาไปในยุโรป เช่นที่อังกฤษ ก็เป็นเนื้อหาอันเดียวกันหมด เป็นคำสอนเดียวกัน ไม่ว่าพระสูตรใด ๆ ไปดูเนื้อหาก็คือเหมือนกันหมด ไปที่ไหนก็ใช้กันได้เหมือนกันหมด เพราะฉะนั้นถ้าพระไตรปิฎกที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนายังคงอยู่ ชาวพุทธก็ยังมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ถ้าเราเสียหลักเรื่องนี้เมื่อไร ก็เป็นอันว่าพระพุทธศาสนาจะเริ่มมีปัญหา ชาวพุทธเองก็จะทะเลาะเบาะแว้งกัน นั่นก็คือความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา และความเสื่อมโทรมแห่งประโยชน์สุขของประชาชนที่ไม่รู้จักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงและไม่สามารถปฏิบัติให้ถูกต้อง ฉะนั้นจะต้องช่วยกันสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระไตรปิฎก และชวนกันรักษาด้วยการศึกษาพระไตรปิฎกกันอย่างจริงจัง

สำหรับแง่คิดในเรื่องนี้ คือ การทำเช่นนี้ไม่ใช่หมายความว่า ดิดตำรา หรือดิดพระไตรปิฎก อันนี้เป็นคนละเรื่องกัน แต่เป็นการที่เรารู้ว่าอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสิน หรือเป็นมาตรฐานคำสอนในพระพุทธศาสนา รู้ว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรและสอนว่าอย่างไร ส่วนเราจะเชื่อหรือไม่ก็เป็นเรื่องของเรา เป็นสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล แม้แต่ว่าจะเชื่อพระพุทธเจ้าหรือไม่ ก็เป็นสิทธิที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ได้ ต้องแยกให้ถูก

เวลานี้ก็เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่ง คือ ความสับสนของคนในยุคที่เรียกกันว่า มีการศึกษา แต่การศึกษานี้กำลังพร่ามัวลงไปมาก จนแยกไม่ถูกแม้แต่ตัวหลักการกับความคิดเห็นส่วนบุคคล แล้วก็นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ มากมาย ถ้าเราถามว่าพระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร เราจะดูที่ไหน ก็ต้องไปดูพระไตรปิฎก ต่อจากนั้น เมื่อรู้หรือได้หลักฐานเท่าที่มีว่าพระพุทธเจ้าสอนอย่างไรแล้ว จะเชื่อคำสอนนั้นหรือไม่ หรือมีความเห็นต่อคำสอนนั้นอย่างไร ก็เป็น

เรื่องของบุคคลนั้น ตอนนี่ไม่ใช่หลักการ แต่เป็นเรื่องของความคิดเห็น เวลานี้เท่ากับว่าได้เกิดปัญหาทั่วไปหมดตั้งแต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก ไม่รู้จักความสำคัญของพระไตรปิฎก ไม่รู้ว่าการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกเป็นมาอย่างไร แล้วก็มีความสับสนระหว่างคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์สอนอย่างไร กับความคิดเห็นของบุคคลแต่ละคนต่อคำสอนนั้นว่าเราคิดอย่างไร ทั้งหมดนี้มองกันไม่ชัด สับสนไปหมด แน่แน่นอนว่าจะต้องเกิดปัญหา ที่จริงเรื่องนี้ไม่ใช่ว่าจะยากอะไร เพียงแต่แยกให้ถูก ถ้าใครถามว่าพระพุทธเจ้าสอนอย่างไร เราจะว่าเองไม่ได้ ต้องว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าสอน ไปเอาหลักฐานมาแสดงให้ดู แต่ถ้าเขาถามว่า พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร คุณจะว่าอย่างไร อันนี้เป็นเรื่องความคิดสิทธิเสรีภาพของเราที่จะพูด ตามความเข้าใจของเราได้ แต่ก็ควรจะศึกษาคำสอนของพระองค์ท่านให้ชัดแจ้งก่อนแล้วจึงมาสรุป ถ้าสรุปดีก็ตรงตามที่พระพุทธเจ้าสอน สรุปไม่ดีก็ผิดพลาด ก็ศึกษาค้นคว้าต่อไป

เมื่อเกิดปัญหาอย่างที่เราคุ้นอยู่ในปัจจุบัน ก็เป็นโอกาสที่จะต้องมาซักซ้อมในหมู่ชาวพุทธ เพื่อจะสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และปฏิบัติกันให้ถูกต้อง ถ้าชาวพุทธจับหลักในเรื่องนี้ได้ พระพุทธศาสนาก็จะยังคงอยู่เป็นหลัก เป็นศูนย์รวมชาวพุทธ และมีอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งหลายสืบต่อไป

เรานับถือพระพุทธศาสนา ก็คือนับถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อต้องการจะฟัง จะรู้ จะอ่านคำสอนของพระพุทธเจ้า พระสาวกที่ทันเห็น ทันฟัง ทันเฝ้าพระพุทธเจ้า ท่านก็รวบรวมคำสั่งสอนคำตรัสของพระพุทธเจ้าไว้ให้เราแล้ว เมื่อสามเดือนหลังพุทธปรินิพพานแล้วก็เก็บรักษาสืบต่อกันมาให้เราจนถึงปัจจุบันนี้ โดยจารึกไว้ในพระไตรปิฎก ด้วยความลำบากยากเย็น ถ้าหมดพระไตรปิฎก ก็คือ หมดพระพุทธศาสนา หมดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมดพระธรรมวินัย และหมดพระศาสดาของชาวพุทธ

ถ้าเราเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎก ก็คือเห็นความสำคัญของพระพุทธเจ้า เพราะว่าเรานับถือคำสั่งสอนของพระองค์ ถ้าเรารักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ พระพุทธศาสนาก็อยู่อย่างดีที่สุด แล้วก็จะมีหลักที่เป็นแกนกลางที่เรานับถือ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวพุทธทั้งหมด ชาวพุทธทั้งปวงในประเทศเอรว่าททุกประเทศ ก็จะมีเอกภาพดังที่เคยมีกันมาแล้ว

ถ้านับถือพระบรมศาสดาก็ต้องรักษาพระไตรปิฎก จึงเป็นหน้าที่ของชาวพุทธ ที่จะต้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ ด้วยการเล่าเรียนพระไตรปิฎก แล้วก็รักษาพระไตรปิฎกไว้ให้มั่นคงอยู่ด้วยดี ดังที่ชาวพุทธโบราณทุกประเทศได้พยายามรักษากันมาเป็นงานสำคัญของชาติ

เพราะการรักษาพระธรรมวินัยที่สังคายนาไว้ ก็คือรักษาพระศาสนาของเราไว้ คือ รักษาพระพุทธรเจ้าไว้นั่นเอง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องวาทศาสตร์แนวพุทธ ผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการศึกษาเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรก ศึกษาผลงานวิจัยเกี่ยวกับพระไตรปิฎกที่ระบุคำพระไตรปิฎก หรือระบุคำที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก ไว้ในชื่อเรื่อง ซึ่งเท่าที่รวบรวมได้มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๕ เรื่อง (ดังแสดงในภาคผนวก รายการที่ ๒) ผลการศึกษาพบว่า ในจำนวนนั้นมี ๑ เรื่องที่ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักการสอนพูด ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาเกี่ยวกับงานวิจัยเรื่องอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ ผลจากการศึกษาทั้งสองส่วนจะนำเสนอตามลำดับประเด็นต่อไปนี้

๑. งานวิจัยเกี่ยวกับพุทธวิธีสอน

วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต ของศักดิ์ประทานพร ที่นำเสนอต่อมหาวิทยาลัยบอสตัน เรื่อง พุทธปรัชญาการศึกษา และความสัมพันธ์กับการศึกษาของไทย กล่าวถึงวิธีสอนของพระพุทธรเจ้า ในพระไตรปิฎก ว่า มีเรื่องเกี่ยวกับเทคนิควิธีสอนของพระพุทธรเจ้า และพฤติกรรมตอบสนองของผู้เรียนมากมาย แมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักวิชาการศึกษาในปัจจุบันนี้ ก็สามารถพูดได้อย่างเต็มภาคภูมิว่า วิธีสอนของพระพุทธรเจ้ายังคงทันสมัย และใช้ได้เหมาะสมในหลายสถานการณ์ (Sakda Prangpratarnpon, ๑๕๗๘)

พระชยสร สมบุญมาก (สมบุญโญ) (๒๕๔๓ : ๒๕๓-๒๕๖) ศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธวิธีสอน : สืบค้นจากพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก โดยการวิเคราะห์เอกสาร ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ

๑.๑) จำนวนพระสูตรที่นำมาวิเคราะห์ รวมทั้งสิ้น ๑๘๖ พระสูตร

๑.๒) สถานที่ที่ทำการแสดงธรรม มีมากที่สุดจำนวน ๘๒ พระสูตรหรือร้อยละ ๔๔.๐๘ เกิดขึ้นที่พระวิหารเชตวันในพระนครสาวัตถี รองลงมาจำนวน ๓๓ พระสูตร หรือร้อยละ ๑๗.๗๔ เกิดขึ้นที่กรุงราชคฤห์ จำนวน ๑๐ พระสูตร หรือร้อยละ ๕.๓๗ เกิดขึ้นที่เมืองเวสาลี จำนวน ๕ พระสูตร หรือร้อยละ ๔.๘๔ เกิดขึ้นในแคว้นสักกะ นอกจากนั้นเกิดที่อื่น

๑.๓) ผู้ให้การสอนหรือผู้แสดงธรรม ส่วนใหญ่จำนวน ๑๔๖ พระสูตร หรือ ร้อยละ ๗๘.๔๕ เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมด้วยพระองค์เอง รองลงมาจำนวน ๓๒ พระสูตร หรือร้อยละ ๑๗.๒๐ เป็นพระสูตรที่พระอัครสาวกเป็นผู้แสดงธรรมด้วยการอนุญาต หรือแสดงตามแนวทางของพระพุทธเจ้า และจำนวน ๘ พระสูตร หรือร้อยละ ๔.๓๐ เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าแสดงหัวข้อธรรมและพระอัครสาวกแสดงรายละเอียด

๑.๔) ผู้เรียนหรือผู้รับการสอน ส่วนใหญ่จำนวน ๑๐๕ พระสูตร หรือร้อยละ ๕๖.๔๕ ผู้รับการสอนเป็นพระภิกษุสาวก จำนวน ๒๐ พระสูตร หรือร้อยละ ๑๐.๗๕ เป็นนักบวชในศาสนาพราหมณ์ จำนวน ๑๓ พระสูตร หรือร้อยละ ๖.๘๕ เป็นกษัตริย์และบุคคลในวรรณะกษัตริย์ นอกนั้นเป็นพระสูตรที่สอนนักบวชนอกศาสนาอื่น ๆ ได้แก่ สอนปริพาชก ๑๑ พระสูตร สอนนิครนถ์ ๔ พระสูตร สอนอเจลก ๓ พระสูตร อีก ๕ พระสูตร สอนภพภูมิอื่น ๆ ได้แก่ พระอินทร์ เทวดา เทพบุตร มาร เป็นต้น

๑.๕) สถานการณ์เริ่มต้นของการเรียนการสอน จำแนกเป็น ๑๔ สถานการณ์ ที่มีมากที่สุด ได้แก่ ผู้ศรัทธาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาหรือแสดงความคิดเห็นมี ๘๖ พระสูตร หรือร้อยละ ๕๑.๖๑ รองลงมาได้แก่ พระพุทธองค์ตรัสเรียกประชุมภิกษุสงฆ์สาวกแล้วแสดงธรรมโปรดโดยตรง มีจำนวน ๕๗ พระสูตร หรือร้อยละ ๓๐.๖๔ สถานการณ์นอกจากนั้น ได้แก่ พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดบรรดาสาวกที่อยู่ ณ สถานที่นั้นโดยตรง ด้วยการเริ่มต้นว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรม” ผู้ที่ศรัทธาอาราธนาให้พระพุทธองค์ตรัสใช้ให้สาวกแสดงธรรม, พระพุทธเจ้าปรารภธรรม, ทรงตรัสเป็นพุทธพจน์หรือพุทธภาษิต, เสด็จไปโปรดบุคคลโดยตรง

๑.๖) เทคนิควิธีการสอน ส่วนใหญ่จะใช้เทคนิควิธีหลายอย่างปนกันในแต่ละพระสูตร ซึ่งแล้วแต่ความเหมาะสม ที่มีมากที่สุด ได้แก่ การแสดงธรรมตามลำดับโดยยกเนื้อหาจากง่ายไปยาก มีตัวอย่างประกอบ ยกอุปมาอุปไมยให้เหตุผล และแยกแยะให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ซึ่งมีจำนวน ๗๔ พระสูตร หรือร้อยละ ๓๙.๗๘ รองลงมาได้แก่ การถาม-ตอบ แบบปจฉาวิสัชนา ยกตัวอย่างบุคคลและอื่น ๆ ประกอบ มีอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเพื่อแก้ปัญหาคือข้อสงสัย และแสดงเนื้อหาธรรมไปโดยลำดับมี ๕๒ พระสูตร คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๖๘ ใช้วิธีสอบถามความคิดเห็น ความรู้เดิมของผู้เรียน การเรียบเรียงคำถามให้ใหม่ ปรับความรู้เดิมให้เข้ากับความรู้ใหม่ แล้วจึงอธิบายข้อสงสัย และให้เนื้อหาธรรมตามลำดับ มี ๑๓ พระสูตร คิดเป็นร้อยละ ๖.๘๕ ใช้วิธีสอนเป็นคาถา ภาษิต พุทธพจน์ พยากรณ์เหตุการณ์

พุทธอุทาน จำนวน ๑๒ พระสูตร คิดเป็นร้อยละ ๖.๖๕ การนำพุทธโอวาทมาอธิบายขยายความโดยพิสดาร จำนวน ๑๒ พระสูตร คิดเป็นร้อยละ ๖.๖๕ และเทคนิควิธีอื่น ๆ ได้แก่ การเล่าประวัติหรือเหตุการณ์ในอดีต การไม่ตอบคำถามแต่ให้คำอธิบายอื่นที่มีประโยชน์มากกว่า การยกเหตุผลและตัวอย่างอื่น ๆ มาประกอบการเปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียให้เห็นชัดเจน และการชักใช้ไถ่เถียงสอบสวนเปรียบเทียบจนได้คำตอบ

๑.๗) ผลการสอน ในการประเมินผลการสอนไม่ได้ระบุกิจกรรมที่ชัดเจน แต่จะทวนจากคำพูด หรือการแสดงความรู้สึกจากผู้เรียนเอง ในลักษณะของผู้เรียนมีการประเมินผลด้วยตนเอง ส่วนใหญ่จำนวน ๑๑๔ พระสูตร หรือร้อยละ ๖๑.๒๘ แสดงถึงผู้เรียนมีความเข้าใจแจ่มแจ้ง มีใจชื่นชมยินดีในพระธรรมของพระพุทธเจ้า และขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต รองลงมาจำนวน ๒๘ พระสูตร หรือร้อยละ ๑๕.๐๕ ผู้เรียนจะเปล่งวาจาออกมาว่า “พระภิกษุของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก เปรียบเหมือนบุคคผลที่หางของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางกับคนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด...” แล้วขอถึงพระองค์ที่เป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต จำนวน ๑๔ พระสูตร ไม่ได้แสดงผลของการเรียนการสอน ๘ พระสูตรที่ผู้เรียนมีจิตเลื่อมใสขออุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า มี ๑ พระสูตรที่แสดงถึงภิกษุสาวกจำนวน ๖๐ รูป ได้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะเมื่อจบพระธรรมเทศนา นอกจากนั้นแสดงให้เห็นว่าผู้รับฟังการสอนได้บรรลุธรรมในระดับหนึ่ง แล้วบำเพ็ญภาวนาด้วยตนเองตามคำสอน จนบรรลุพระอรหันต์ในที่สุด

๒.) การวิเคราะห์ในเชิงบรรยาย

๒.๑) ขั้นตอนของพุทธวิธีในการสอน จากการศึกษา ๑๘๖ พระสูตรในทีฆนิกาย และมัชฌิมนิกาย สามารถสรุปขั้นตอนของพุทธวิธีในการสอนออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ก่อนการสอน ระหว่างการสอน และหลังการสอน ซึ่งแยกเป็น ๕ กิจกรรมหลัก ดังนี้

ก่อนการสอน

(๑) การรู้จักผู้เรียนเป็นการล่วงหน้าก่อนการสอน

ระหว่างการสอน

(๒) การปรับภาวะผู้เรียนให้พร้อมที่จะรับการสอน

(๓) การลงมือสอนเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้เรียน

(๔) การประเมินผลการสอน เป็นการประเมินด้วยผู้เรียนเอง

หลังการสอน

(๕) กิจกรรมภาคปฏิบัติของผู้เรียน โดยผู้เรียนนำหลักธรรมคำสอน ไปฝึกบำเพ็ญเพียรด้วยตนเองจนสามารถบรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ จนถึงขั้นสูงสุด คือ บรรลุ อรหัตผล

๒.๒) การรู้จักผู้เรียนเป็นการล่วงหน้าก่อนการสอน ในพระสูตรต่าง ๆ ได้แสดงถึงการรู้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียนก่อนการเรียนการสอน สรุปได้ดังนี้ (๑) การรู้ล่วงหน้าถึงสิ่งที่กำลังอยู่ในความสนใจของผู้เรียน (๒) การรู้ล่วงหน้าถึงความต้องการหรือความประสงค์ของผู้เรียน (๓) การรู้ล่วงหน้าถึงปัญหาความวิตกกังวลของผู้เรียน (๔) การรู้ล่วงหน้าถึงความคิดความเชื่อของผู้เรียน (๕) การรู้ล่วงหน้าว่าจะสอนใครเรื่องอะไร

๒.๓) การปรับภาวะของผู้เรียนให้พร้อมที่จะรับการสอน ในพระสูตร ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในเรื่องนี้ เป็นการเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมที่จะรับฟังเนื้อหา ธรรมที่พระพุทธองค์จะแสดงโปรด สรุปวิธีการหลัก ๆ ได้ดังนี้ (๑) ในกรณีที่ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนอยู่แล้ว ก็ลงมือสอนได้เลย (๒) เริ่มต้นจากปัญหา ข้อคำถามที่กำลังอยู่ใน ความสนใจของผู้เรียน (๓) การแก้สงสัยที่เย่อหยิ่ง ถือดี และลบหลู่ดูถูกผู้สอน ของผู้เรียนให้ ยอมจำนน (๔) ช่วยขจัดความกังวลใจ และสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้เรียนก่อนเริ่มการสอนเนื้อหา (๕) การยกเหตุการณ์ในอดีตมาเทียบเคียงกับสิ่งที่ผู้เรียนสนใจแล้วโยงไปสู่บทเรียน (๖) ใช้วิธีสูงใจให้หยากรู้สิ่งที่อยู่ในระดับสูงยิ่งขึ้นต่อไป (๗) ไม่ตอบคำถามที่ไม่ได้ประโยชน์แต่ จะแสดงสิ่งที่ถูกต้องแทน (๘) ชี้แจงคำถามที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง (๙) ใช้วิธีการชัก ไข่ไล่เลียสอบสวน โดยการนำมาเปรียบเทียบกัน (๑๐) ไม่ทำตามคำขอของผู้เรียนแต่แสดง สิ่งที่เป็นประโยชน์กว่าแทน (๑๑) แก่ความคิดเห็นของผู้เรียนด้วยการถาม-ตอบ (๑๒) ใช้ อุปมาอุปไมยนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง (๑๓) ใช้สถานการณ์ปัจจุบันสอนเนื้อหาธรรม (๑๔) ใช้คำถามย้อนกลับจากคำถามของผู้เรียน (๑๕) ในบางครั้งจำเป็นต้องใช้อิทธิทธิปาฏิหาริย์ (๑๖) ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ทำอยู่ไม่ใช่แนวทางที่ถูก (๑๗) ใช้อุปมาอุปไมยเพื่อให้ผู้

๒.๔) การลงมือสอนเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้เรียน หลังจากการปรับภาวะ ของผู้เรียนให้เกิดศรัทธา คือมีความพร้อมที่จะรับฟังคำสอนแล้ว พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการ สอนเนื้อหาธรรม ดังนี้ (๑) การเรียกชื่อผู้เรียนเมื่อเริ่มต้นเนื้อหาหรือเริ่มแนวความคิดใหม่ (๒) การสอนเรียงไปตามลำดับเนื้อหา (๓) ยกหลักฐานมาเปรียบเทียบและชี้แจงอย่างชัดเจน (๔) จูงใจให้หยากรู้เนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไป (๕) การยกอุปมาอุปไมยมาเป็นคำถามให้ผู้

เรียนตอบจนสามารถสรุปความเข้าใจได้ด้วยตนเอง (๖) ในบางกรณีทรงใช้อิทธิฤทธิ์ประกอบ (๗) ใช้วิธีการถาม-ตอบ เพื่อนำไปสู่การสรุปเนื้อหาความรู้ (๘) รู้จังหวะว่าเมื่อไรควรสอนอะไร (๙) ใช้อุปมาอุปไมยในการอธิบายเนื้อหา (๑๐) มีการปรับคำถามให้ใหม่ ถ้าผู้เรียนใช้คำถามที่ไม่เหมาะสม (๑๑) ยกทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งไม่ดีมาเปรียบเทียบให้เห็น (๑๒) แสดงให้เห็นทั้งทางเจริญและทางเสื่อมควบคู่กัน (๑๓) เริ่มต้นสอนโดยให้หัวข้อย่อ ๆ ก่อน แล้วอธิบายเนื้อหาละเอียด แล้วสรุปหัวข้อเป็นการปิดท้าย (๑๔) การเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเพื่อให้เข้าใจปัจจุบัน (๑๕) ไม่ตอบคำถามโดยตรง แต่ไปพูดถึงสิ่งอื่น และทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาได้ (๑๖) ใช้การพยากรณ์เหตุการณ์ในอนาคต (๑๗) สอนโดยกล่าวเป็นคาถาคำประพันธ์ (๑๘) สอนในลักษณะของพุทธอุทยาน (๑๙) สอนให้พึ่งตนเองและพึ่งธรรม คือ ให้มีความมั่นใจและยึดหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง (๒๐) สอนโดยกล่าวเป็นนัยให้ผู้เรียนรู้เอง (๒๑) สอนหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ (๒๒) เป็นห่วงเป็นใยและปกป้องผู้เรียนให้พ้นจากการถูกคำเหน็ดเคียนในข้อที่ไม่เป็นจริง (๒๓) ให้ความสำคัญกับภาคปฏิบัติ (๒๔) เตือนสติและให้กำลังใจแก่ผู้เรียน (๒๕) ยอมรับความคิดเห็นและรับความรู้จากผู้เรียน (๒๖) ในบางครั้งการสอนไม่เป็นผลก็ต้องปล่อยไป

๒. งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง มนุษย์ กายและจิต บาบ นรค สวรรค์ ในพระพุทธศาสนา เถรวาท

๑) งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์

วนิดา ธนสุภานวนิช (๒๕๒๒ : ง-ช) วิจัยเรื่อง **มนุษย์ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา** สรุปผลว่า พุทธปรัชญาเริ่มด้วยการพิจารณาธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์เท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยไม่สนใจที่จะแสวงหาคำตอบทางอภิปรัชญา เกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์ก่อนหน้านี้ เพราะเกินความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดับทุกข์อันเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับมนุษย์

การวิเคราะห์องค์ประกอบของมนุษย์ พบว่ามนุษย์ประกอบด้วยธรรมชาติที่แตกต่างกัน ๒ ส่วน คือ นามรูปหรือจิตและกาย ซึ่งต่างก็อิงอาศัยซึ่งกันและกัน แม้ว่าพุทธปรัชญาจะมีแนวโน้มให้ความสำคัญแก่จิตมากกว่ากาย แต่จิตก็ต้องมีกายเป็นที่อาศัยและที่แสดงออก ในขณะที่เดียวกันกายก็จะไม่มีความหมายอะไรถ้าปราศจากจิต เพราะจิตเป็นสมุฐาน

ให้กายเกิด และให้คุณค่าแก่กาย ทั้งกายและจิต เมื่อวิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้วล้วนมีธรรมชาติเป็นสังขตะ คือ เป็นสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง หรืออีกนัยหนึ่งเป็นสิ่งที่มืองค์ประกอบทั้งสิ้น ซึ่งเมื่อแยกองค์ประกอบเหล่านี้ออกจากกันหมด ก็จะไม่พบตัวตนของมนุษย์เหลืออยู่ โดยสภาพความเป็นจริงสูงสุด หรือโดยสภาพปรมาตม์ มนุษย์มีสภาพเป็นอนัตตา คือ ไม่มีอยู่อย่างแท้จริง คำว่า “มนุษย์” ที่เรียกขานกัน จึงเป็นเพียงคำสมมติที่บัญญัติกันขึ้น เพื่อใช้เรียกสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีธรรมชาติเกิดดับตามแต่เหตุปัจจัยปรุงแต่ง

การวิเคราะห์ธรรมชาติหรือสภาพของมนุษย์ พบว่าชีวิตมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ เช่นเดียวกับสิ่งทั้งปวง จึงมีสถานะที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ต้องเปลี่ยนแปลงแปรปรวนอยู่เสมอ ไม่มีตัวตนที่มนุษย์จะยึดถือครอบครองว่าเป็นของตัวเองได้อย่างแท้จริง แต่มนุษย์มักหลงผิดยึดมั่นในตัวตน เมื่อชีวิตไม่เป็นไปตามความหวังความปรารถนา เพราะอยู่นอกเหนืออำนาจที่ตนจะควบคุมไว้ได้ ก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ประการต่าง ๆ ตามหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งให้เห็นว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ แต่ถ้ามมนุษย์ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ การดับทุกข์ย่อมเป็นไปได้ โดยการดับเหตุแห่งทุกข์นั้นเสีย

มนุษย์เป็นผู้ลิขิตชีวิตของตนเอง เป็นกรรมลิขิต ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรม หาใช่พรหมลิขิตหรือการบันดาลของอำนาจลึกลับ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรภายนอกไม่ ภายใต้กฎแห่งกรรมมนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ และเสมอภาคในการเลือกวิถีชีวิตของตนเอง มนุษย์ทุกคนจึงต้องรับผิดชอบการกระทำของตนเอง โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง การที่มนุษย์ประกอบแต่กรรมดี จึงเป็นการสร้างเงื่อนไขสำหรับชีวิตที่ดีในอนาคต

เกี่ยวกับการดำรงชีวิตในสังคมมนุษย์ พุทธปรัชญาได้เสนอหลักธรรมต่าง ๆ ไว้พร้อม สำหรับมนุษย์ยึดถือปฏิบัติในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมโดยรอบ โดยเริ่มจากตัวเอง ความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและบุคคลอื่นในสังคม กล่าวได้ว่า หลักคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยังให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสุขสงบทั้งสิ้น

จุดหมายปลายทางของมนุษย์ ตามทฤษฎีพระพุทธปรัชญา พบว่ามนุษย์ควรมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่การหลุดพ้นจากความทุกข์ พุทธปรัชญาได้วางแนวทางการเอาชนะตัวเอง เพื่อดับเหตุแห่งทุกข์ไว้อย่างเป็นขั้นตอน จากข้อปฏิบัติอย่างง่าย ๆ เริ่มจากการควบคุมทางกาย ซึ่งเป็นขั้นหยาบ จนถึงการควบคุมทางจิตในขั้นละเอียดอ่อน ผู้ที่ปฏิบัติตัวไปตาม

แนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้อย่างเคร่งครัด ย่อมบรรลุถึงจุดหมาย คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์ได้เท่าเทียมกันทุกคน

๒) งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องกายและจิต

โสภณ ศรีกฤษดาพร (๒๕๒๗) : ข) วิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา สรุปผลได้ดังนี้

คำสอนของพุทธปรัชญาเกิดขึ้น จากเหตุการณ์ของชีวิตมนุษย์โดยตรง เพื่อให้จะได้คำตอบว่า ชีวิตนี้เป็นอย่างไร และจะอย่างไรที่จะทำให้ชีวิตนี้สมบูรณ์ หรือได้รับสิ่งที่ดีที่สุด พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์ชีวิตออกเป็นส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ กายและจิต พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติของกายและจิตว่า ทั้งกายและจิตเป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง คือ กายเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ไม่ได้ และสามารถวิเคราะห์ทอนย่อยเป็นรูป ๒๘ รูป รูปแต่ละรูปที่ประกอบขึ้นเป็นกายนั้น ต่างก็มีสมุฏฐานต่างกันและมีหน้าที่ต่างกัน ส่วนจิตเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ได้ และสามารถทอนย่อยจิตเป็น ๘๘ ดวง (โดยย่อ) จิตแต่ละดวงทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่างกัน แต่ที่จิตรู้อารมณ์ต่าง ๆ ได้นั้น ต้องอาศัยกายที่เป็นธรรมชาติไม่รู้อารมณ์เป็นฐาน

การรับรู้โลกก็ตาม และการกระทำต่อโลกก็ตามของมนุษย์นั้น พุทธปรัชญาถือว่า เป็นผลที่เกิดจากการทำงานร่วมประสานสัมพันธ์กันของกายและจิต แม้โดยหลักการพุทธปรัชญาจะถือว่า จิตสำคัญกว่ากาย แต่ก็มีได้หมายถึงว่า กายไม่สำคัญ พุทธปรัชญาถือว่า กายสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะจิตจะทำงานหรือรู้อารมณ์ต่าง ๆ เช่น รู้ว่าได้ยิน หรือรู้ว่าได้กลิ่น เป็นต้น ไม่ได้ถ้าขาดกาย

ในแง่ของจริยศาสตร์ อันเป็นภาคของการปฏิบัตินั้น พุทธปรัชญาถือว่า มีชั่วและมีดี มีผิดและมีถูก มีการประพฤติผิดและมีการประพฤติกุ มีทุกข์และมีความสุข มีความหลุดพ้นและความไม่หลุดพ้น เรื่องความชั่ว ความดี ความทุกข์ ความสุข ตลอดจนการบรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ เป็นต้นนั้น ต่างก็เกิดขึ้นจากภาคของการทำงานร่วมกันของกายและจิตทั้งสิ้น การประพฤติกุต้องที่นำไปสู่การกำจัดความชั่ว เพื่อให้บรรลุถึงความสุขหรือการหลุดพ้นตามทฤษฎีพุทธปรัชญานั้น คือ การปฏิบัติตามมรรค ๘ ซึ่งเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา มรรค ๘ ย่อลงได้เป็นศีล สมาธิ และปัญญา การปฏิบัติในขั้นของศีลอย่างถูกต้อง นำไปสู่การมีสมาธิอย่างถูกต้อง การเจริญสมาธิที่ถูกต้อง นำไปสู่การมีปัญญาอย่างถูกต้อง การปฏิบัติในศีล สมาธิและปัญญาอย่างถูกต้อง เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ การเข้าไปปฏิบัติต่อธรรมชาติของกายและจิตอย่างถูกต้องนั่นเอง

๓.) งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องบาป

พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวิฑูโร (น้อยวัน) ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง บาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท วัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาทัศนคติเรื่องบาปในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหางานออกเป็นสองส่วนหลักด้วยกัน คือ ส่วนแรกเป็นการศึกษาวิเคราะห์ทั่วไปเกี่ยวกับบาป เช่น ความหมายของบาป ประเภทของบาป ลักษณะบาป และโทษของบาป เป็นต้น ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบาปกับชีวิต โดยศึกษาว่าบาปส่งผลต่อชีวิตของคนเราในลักษณะใดบ้าง ผลการศึกษาสรุปได้ว่า (๑) ในส่วนแรก บาปคือ อกุศลกรรม บาปทำได้สามทาง คือ กาย วาจา ใจ และบาปเป็นสิ่งที่ให้โทษแก่มนุษย์ (๒) ในส่วนที่สอง บาปส่งผลต่อชีวิตผู้กระทำสองลักษณะ คือ ประการแรก ส่งผลในขณะที่ผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ ผลในที่นี้มุ่งหมายเอาผลทางจิตเป็นสำคัญ บางครั้งผู้ทำบาปแม้จะยังไม่ได้รับผลทางกายอันเนื่องมาจากบาป แต่จิตใจของเขา เขาก็เดือดร้อนวุ่นวาย ประการต่อมา บาปส่งผลหลังจากตายแล้ว ผลในที่นี้มุ่งเอาผลทางการกระทำเป็นสำคัญ ผู้ทำบาปเมื่อตายแล้ว ก็ต้องชดใช้ผลของบาปนั้นในลักษณะต่าง ๆ ในชาติต่อไป (พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวิฑูโร (น้อยวัน) (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

๔.) งานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องนรก สวรรค์

มาฆะศรี คหิฎฐา (๒๕๓๔ : ๑) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง นรกและสวรรค์ในพุทธปรัชญาเถรวาท การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบค้นและศึกษาให้ทราบว่าในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ของพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงความคิดเรื่องนรกและสวรรค์ไว้อย่างไร มีจริงหรือไม่ พิสูจน์ได้อย่างไร และสัมพันธ์อย่างไรต่อหลักคำสอนที่สำคัญอื่นของพุทธปรัชญา ผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้ (๑) ตามคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพระพุทธศาสนา ยืนยันว่า นรกสวรรค์เป็นสิ่งที่มียู่งจริง แต่เป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้สำหรับคนสามัญที่อาศัยผัสสธรรมคณา นอกจากผู้บำเพ็ญสมาธิฌาน จนกระทั่งได้อภิญญาเท่านั้นที่จะพิสูจน์ได้ (๒) นรก สวรรค์ เป็นภพภูมิหนึ่งของสังสารวัฏที่เกี่ยวเนื่องกับการเวียนเกิดเวียนตายของผู้ละกิเลสไม่ได้ แต่ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา จุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน (๓) นรก สวรรค์ สัมพันธ์กับคำสอนเรื่องกรรมในแง่ที่เป็นสถานที่เกิดของบุคคลที่มารับผลของกรรมชั่ว และเสวยผลของกรรมดี หลังจากตายไปแล้ว และสัมพันธ์กับมรรคผล นิพพานในแง่ของผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน เพราะพระอริยบุคคลผู้ยังไม่บรรลุนิพพานเป็นพระ

อรหันต์ ยังต้องเวียนเกิดเวียนตายอีกอย่างมากไม่เกิน ๗ ชาติ ก่อนที่จะบรรลุนิพพาน นรก สวรรค์ จึงเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ (๔) การปฏิสธคำสอนเรื่องนรก สวรรค์ มีความสำคัญมากในคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นแนวทางในการวางพื้นฐานความคิดด้านศีลธรรมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

พระมหาสมจินต์ สมนุปัญญ ได้ศึกษาเรื่อง นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา เถรวาท งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก โลกศาสตร์และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันบางส่วน ทั้งนี้เพื่อนำเสนอทางทฤษฎีอันเป็นการยืนยันว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงทั้งเป็นสถานที่ (รูปธรรม) และภาวะทางจิตใจ (นามธรรม) และนำเสนอวิวัฒนาการของแนวคิดเรื่องนรก และสวรรค์ตั้งแต่ยุคคัมภีร์พระไตรปิฎกมาจนถึงยุคปัจจุบัน ในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น ๕ บท โดยเริ่มศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในแง่ที่เป็นสังขาร ธรรมคือ สัตว์สิ่งของที่ถูกปรุงแต่งขึ้น และในแง่ที่เป็นสถานที่ที่อยู่อาศัยของสัตว์สิ่งของเหล่านั้น ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง “ปรโลก” กับกำเนิด ต่อจากนั้นจึงศึกษานรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของบุคคลในพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๐ และศึกษานรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของคนรุ่นใหม่

ผลของการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกมีเรื่องนรกและสวรรค์มากเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ (สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค) เพียงเล่มเดียว กล่าวถึงนรก ๔๖ ครั้งและกล่าวถึงสวรรค์ ๗๕ ครั้ง ข้อความที่ว่าด้วยเรื่อง นรกและสวรรค์เหล่านี้ มักจะเป็นการกล่าวสรุปถึงคติ (ที่ไป) ที่บุคคลผู้ทำความชั่วและความดีจะต้องไปเกิดหลังการตาย ส่วนข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารทั้งในด้านลักษณะและประเภท มีปรากฏเช่นกันแต่ไม่มากนัก นักคัมภีร์พระไตรปิฎก ยังกล่าวถึงนรกสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจอีกด้วย

คัมภีร์โลกศาสตร์กล่าวถึงนรกและสวรรค์เฉพาะที่เป็นสถานที่ที่อยู่อาศัยเท่านั้น โดยประมวลสรุปแนวคิดเรื่อง นรก สวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถถาฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส ทำให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในยุคต่อมา เริ่มคลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว ส่วนแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายที่เห็นว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงทั้งในฐานะเป็นที่อยู่ของสัตว์ และในฐานะเป็นภาวะทางจิตใจ การศึกษาจึงควรให้ความสำคัญทั้ง ๒ ประการ (๒) ฝ่าย

ที่เห็นว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจเท่านั้นที่มีอยู่แน่นอน สามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจน มีอยู่ในปัจจุบันนี้ และควรให้ความสำคัญเฉพาะนรกและสวรรค์ในแง่ที่เท่านั้น ส่วนนรกและสวรรค์ที่เป็นภพ-ภูมิในชาติหน้า นั้นอยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้จัก จึงไม่ควรให้ความสำคัญและศึกษาตาม

ผู้วิจัยเห็นว่า ทรรศนะที่มีจุดเน้นแตกต่างกันอย่างนี้ น่าจะมีการผสมผสานให้กลมกลืนกัน เพื่อให้ผู้นับชนเห็นความสำคัญทั้งนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่และที่เป็นภาวะทางจิตใจ เพราะนรกและสวรรค์ทั้ง ๒ สถานะ เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีความสำคัญในฐานะเป็นปริยัติสัทธรรม แม้ว่านรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ที่อยู่อาศัย จะไม่สามารถนำมาพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ชัดได้ แต่เมื่อนำทฤษฎีโลก ๓ ทฤษฎีปรโลก ทฤษฎีกำเนิด ๔ ทฤษฎี เทพ ๓ และทฤษฎีอภิญา ๖ มาศึกษาประกอบแล้ว ทำให้สามารถยืนยันได้อย่างสมเหตุสมผลว่านรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในชาติหน้ามีอยู่จริงในฐานะเป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ (พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (ออนไลน์) ๒๕๔๕)

๓. งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องมุสาวาทในพระพุทธปรัชญาเถรวาท

พระสมพงษ์ ดิกขมโม (ราชเจริญ) (๒๕๔๑ : ก) ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมุสาวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องมุสาวาท ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราอื่น ๆ ตลอดจนเหตุการณ์ที่ปรากฏในสังคมไทย ที่ปรากฏทางสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า มุสาวาทคือคำพูดที่ไม่จริง ครอบคลุมถึงคำพูดที่ไม่ดีทั้งหมด การที่จะตัดสินว่า คำพูดหรือการกระทำใดผิดศีลข้อมุสาวาทหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการคือ ๑. พูดเรื่องไม่จริง ๒. มีเจตนาพูดให้ผิดจากความจริง ๓. พยายามพูดเรื่องไม่จริงนั้น ๔. มีผู้อื่นรับรู้หลงเชื่อและได้รับความเสียหายจากเรื่องไม่จริงนั้น เมื่อใดที่องค์ประกอบ ๔ ประการนี้ครบถ้วน การละเมิดศีลข้อมุสาวาทก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น

ในเรื่องมุสาวาทนี้มีประเด็นปัญหาจริยธรรมที่คนส่วนมากเข้าใจว่า หากพูดจริงทำให้สูญเสียกับการพูดเท็จแล้วทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ และรักษาผลประโยชน์เอาไว้ได้ คนส่วนมากมักเลือกพูดเท็จมากกว่าพูดจริง สอดคล้องกับพุทธปรัชญาที่ว่า สัตว์ผู้งดเว้นจากมุสาวาทมีน้อย โดยแท้จริงแล้ว สัตว์ผู้ไม่งดเว้นจากมุสาวาทมีมากกว่า

การละเมิดศีลข้อมุสาวาทมีอยู่แพร่หลายในทุกสาขาอาชีพ มีทั้งแบบบุคคลต่อบุคคล และแพร่กระจายมากับข่าวสารข้อมูลของสื่อสารมวลชน ต่อประเด็นปัญหาที่ว่า การละเมิดศีลข้อมุสาวาทเป็นสิ่งที่จำเป็นและกระทำได้หรือไม่นั้น ได้รับคำตอบจากแนวปรัชญา ๓ กลุ่ม คือ

๑.) กลุ่มที่ตอบว่าการละเมิดศีลข้อมุสาวาทเป็นสิ่งที่จำเป็นและกระทำได้ คือการพูดเท็จและจริง ขึ้นอยู่กับความสุขและผลประโยชน์ที่จะพึงมีพึงได้และผลประโยชน์ที่สูญเสียไป ได้แก่ กลุ่มที่ยึดถือตามแนวความคิดแบบสุขนิยม (Hedonism) และประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ของเบ็นธัม (Jeremy Bentham) และมิลล์ (John Stuart Mill) เป็นต้น

๒.) กลุ่มที่ตอบว่า การละเมิดศีลข้อมุสาวาทเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นและบุคคลกระทำไม่ได้เด็ดขาด คือ ให้พูดและทำได้เฉพาะความจริงเท่านั้น แม้แต่ความจริงที่ทำให้เกิดโทษ ได้แก่กลุ่มที่ยึดถือว่าความเท็จจริงเป็นกฎตายตัวตามแนวความคิดแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) ของคานท์ (Immanuel Kant) เป็นต้น

๓.) พุทธปรัชญา ให้ทรรศนะว่า การละเมิดศีลข้อมุสาวาทเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นและบุคคลกระทำไม่ได้ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามถือว่า ผิดทุกกรณี ให้พูดได้เฉพาะคำจริงที่เป็นประโยชน์ให้ถูกกาลเทศะ ในจังหวะเวลาที่เหมาะสมเท่านั้น

คนส่วนมากเข้าใจว่าการละเมิดศีลข้อมุสาวาทมีโทษน้อยกว่าการละเมิดศีลข้ออื่น ๆ แต่พุทธปรัชญาถือว่า มีโทษมากกว่า ดังนั้น บุคคลจึงควรรักษาการพูดจริงไว้ยิ่งชีวิต ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขสูงสุด คือ นิพพาน

๔. งานวิจัยเกี่ยวกับการสอนพูด

ทวิทย์ บุญไว (๒๕๓๕ : ๑๑๗-๑๒๓) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาการสอนพูดที่ปรากฏในพระสูตรตันคปิฎก วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพูดที่ควรกล่าวและไม่ควรกล่าว ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

๑.) บุคคลผู้กล่าวคำพูด ควรมิคุณสมบัติตามคำสอน ดังนี้ (๑) พูดอย่างไรทำอย่างไรนั้น ทำอย่างไรพูดอย่างไรนั้น (๒) พูดในสิ่งที่ตนเองกระทำได้ หรือได้กระทำแล้ว (๓) ต้องประกอบด้วยบุคลิกลักษณะของผู้เจรจาที่ดี (๔) ต้องแตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔ ประการ (๕)

สนทนาโต้ตอบกับผู้อื่นด้วยคำพูดที่เป็นธรรม (๖) ต้องรอบรู้ภาษาของท้องถิ่นต่าง ๆ (๗) ต้องรอบรู้นิติศาสตร์ (๘) ต้องมีมารยาทการพูดที่ดี

๒.) วิธีการพูด (๑) ผู้แสดงธรรมควรประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ (๒) ตีเตียนผู้ควรคติเตียน สรรเสริญผู้ควรถูกสรรเสริญ โดยกาลอันควร (๓) พูดให้เหมาะสมกับคุณลักษณะของบุคคล (๔) รู้วิธีตอบปัญหา ๔ ประการ (๕) พูดให้ถูกจังหวะ ไม่รีบด่วนพูด (๖) พูดด้วยน้ำเสียงมีองค์ประกอบ ๘ ประการ

๓.) การสอนพูดการพูดที่ควรกล่าว (๑) ควรกล่าววาจาในกลุ่มของวาจาสุจริต ๔ ประการ (๒) ควรกล่าววาจาที่เป็นสุภาษิต มีองค์ประกอบ ๕ ประการ (๓) ควรกล่าววาจาที่เป็นจริง มีประโยชน์ ถูกกาลเทศะ แม้ว่าจะเป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้ฟังหรือไม่ก็ตาม (๔) ควรกล่าวสิ่งที่รู้เห็นด้วยอายตนะทั้งหมด ที่พูดแล้วทำให้อกุศลธรรมเสื่อม อกุศลธรรมเจริญขึ้น (๕) ควรกล่าววาจาที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๔.) การสอนพูด การพูดที่ไม่ควรกล่าว (๑) ไม่ควรกล่าววาจาในกลุ่มวาจาทุจจริต ๔ ประการ (๒) ไม่ควรกล่าววาจาที่เป็นทุภาษิต (๓) ไม่ควรกล่าววาจาที่ไม่มีประโยชน์ ไม่ถูกกาลเทศะ แม้ว่าจะเป็นจริงหรือไม่ก็ตาม แม้ว่าจะเป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้ฟังหรือไม่ก็ตาม (๔) ไม่ควรกล่าวสิ่งที่รู้เห็นด้วยอายตนะทั้งหมด ที่พูดแล้วทำให้อกุศลธรรมเสื่อม อกุศลธรรมเจริญขึ้น (๕) ไม่ควรกล่าววาจาที่เบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๕.) ผลของการพูดเรื่องที่ควรกล่าว (๑) ตนเองไม่ติเตียนตนได้ (๒) ผู้รู้ใคร่ควรดูแล้วข่มไม่ติเตียน (๓) กิตติศัพท์อันงามย่อมพุ่งไป (๔) ข่มเสื่อมจากอสังกรรม (๕) ข่มตั้งอยู่ในสังกรรม (๖) ไม่หลงตาย (ตายอย่างมีสติ) (๗) เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์

๖.) ผลของการพูดเรื่องที่ไม่ควรกล่าว (๑) ตนเองข่มติเตียนตนได้ (๒) ผู้รู้ใคร่ควรดูแล้วข่มติเตียนได้ (๓) กิตติศัพท์ชั่วข่มกระฉ่อนไป (๔) ข่มเสื่อมจากสังกรรม (๕) ข่มตั้งอยู่ในอสังกรรม (๖) หลงตาย (ตายอย่างไม่มีสติ) (๗) เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่อบายทุกคติ วินิบาต นรก

๗.) บุคคลผู้ฟัง (๑) ตรวจสอบอรรถด้วยอรรถ ตรวจสอบพยัญชนะด้วยพยัญชนะ (๒) ตรวจสอบเทียบเคียงกับหลักฐาน ได้แก่ พระสูตรพระวินัย (๓) ไม่เสียใจเมื่อถูกติเตียน ไม่ดีใจเมื่อได้รับการสรรเสริญ (๔) ควรไต่ถามถ้อยคำ ความหมายที่ยังไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง (๕)

จดจำสิ่งที่ได้รับฟังได้แม่นยำ (๖) ปัญญาเกิดจากการฟัง (พหูสูต) ๕ ประการ (๗) อานิสงส์ของการฟัง ๕ ประการ

กล่าวโดยสรุปก็คือ การสอนพูดของพระพุทธศาสนานั้น ตั้งอยู่บนฐานของหลักการที่สำคัญ คือ ความจริง ความมีประโยชน์ และความเหมาะสมกับกาลเทศะ จึงนับได้ว่าเป็นกระบวนการพูดตามแนวของพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์

ประทุม วิวัชยากุล (๒๕๒๘ : ๒-๓) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสำรวจเชิงวิเคราะห์ความคิดเห็นของนักเรียนและครูที่มีต่อการเรียนการสอนทักษะการพูดในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้รวบรวมคำแนะนำเกี่ยวกับวิธีสอนการพูดไว้ว่า บุญเหลือ เทพสุวรรณ (๒๕๒๓) ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการสอนพูดว่า ...เป็นงานที่ยากยิ่งที่จะสอนให้ดีได้ จะต้องให้ได้ฟังการพูดดี ๆ มาก ๆ และนักเรียนจะต้องปฏิบัติจริง ๆ ฝึกบ่อย ๆ โดยครูอาจารย์ต้องมีส่วนร่วมในการฝึกฝน ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ Robinson and Becker (๑๙๗๐) ที่ว่า ในการสอนการพูดให้ประสบผลสำเร็จนั้น ครูจะต้องรู้จักนำวิธีการสอนที่ดีมาใช้ในการสอนและฝึกฝนการพูด โดยที่ตัวครูเองจะต้องมีความสามารถในการอธิบายสิ่งต่าง ๆ ได้ดี สามารถสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจ รู้จักปรับปรุงเรื่องที่จะพูดให้เหมาะกับผู้ฟัง มีความมั่นใจในตนเอง และแสดงออกในทางที่ดี โดยรู้จักวางท่าทางให้เหมาะสม วิจิตร แสงพลสิทธิ และคณะ (๒๕๒๒) ได้กล่าวว่า วิธีการพูดเพื่อให้บรรลุผลนั้นครูที่สอนการพูดจะต้องมีหลักการ และวิธีการสอนเป็นอย่างดี ต้องเข้าใจสภาพของผู้พูด ต้องรู้ถึงความสนใจและความตั้งใจในการพูด Weaver (๑๙๕๖) ได้สรุปไว้ว่าครูผู้สอนทักษะการพูดจะต้องมีหลักการและวิธีการสอน รวมทั้งต้องตั้งวัตถุประสงค์ในการสอนไว้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ให้นักเรียนได้พัฒนาทักษะการพูด และเข้าใจวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้การพูดประสบผลสำเร็จมากที่สุด ยูพา สังศิริ (๒๕๒๕) ได้เสนอแนวทางวิธีสอนไว้ว่า ควรเริ่มให้นักเรียนฝึกการออกเสียงให้ชัดเจน จากนั้นให้นักเรียนรู้จักพูดในวงสนทนา ได้แสดงความคิดเห็นของตนอย่างมีเหตุผล มีมารยาทในการพูด และฝึกพูดอย่างสั้น ๆ ในการพูดอย่างเป็นทางการ หรือการพูดในชุมนุมชน ส่วนกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๒๔) ได้ให้ข้อเสนอแนะการสอนทักษะการพูดไว้ว่า ควรเน้นด้านการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี วิธีการสอนใช้การบรรยาย

เพียงเล็กน้อย และควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้อภิปราย ได้พูดแสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ ให้มากที่สุด

สำหรับผลการวิจัยเรื่องดังกล่าวของ ประทุม วิวิธยากุล สรุปผลได้ว่า อาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาไทย ส่วนมากไม่ได้เข้ารับการอบรมเกี่ยวกับศิลปวิธีการสอนทักษะพูดหรือวิชาการพูดโดยตรง อาจารย์มีความเห็นว่า หลักสูตรกำหนดเนื้อหาได้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และช่วยให้ผู้เรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ แต่ลักษณะของเนื้อหาขาดต่อการฝึกฝนทักษะ และยังซ้ำกับเนื้อหาที่นักเรียนได้เรียนมาแล้ว ในด้านการสอน อาจารย์เน้นเรื่องการออกเสียงพูดให้ถูกต้องชัดเจน การตอบคำถามโดยใช้วิธีการสาธิตแล้วให้นักเรียนออกมาฝึกปฏิบัติ และมอบหมายงานโดยกำหนดเนื้อหาและแบบการพูดให้นักเรียนเป็นรายบุคคล แบบการพูดที่ใช้มากคือ รายงาน และประเมินผลโดยใช้วิธีสังเกตข้อดี ข้อบกพร่องในการพูดของนักเรียน สำหรับนักเรียน ส่วนมากเห็นว่าเนื้อหาวิชาในหลักสูตรเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และช่วยให้ผู้เรียนนำไปใช้ในชีวิตปัจจุบันได้ แต่ลักษณะเนื้อหาขาดต่อการฝึกทักษะ และซ้ำกับที่ได้เรียนมาแล้ว ด้านวิธีสอนอาจารย์ส่วนมากใช้วิธีบรรยาย และเน้นลักษณะเนื้อหาในด้านการออกเสียงพูดให้ถูกต้องชัดเจน และการพูดให้เหมาะกับบุคคล การมอบหมายให้ปฏิบัติส่วนมากให้นักเรียนแบ่งกลุ่ม กำหนดเนื้อหาและแบบการพูดกันเอง แบบการพูดที่นำมาฝึกมากคือ การรายงาน อาจารย์ประเมินผลการพูดของนักเรียนไม่สม่ำเสมอ ทั้งยังคงใช้ข้อสอบประเมินผล นักเรียนส่วนมากมีความสนใจในทักษะการพูด

ในงานวิจัยเรื่อง ผลการเปรียบเทียบบทบาทสมมติและเทคนิคแม่แบบที่มีต่อการพูดที่เหมาะสมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนสมโภชกรุงอนุสรณ์ (๒๐๐ ปี) กรุงเทพมหานคร อรุณี ชินวงศ์อมร (๒๕๓๕ : ๑-๓๖) ได้รวบรวมข้อมูลที่กล่าวถึงเรื่องข้อบกพร่องด้านการพูดของนักเรียนนักศึกษาไว้ดังนี้ ประทีน มหาจันทร์ (๒๕๑๘) กล่าวว่า ข้อบกพร่องเกี่ยวกับการพูดของเด็กโดยทั่ว ๆ ไป ที่มีอยู่เป็นประจำ คือ พูดรุนแรงโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น ไม่มีมารยาทในการพูด ไม่คิดให้ดีก่อนจะพูด วิจิตรา แสงพลสิทธิ์ (๒๕๒๒) บอกว่า ใช้คำพูดสุภาพไม่เป็น ใช้ภาษาสแลง และภาษาหยาบคาย เสงี่ยม อินภิรมย์ (๒๕๐๕) ได้สำรวจความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับปัญหาพฤติกรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนรัฐบาล กรุงเทพมหานคร จำนวน ๔๐ โรงเรียน ได้สรุปผลว่า ปัญหา

ที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การพูดปด และปัญหาที่ควบคุมยากที่สุดประการหนึ่งในโรงเรียนรัฐบาลชาย คือ การพูดปด นันทนา จูทัังคะ (๒๕๑๓) สิรินา เล็บครุฑ (๒๕๑๓) และไพศาล อันประเสริฐ (๒๕๑๓) ได้แยกกันศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมของนักศึกษา นิสิตระดับปกศ.ต้น, ปกศ.สูง, ปริญญาตรี ที่ออกฝึกสอนต่อการแก้ปัญหาในชั้นเรียน และการสร้างแบบจำลองของปัญหา Simulation) เพื่อใช้ฝึกสอนนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ในการคิดแก้ปัญหาก่อนการฝึกสอน ได้ผลการวิจัยคล้ายคลึงกันว่า การพูดไม่สุภาพ หยาบคาย และการพูดปด เป็นปัญหาที่พบมากที่สุดในการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม พัฒนา สุนทรวิธาน (๒๕๒๖) ได้ศึกษาเรื่องการทำผิดวินัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนมีการทำผิดวินัยในหมวดความประพฤติที่พบในเกณฑ์สูงสุด คือ การพูดจาหยาบคาย ซึ่งทั้งนักเรียนหญิงและนักเรียนชายกระทำบ่อยที่สุด รองลงมา คือ ใช้น้ำจาข่มขู่เพื่อน ล้อเลียนชื่อบิดามารดาของเพื่อน พูดปดต่อครู ณรงค์ สายทิมทอง (๒๕๓๐) ศึกษาพฤติกรรมกระทำผิดวินัยของนักเรียนระดับประถมศึกษาในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดปทุมธานี ผลวิจัยพบว่า พฤติกรรมการทำผิดวินัย ด้านการแต่งกาย การเรียน และด้านกฎระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด ยกเว้นพฤติกรรมพูดจาหยาบคายเพียงพฤติกรรมเดียวที่อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ส่วนอรุณี ชินวงศ์อมร ได้สำรวจเกี่ยวกับการพูดของนักเรียน โรงเรียนสมโภชกรุงอนุสรณ์ (๒๐๐ ปี) พบว่า ประมาณร้อยละ ๘๐ ของอาจารย์ทั้งหมดให้ความเห็นว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมพูดที่ไม่เหมาะสม เช่น พูดปด พูดจาหยาบคาย พูดล้อเลียนเพื่อน เป็นต้น ซึ่งมีผลเสียต่อการเรียนการสอน การปรับตัว และด้านมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนมาก

๕. งานวิจัยเกี่ยวกับความสำคัญของพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของคนไทย

ในงานวิจัยเรื่อง **ความคิดเห็นและบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในการปรับตัวของสมาชิก และประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย** เอนกทิพสิทธิ์ (๒๕๒๖ : ๖-๘) ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับความสำคัญของพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของคนไทย ความว่า สมบูรณ์ สุขสำราญ (๒๕๒๒) กล่าวว่า พุทธศาสนามีความสำคัญต่อประเพณีทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ปัญหาและความเป็นอยู่ของทั้ง

ปัจเจกชนส่วนบุคคล และสังคมโดยส่วนรวม ในส่วนที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่และต่อเนื่องของสังคม พุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์ เป็นสถาบันขัดเกลาทางสังคม ปลุกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ มีบทบาทสำคัญในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม และการปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิก และทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย John Crawford (๑๙๖๗) กล่าวว่า พระพุทธศาสนาได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับสถานภาพของแต่ละบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นผลในการปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีบุญมาก พระพุทธศาสนาได้กล่อมเกล่าให้ชาวไทยเป็นผู้ประนีประนอม ไม่นิยมความรุนแรง ไม่มีความอมาตยาบาท วัดเป็นสถาบันให้ปัญญา ความรู้ ความคิด และความสำนึก

John Galtung (๒๕๒๓) กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานจิตใจของชาวไทย หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจัดระบบสังคมให้มีลักษณะเด่น ในการยอมรับอำนาจ และมีความอ่อนน้อมของผู้น้อย ทินพันธ์ นาคะตะ (๒๕๑๐) อ้างถึง Shumacher นักเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ให้ความเห็นว่ หลักพุทธศาสนาสัมพันธ์กับระบบสมัยใหม่ ทั้งบทบาทของสถาบันพุทธศาสนา และหลักธรรมทางพุทธศาสนา สามารถนำมาใช้ได้ดี เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ ในแง่การพัฒนาคุณภาพของคนในการทำงาน อาศัยหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ เส้นทางสายกลาง เป็นหนทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับวิถีชีวิต ทำให้คนรู้จักการแก้ไขข้อบกพร่อง ได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ แม้ในการทำงานก็ได้รับความเพลิดเพลิน ไม่ตึงเครียด ส่วนเอนก ทิพลีชา ได้อธิบายว่า ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตของคนไทย วัฒนธรรมต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยลานนาไทย คือ ประมาณพุทธศักราช ๒๓๗ เป็นต้นมา ได้รับอิทธิพลหล่อหลอมด้วยหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน ซึ่งได้ฝังลึกจนตกผลึกอยู่ในความคิดหรือชีวิตจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลานานนี้ อาจจะได้จากผลสะท้อนที่ปรากฏออกมาในด้านต่าง ๆ เช่น วิถีชีวิตทัศนคติ พฤติกรรม นิสัยใจคอ ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ อันเป็นเครื่องแสดงออกให้เห็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากชนชาติอื่น

๖. งานวิจัยเกี่ยวกับค่านิยม ความนับถือ ความเชื่อ ความประพฤติดต่อหลักธรรมของ พระพุทธศาสนา

นนทนาท อังสุวรั้งยี (๒๕๓๓ : ๑๖๗) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์เปรียบเทียบค่านิยมและการปฏิบัติเกี่ยวกับเบญจศีลของชาวพุทธในสังคมเมืองและชนบท ของประชากร ๓ กลุ่ม ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ผลพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ใน ๓ พื้นที่ ยังคงมีค่านิยมและการปฏิบัติต่อบุญศีล คือ มีความเห็นว่าเบญจศีลมีความสำคัญมากและบัญญัติไว้ให้ทุกคนปฏิบัติตามเพื่อความสุขสงบของสังคม คิดที่ประชากรทั้งหมดเห็นว่า ปฏิบัติยากที่สุด คือ ศีลข้อปาณาติบาต ส่วนศีลข้อ ๔ ผลการศึกษาในครั้งนี้ การปฏิบัติศีลข้อ ๔ เห็นว่าปฏิบัติยาก “ท่านเคยพูดสิ่งที่ไม่ตรงกับความจริงบ้างหรือไม่ ตอบว่าบ่อย การพูดสิ่งที่ไม่ตรงกับความจริงของท่านก่อให้เกิดความเสียหายหรือไม่ ตอบว่าเสียหาย การพูดไปเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นผิดศีลหรือไม่ เห็นว่าไม่ผิดศีล คำกล่าวที่ว่าผู้พูดเท็จเสมอ ๆ จะถูกผู้อื่นกล่าวหาด้วยเรื่องไม่จริงเชื่อหรือไม่ ตอบว่าเชื่อ”

สมนึก ใจกล้า (๒๕๓๖ : ก-ข) ศึกษาวิจัยเรื่อง การนับถือพระพุทธศาสนาของคนไทยในปัจจุบัน : เปรียบเทียบระหว่างนักวิทยาศาสตร์กับนักสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยของรัฐ ในเขตกรุงเทพมหานคร บนพื้นฐานทฤษฎีของ Charles Grock และ Rodney Stark. ผลการวิจัยพบว่า ในองค์ประกอบแห่งความเชื่อทางศาสนาที่พุทธศาสนิกมีความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อในเรื่องกรรม ผลของกรรม นรกสวรรค์ และความมีอยู่แห่งนิพพาน นักวิทยาศาสตร์ มีความเชื่อเรื่องดังกล่าวถึงร้อยละ ๖๖.๕ ส่วนนักสังคมศาสตร์มีความเชื่อร้อยละ ๖๑.๑ ระดับแห่งความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนาที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานสำหรับการดำเนินชีวิต นักวิทยาศาสตร์มีระดับความรู้ร้อยละ ๕๕ ส่วนนักสังคมศาสตร์มีร้อยละ ๔๘ นักวิทยาศาสตร์มีระดับความเชื่อทางศาสนาสูงกว่านักสังคมศาสตร์ แต่ระดับการร่วมพิธีกรรมทางศาสนา นักสังคมศาสตร์มีระดับสูงกว่านักวิทยาศาสตร์

โชติ จินตแสวง (๒๕๔๑) ได้ศึกษาเรื่อง คุณค่าของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย ในทัศนะของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๑-๔ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีการศึกษา ๒๕๔๐ รวม ๘ คณะ จำนวน ๖๐๕ คน ซึ่งเลือกมาโดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามวัดทัศนะของนิสิต เกี่ยวกับคุณค่าของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า นิสิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร-

วิโรฒ ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า พุทธศาสนามีคุณค่าต่อสังคมไทยในระดับมากทุกด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า นิสิตส่วนใหญ่เห็นว่าข้อที่มีคุณค่าต่อสังคมไทยในระดับมากที่สุดในแต่ละด้านดังนี้ ในด้านการศึกษา ควรสอนให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม ในด้านการเมืองการปกครอง ผู้นำควรนำหลักทศพิธราชธรรมมาใช้ในการบริหารงาน ในด้านระบบความเชื่อในกฎแห่งกรรม ควรเชื่อในคำสั่งสอนในพุทธศาสนาว่า ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า เพราะความชั่วทำแล้วเดือดร้อนภายหลัง และในด้านประเพณีวัฒนธรรมไทย เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า พุทธศาสนาเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย ที่ควรช่วยกันบำรุงส่งเสริมและรักษาไว้ให้ยั่งยืนถาวรตลอดไป

เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วปรากฏว่า นิสิตชายและนิสิตหญิงมีทัศนะเกี่ยวกับคุณค่าของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยแตกต่างกัน นิสิตต่างชั้นปีกัน มีทัศนะเกี่ยวกับคุณค่าของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยไม่แตกต่างกัน

นรา ตริรัชฎญา (๒๕๔๓) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาการนำหลักธรรม วิชาพระพุทศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ที่กำลังศึกษาอยู่ในภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๔๑ จำนวน ๔๐๐ คน แยกเป็นนักเรียนชาย ๑๕๔ คน และนักเรียนหญิง ๒๔๖ คน โดยใช้แบบสอบวัดการนำหลักธรรมวิชาพระพุทศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ๑.) การนำหลักธรรมวิชาพระพุทศาสนาไปประยุกต์ใช้ของนักเรียน ในระดับมากที่สุด ร้อยละ ๕๗.๘๐ ในระดับปานกลาง ๔๒.๒๐ ๒.) นักเรียนหญิงและนักเรียนชายนำหลักธรรมวิชาพระพุทศาสนาไปประยุกต์ใช้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ โดยนักเรียนหญิงมีระดับการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้มากกว่านักเรียนชาย ๓.) นักเรียนโรงเรียนขนาดกลาง ขนาดใหญ่ และขนาดใหญ่พิเศษ นำหลักธรรมในวิชาพระพุทศาสนาไปประยุกต์ใช้ไม่แตกต่างกัน

สมคิด เหลาฉลาด (๒๕๔๒ : (๑) - (๔) ได้วิจัยเรื่อง ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาาระดับความเชื่อถือเรื่องบุญและบาป ซึ่งประกอบด้วยความเชื่อเรื่องกรรม เรื่องผลของ

กรรม เรื่องสัตว์มีกรรมเป็นของตน และความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ พบว่าโดยเฉลี่ยนักเรียนมีความเชื่ออยู่ในระดับสูงทุกด้าน ส่วนผลการศึกษาด้านพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่มีแนวโน้มจะปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วยการให้ทาน การปฏิบัติตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม การกตัญญูกตเวที การงดเว้นจากอบายมุข พบว่า โดยเฉลี่ยนักเรียนมีแนวโน้มจะปฏิบัติได้ในระดับสูงเกือบทุกด้าน ยกเว้นการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรมที่ปฏิบัติได้ในระดับปานกลาง มูลเหตุที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อเรื่องบุญและบาป พบว่า บิдамารดา คือผู้สร้างแรงบันดาลใจมากที่สุด รองลงมาคือตัวเอง และพระสงฆ์ ตามลำดับ ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษาด้านศาสนา คณะสงฆ์ควรเน้นเผยแพร่คำสอนในเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ ควรปรับปรุงวิธีการเทศนาโดยพยายามใช้คำพูดที่ง่าย และเน้นการสอนเรื่องเบญจศีลเบญจธรรมให้มาก เพราะคนจำนวนมากยังประพฤติด้อยในเรื่องนี้ ด้านครอบครัว พ่อแม่ควรให้ความสำคัญกับบุตรหลานของตน พยายามสอนให้พวกเขารู้จักบาปบุญคุณโทษมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และควรปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมเป็นตัวอย่างแก่ลูกหลาน ด้านโรงเรียน ครูอาจารย์ควรเร่งชวนช่วยหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาให้มากขึ้น ควรปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียน ด้านรัฐ ควรเร่งให้มีการสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนที่เน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องสำคัญ และด้านสื่อมวลชน ทุกฝ่ายควรร่วมมือกับสื่อต่าง ๆ ปรับปรุงแก้ไขรายการให้มีการสอดแทรกธรรมะเข้าไปให้มากขึ้น

๗. งานวิจัยเกี่ยวกับแนวโน้มหลักสูตรพระพุทธศาสนา และความคาดหวังของนักเรียนต่อหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา

ทิพาพร ศิริจันทร์ (๒๕๔๐ : ๑-๒) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวโน้มของหลักสูตรพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในทศวรรษหน้า กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เชี่ยวชาญหลักสูตรพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๓๐ คน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

หลักสูตรพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจะเป็นหลักสูตรที่มีความสำคัญ โดยเน้นการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เน้นการสอนให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ ส่วนกลางเป็นผู้จัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เหมือนกันทั่วประเทศ แต่เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้ และเน้นการปฏิบัติมากกว่าเนื้อหา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักทำ และสามารถนำหลักธรรมมาแก้ไข

ปัญหาชีวิตได้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้ดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจ มีเจตคติที่ดี เป็น พุทธศาสนิกชนที่ดี ปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้อง และสามารถนำหลักธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ

โครงสร้างหลักสูตรจะเป็นวิชาเลือกเสรี ขอบข่ายเนื้อหายังคงเดิม เพียงแต่ปรับเปลี่ยนบางเนื้อหาที่มีความซ้ำซ้อน ลึกซึ้ง และยากเกินไป เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จะใช้วิธีสอนที่หลากหลาย เหมาะกับจุดประสงค์เนื้อหาและวัยผู้เรียน ครูจะเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นผู้นำในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม มีการใช้สื่อที่เป็นทรัพยากรในท้องถิ่นมากขึ้น

หนังสือแบบเรียนจะมีเนื้อหาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา การวัดและประเมินผลมีจุดประสงค์ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียน วัดความสามารถในการนำไปใช้ได้ อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยใช้วิธีและเครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมกับพฤติกรรมที่ต้องการวัด เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินจะใช้ทั้งสองแบบ คือ แบบอิงเกณฑ์และแบบอิงกลุ่ม

ศุรางค์ ศรีหรั่ง (๒๕๔๐ : ๑-๒) ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคาดหวังของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายต่อวิชาพระพุทธศาสนาในอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี วัดอุประสงค์ เพื่อศึกษาความคาดหวังของนักเรียนต่อวิชาพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความคาดหวังต่อวิชาพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยมีความคาดหวังในแต่ละด้านดังนี้

๑.) ด้านหลักสูตร นักเรียนคาดหวังว่า เมื่อเรียนวิชาพระพุทธศาสนาแล้วสามารถพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้า อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ พระพุทธศาสนาเป็นวิชาที่ฝึกให้ผู้เรียนสามารถใช้หลักเหตุผลทางพระพุทธศาสนา ในการคิดพิจารณาและวินิจฉัยความถูกต้อง ส่วนเนื้อหาวิชาที่หลักสูตรกำหนดเกี่ยวกับพระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลี และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และนำไปใช้ได้ถูกต้องเหมาะสม น้อยที่สุด

๒.) ด้านพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอน นักเรียนคาดหวังว่า ครูผู้สอนควรมีความเป็นกัลยาณมิตรกับนักเรียน และมีวิธีสร้างแรงจูงใจให้นักเรียนเกิดความประทับใจเห็นความสำคัญของการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครู ทำให้นักเรียนสนใจและมีทัศนคติที่ดีต่อครูและวิชาพระพุทธศาสนา

สรุป

การศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในงานวิจัยเรื่องวาทศาสตร์แนวพุทธทั้งในส่วนที่เป็นประโยชน์หลัก และส่วนที่เป็นประโยชน์รอง ดังนี้

๑. ส่วนที่เป็นประโยชน์หลัก

ผู้วิจัยนำมาใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ๑.๑ ใช้เป็นแนวทางในการกำหนด หัวข้อเรื่องการวิจัย
- ๑.๒ ใช้เป็นกรอบในการกำหนดประเด็นวัตถุประสงค์ในการวิจัย
- ๑.๓ ใช้เป็นข้อมูลในการตั้งสมมติฐานการวิจัย
- ๑.๔ ใช้เป็นข้อมูลในการเลือกและออกแบบการวิจัย
- ๑.๕ ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย
- ๑.๖ ใช้เป็นข้อมูลในการอภิปรายผลและข้อเสนอแนะในการวิจัย

๒. ส่วนที่เป็นประโยชน์รอง

รายละเอียด มีดังนี้

๒.๑ ใช้เป็นข้อมูลประกอบการอธิบายเกี่ยวกับเนื้อหาต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบและเข้าใจถึงสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวเนื้อความบางเรื่องชัดเจนมากขึ้น

๒.๒ ใช้เป็นข้อมูลอธิบายเกี่ยวกับหลักการพูด ด้านวิชาวาทวิทยาตามแนวทางตะวันตก สำหรับให้ผู้อ่านได้นำไปพิจารณาเปรียบเทียบกับหลักการพูดที่กล่าวสอนไว้ในทางธรรมตามแนวทางตะวันออกจากผลการศึกษาค้นคว้าในงานวิจัยนี้ อันจะเอื้อประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้อ่าน ในการที่จะได้มีความรู้ความเข้าใจและเลือกนำหลักการพูดทั้งสองส่วนดังกล่าวไปใช้ในการพูดสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล